

๕. สโตการิญาณนิตุเทศวณฺณนา

๕. พรรณนาสโตการิญาณนิตุเทศ

๑๖๓. สโตการิญาณนิตุเทศ
 มาติกา ยํ อธิ ภิกฺขุติ อิมสฺมี สาสเน
 ภิกฺขุ. อยํ หิ เอตฺถ อธิ-สทฺโท
 สพุพฺพการอานาปานสฺสตีสมานินิพุตฺตกสฺส
 ปุคฺคลสฺส สนฺนิสฺสยภูตฺตาสนปริทีปโน,
 อญฺญสาสนสฺส ตถาภาวปฏิเสธโน จ.
 วุตฺตํ เหน้ "อิเชว ภิกฺขเว สมโณ
 ๆเปฯ สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมณฺเห
 อญฺเณหิ"ติ?

๑๖๓. จะวินิจฉัยในสโตการิญาณนิตุเทศ
 สืบต่อไป ในมาติกาว่า อธิ ภิกฺขุ แปลว่า
 ภิกษุในพระศาสนา. ก็อธิ-ศัพท์ในพระบาลีนี้
 กำหนดแสดงพระศาสนา อันเป็นที่อาศัยของ
 บุคคลผู้ยังอานาปานสติสมาธิ ซึ่งมีประการ
 ทั้งหมดทั้งบังเกิด, และปฏิเสธภาวะอย่างนั้น
 แห่งศาสนาอื่น. ข้อนี้ สมด้วยพระบาลีที่
 พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดังนี้ว่า "ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย สมณะในศาสนานี้เท่านั้น ฯลฯ ลัทธิ
 อื่นวางเปล่าจากสมณะเหล่านี้ และวางจาก
 สมณะ (ผู้ตั้งอยู่ในมรรควิปัสสนาเพื่อไถ่มรรค)
 เหล่าอื่น" ดังนี้.

อรรถกถา สโต วา รุกฺขมุลกโต
 วา สฺสญฺญาคารกโต วาติ อิทมสฺส
 อานาปานสฺสตีสมานินิพุตฺตกสฺส-
 ภาวนานุกรูปเสนาสน-

คำว่า ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี
 ไปสู่เรือนว่างก็ดี นี้เป็นคำกำหนดแสดงการ
 กำหนดถือเอาเสนาสนะ อันสมควรแก่การ

๑ ม. ม. ๑๒/๑๒๘, อง. จตุกก.
 ๒๑/๓๒๓, อญฺเณหิติปิ ปาโจ,
 อ. อญฺเณติ.

ปริคคหปริทีปน์. อิมสฺส ทิ ภิกฺขุโน
 ที่มรตฺตํ รูปาทิสฺส อารมฺมณฺสฺส อานุวิสฺสุ
 จิตฺตํ^๑ อานาปานสฺสตีสมาริ อารมฺมณฺ
 อภिरุหิตุํ น อิจฺฉติ, ภูฏโกณฺยตฺตรโถ วิย
 อูปฺปดเมว ธาวติ. ตสฺมา เสยฺยถาปิ
 นาม โคโป ภูฏเชนฺญา สพฺพิ ชีริ ปิวิตฺวา
 วทฺธิตํ ภูฏวจฺฉํ ทเมตฺตุกาโม เชนฺโต
 อปเนตฺวา เอกมฺนฺเต มหนฺตํ ฌมฺภ
 นิขนิตฺวา ตตฺถ โยตฺเตน พนฺธเยยฺย,
 อถสฺส โส วจฺฉน อโถ จิโถ จ
 วิปฺพนฺทิตฺวา ปลายิตฺตุ อสฺสโกนฺโต ตเมว
 ฌมฺภ อูปนิสีเทยฺย วา อูปนิปชฺเชยฺย วา,
 เอวเมว อิมินาปิ ภิกฺขุณา ที่มรตฺตํ
 รูปารมฺมณาทิสฺสปานวทฺธิตํ ทฺวฺจจิตฺตํ
 ทเมตฺตุกาเมน รูปาทิ อารมฺมณโถ อปเนตฺวา
 อรณฺญํ วา รุกฺขมฺลํ วา สฺสุณฺณาการํ
 วา ปเวเสตฺวา ตตฺถ อสฺสาสฺปสฺสาสถมฺเม
 สตีโยตฺเตน พนฺธิตพฺพิ.

เจริญอานาปานสติสมาธิของภิกษุหนึ่ง. จริงอยู่
 จิตของภิกษุนี้ ซึ่งพลุกพล่านไปตามอารมณ์
 ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ตลอดกาลนาน ย่อมไม่
 ปราปรณา เพื่อจะขึ้นสู่อารมณ์แห่งอานาปาน-
 สติสมาธิ ย่อมแล่นไปนอกทางอย่างเดียว
 จุจรถอันเทียมค้วยโคโคง. เพราะฉะนั้น
 มีอุปมาเหมือนอย่างนายโคบาล ประสงค์จะ
 ฝึกลูกโคโคง ผู้ค้ำน้ำนมทั้งปวงของแม่โคนม
 โคง เต็บโตแล้ว พึงพรางจากแม่โคนม แล้ว
 ปักเสาใหญ่ไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ลามค้วย
 เชือกที่เสาใหญ่นั้น, ที่นั้น ลูกโคนั้นของเขา
 ก็ค้ำไปข้างโน้นข้างนี้ เมื่อไม่สามารถจะหนี
 ไปได้ ก็จะพึงหมอบแอบหรือนอนแอบเสานั้น
 นั้นเทียว ฉันทิ, ข้ออุปไมยก็ฉันทิฉันทิและ
 ภิกษุเมื่อนั้นประสงค์จะฝึกจิตที่ชั่วซึ่งเต็บโตค้วย
 การคัมรสแห่งอารมณ์ มีรูปารมณเป็นต้น ลึน
 กาลนาน พึงพรางจากอารมณ์ มีรูปเป็นต้น
 แล้วเข้าไปสู่ป่า หรือโคนไม้หรือเรือนว่าง

^๑ อ. จิตฺตํ สมมา.

แล้วผูกไว้วายเชือกคือสติ ที่เสาคือลม-
หายใจเข้าลมหายใจออก ณ สถานที่นั้น.

เอวมสฺส ตํ จิตฺตํ อิโต จิตฺตํ จ
วิปฺสนฺทิตฺตวาปี ปุพฺเพ อัจฉินฺนารมฺมณํ
อลภมานํ สติโยตุตฺตํ ฉินฺทิตฺตวา ปลายิตฺตํ
อสุกโกณฺตํ ตเมวารมฺมณํ อุปจารูปฺปนา-
วเสน อุปนิสฺสิตฺติ เจว อุปนิปชฺชติ จ.
เตนาหุ โปราณา :

จิตนั้นของเธอ แม้ก็นรนไปข้างโน้นข้างนี้
อย่างนี้ เมื่อไม่ได้อารมณ์ที่ใดสิ่งสมาใน
กาลก่อน ไม่สามารถจะตัดเชือก คือ สติ
หนีไปได้ ก็ยอมเข้าไปจับเข้าไปแนบอาศัย
อารมณ์นั้นนั่นเอง ด้วยอำนาจอุปจารและ
อัปฺปนา. ด้วยเหตุนี้ พระโบราณจารย์
ทั้งหลายจึงกล่าววว่า :

"ยถา ฅมฺเภ นิพฺนุเชยฺย
วจฺฉํ ทมฺมํ^๑ นโร อธิ
พฺนุเชยฺยเยวํ สกํ จิตฺตํ
สตฺติยารมฺมณเ ทพฺพหนฺ"^๒

"นรชนในโลกนี้เมื่อจะฝึกลูกโคพึงผูก
ไว้ที่เสา ฉนั้นใด พระโยคาวจร
ก็พึงผูกจิตของตนให้มั่นไว้ในอารมณ์
ด้วยสติเหมือนฉนั้นนั้น".

เอวมสฺส ตํ เสนาสนํ ภาวนานูรูปํ โหติ.

เสนาสนะนั้นย่อมควรแก่ภาวนา สำหรับพระ-
โยคินั้นด้วยประการฉะนี้.

^๑ ส. ทมฺม.

^๒ สมฺมุตปาสาทิกา. ๑/๔๙๗, วิสุทฺธิมคฺค.

๒/๕๕, สุมงฺคฺลวิลาลินี. ๒/๔๗๙,

ปปัญจสูทนี. ๑/๓๔๐.

คุณกิมส่วน กงวิไล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อถวา ยสฺมา อิทํ กมฺมฏฺจํ ป-
 ปภเต มุทฺธภูตํ สพุพฺพุทฺทปฺจ เจกพุทฺธ-
 พุทฺธสาวกานํ วิเสสํ อธิคมทิกฺกมฺมสุข-
 วิหารปทฺฏจํ อานาปานสฺสติกมฺมฏฺจํ
 อิติปริสฺสทฺถุอสุสํ สทฺทสํ มา กุลํ คามนฺตุ
 อปริจฺจชิตฺวา น สุกรํ ภาเวตุ
 สทฺทกณฺฐกตฺตา ฌานสฺส. อคํมเก ปน
 อรณฺเณ สุกรํ โยคาวจเรณ อิทํ กมฺมฏฺจํ
 ปรีคฺคเหตฺวา อานาปานจตฺตฺถชฺฌานํ^๑
 นิพฺพุตฺเตตฺวา ตทฺเว ปาทกํ กตฺวา
 สงฺขารํ สมฺมสฺสิตฺวา อกฺคผลํ อรหฺตฺตํ
 ปาปุณฺธิตุ. ตสฺมา ตสฺส อนูรูปํ เสนาสนํ
 อุปทิสฺนโต ภควา "อรณฺณคโต วา" ติ-
 อาทิมาท, ตเถว เถโร.

อีกประการหนึ่ง อานาปานสติกรรมฐานนี้
 เป็นยอดในประเภทแห่งกรรมฐาน เป็น
 ปทัฏฐานแห่งการบรรลุคุณวิเศษ และการอยู่
 เป็นสุขในทิวธรรมของพระพุทธเจ้า พระ-
 บัณฑิตเจกพุทธเจ้า และพุทธสาวกทั้งปวง การ
 ที่ไม่สละบ้านอันอื้ออึง คว้ยเสียงหญิง ชาย
 ช่าง มา เป็นต้น แล้วเจริญไม่ใช้กระทำ
 ไคงาย เพราะฌานมีเสียงเป็นเสียงนหาม.
 แต่ในป่าอันหาบ้านมิได้ พระโยคาวจร
 กำหนดกรรมฐานนี้ ยังฌานทั้ง ๔ ซึ่งมีอานา-
 ปานะเป็นอารมณ์ให้บังเกิด กระทำฌานทั้ง ๔
 ซึ่งมีอานาปานะเป็นอารมณ์นั้นนั้นแหละ ให้
 เป็นบาท แล้วพิจารณาสังขาร บรรลุอรหัต
 ซึ่งเป็นผลอันเลิศ กระทำไคงาย. เพราะ
 ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงชี้
 เสนาสนะ อันสมควรแก่พระโยคาวจรนั้น
 จึงตรัสคำว่า "ไปสู่ป่าก็" ดังนี้ เป็นต้น,
 พระเถระก็ไคกล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน.

^๑ ฉ. อานาปานจตฺตฺถชฺฌานํ.

วตฺถุวิชฺชาจริโย วยิ หิ ภควา,
 โส ยถา วตฺถุวิชฺชาจริโย นครภูมึ
 ปสฺสึตฺวา สฺกุสุ อฺปปริกฺขิตฺวา "เอตฺถ
 นครํ มาเปถา"ติ อฺปทิสฺสึ, โสตฺถึนา จ
 นครเ นินฺนุจึเต ราชกฺุลโต มหาสฺกการิ
 ลภฺตึ, เอวเมว^๑ โยคาวจรสฺส อฺนุรูป
 เสนาสนํ อฺปปริกฺขิตฺวา "เอตฺถ กมฺมฏฺจานํ
 อฺนุยฺยชิตพฺพน"ติ อฺปทิสฺสึ, ตโต ตตฺถ
 กมฺมฏฺจานมฺนุยฺยตฺเตน โยคินา กเมน
 อรหฺตฺเต ปตฺเต "สมฺมาสมฺพุทฺโธ วต โส
 ภควา"ติ มหนฺตํ สฺกการิ ลภฺตึ.

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า เปรียบ
 เหมือนอาจารย์ ผู้เชี่ยวชาญในวิชาคุณพื้นที่,
 พระองค์ทรงพิจารณาเสนาสนะอันสมควรแก่
 พระโยคาวจรแล้วทรงชี้ว่า "เธอพึงประกอบ
 กรรมฐาน ณ ที่นี้", ลำดับนั้น เมื่อพระโยคิ
 ผู้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งกรรมฐาน ณ ที่นั้น
 ได้บรรลุอรหัตแล้วโดยลำดับ ย่อมได้สักการะ
 ใหญ่ว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
 ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหนอ" ดังนั้น
 เปรียบเหมือน อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญในวิชาคุณ
 พื้นที่ เห็นพื้นที่ควรจะสร้างเป็นเมืองแล้ว
 เข้าไปพิจารณาด้วยดีชี้ว่า "ท่านทั้งหลาย
 จงสร้างเมือง ณ ที่นี้", ก็เมื่อเมืองได้สำเร็จ
 แล้วโดยความสวัสดี ย่อมได้สักการะใหญ่
 จากราชสกุล ฉะนั้น.

อัย ปน ภิกฺขุ "ทีปิสฺสึโส"ติ วุจฺจติ.
 ยถา หิ มหาทีปิราชา อรญฺเณ ตินฺคหนํ

อนึ่ง ภิกษุท่านกล่าวว่า "เหมือนกับพญา-
 เลื้อเหลืออง". เหมือนอย่างว่า พญาเลื้อ-

^๑ ฉ. เอวเมว.

วา วนคหนั วา ปพพคหนั วา นิสัสาย เหลืองใหญ่ แอบอาศัยชัญญาหรือชัญปา
 นิสียิตฺวา วนมทิสโคกณฺณสุกราทโย มิเค หรือชัญญาเขาในป่า ย่อมจับเนื้อ มีกระบือป่า
 คณฺหาติ, เอวเมว^๑ อัย อรณฺหาทีสุ กวางและสุกรเป็นต้น ฉนฺใด, ภิกษุนี้เมื่อ
 กมฺมฏฺจานมนุญฺชุนฺโต ภิกษุ ยถากุกเมน ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งกรรมฐานอยู่ในป่า
 โสตาปตฺตีสกทาคามิอนาคามิอรหตฺตมคฺเค เป็นต้น ก็เหมือนฉนฺนั้น ฟังทราบวา ย่อมถือ
 เจว อริยผลานิ จ คณฺหาตีติ เวทิตพฺโพ. เอาโสตาปตฺติมรรค สกทาคามิมรรค
 อนาคามิมรรค อรหัตมรรค และอริยผล
 ทั้งหลายตามลำดับ.

เตนาหุ โปราณา :

ควยเหตุณฺั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย
จึงกล่าวไว้วา :

"ยถาปิ ทีปิโก นาม
 นิสียิตฺวา คณฺหาตี^๒ มิเค
 ตเถวายํ พุทฺธปฺตฺโต
 ยุตฺตโยโค วิปัสสโก
 อรณฺถํ ปวิสิตฺวาน
 คณฺหาติ ผลมฺุตฺตมณฺุ^๓ติ."

"ธรรมคาวา พญาเสือเหลืองเรน
 อยู่แล้ว ย่อมจับเนื้อใดแมฉนฺใด
 พระพุทฺธบุตฺรนี้ก็เหมือนฉนฺนั้น ผู้มี
 ความเพียรอันประกอบแล้ว เจริญ
 วิปัสสนาเข้าไปสู่ป่า ย่อมถือเอา
 ผลอันอุดม" ดังนี้.

^๑ ฉ. เอวเมว. ^๒ อี. คณฺหาเต.
^๓ มิวินทปญฺหา .๔๗๖.

เตนสฺส ปฺรกุํมชวโยคฺคภูมี อรณฺณ-
เสนาสนํ ทสฺเสนุโต "อรณฺณคโต
วา"ติอาทิมาห?

ด้วยเหตุนี้ ท่านเมื่อจะแสดงเสนาสนะป่า
อันเป็นภูมิแห่งการประกอบกำลัง แห่งความ
เพียรของพระโยคีนั้น จึงกล่าวคำว่า "อยู่ใน
ป่าก็ตาม" ดังนี้ เป็นต้น.

ตตฺถ^๒ อรณฺณคโตติ อูปริ วุตฺตลกฺขณํ
ยงฺกิญฺจิ ปวิเวกสุขํ อรณฺณํ คโต.
รูกฺขมุลคโตติ รูกฺขสมิํ คโต.
สุญฺญาการคโตติ สุญฺญํ วิวิตฺโตกาสิ คโต.
เอตฺถ จ สเปตฺวา อรณฺณญจ รูกฺขมุลญจ
อวเสสํ สตฺตวิธเสนาสนํ^๓ คโตปิ
"สุญฺญาการคโต"ติ วตฺถุํ วฏฺฐติ. นววิธํ
หิ เสนาสนํ. ยถาห "โส วิวิตฺตํ
เสนาสนํ ภาชติ อรณฺณํ รูกฺขมุลํ ปพฺพตํ

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไปสู่ป่า
คือไปสู่ป่าอันเป็นความสุขทางปวิเวกแห่งใด
แห่งหนึ่งซึ่งมีลักษณะใดกล่าวไว้แล้วข้างหนา.
คำว่า ไปสู่โคนไม้ คือ ไปสู่ที่ไกลต้นไม้.
คำว่า ไปสู่เรือนว่าง คือ ไปสู่โอกาสที่สงัด
ว่างเปล่า. ก็ในที่นี้ เว้นป่าและโคนไม้เสีย
ภิกษุแม่ไปแล้วสู่เสนาสนะ ๑ อย่าง ที่เหลือ
ก็ควรจะกล่าวว่า "ไปสู่เรือนว่าง".
จริงอยู่ เสนาสนะมี ๔ อย่าง. ดังตรัสไว้ว่า

^๑ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๕๖, สมฺนตปาสาทิกกา.

๑/๔๔๘, สมฺมงฺคลวิลาสิณี. ๒/๔๘๑,

ปปญฺจสุทฺธิ. ๑/๓๔๒.

^๒ อิติ ปรี วิสฺสุทฺธิมคฺค. (๒/๕๗) เจว

สมฺนตปาสาทิกาย (๑/๔๔๘) จ

โวโลเกตพฺพ.

^๓ ฉ. สมฺนตปาสาทิกกา. ๑/๔๔๘

อวเสสสตฺตวิธเสนาสนํ.

คุณนายมะลิ เฉลยชีพ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปฺตถํ อพฺโฆกาสํ
 ปลาลปฺลชฺชุนฺ"ติ? เอวมสฺส อุตฺตคฺตยานุกฺกั
 ธาตุจฺริยานุกฺกณฺจ อานาปานสฺสตีภาวนา-
 นุรूपํ เสนาสนํ อฺปทิสิตฺวา อลีนานุทฺตจฺจ-
 ปกฺขิกํ สนฺตมิริยาปถํ อฺปทิสนฺโต นีสิตฺตี
 อาห.

"ภิกษุนี้ยอมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า
 โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า
 ป่าทึบ กลางแจ้ง กองฟาง"ดังนี้. ท่าน
 พระเถระ ครั้นที่เสนาสนะอันควรแก่การ
 เจริญอานาปานสติ ซึ่งเหมาะแก่ฤดูทั้ง ๓
 และเหมาะแก่ธาตุและจริต ของพระโยคีนั้น
 อย่างนี้แล้ว เมื่อจะขึ้นถึงอริยาบถอันสงบ
 ซึ่งเป็นไปในฝักฝ่าย แห่งความไม่หคหุและ
 ไม่ฟุ้งซ่าน จึงกล่าวว่ ยอมนั่ง ดังนี้.

อถสฺส นิสฺชชฺชาย ทพฺพภาวํ อสฺสาส-
 ปสฺสาสานํ ปวตฺตณสมตฺถตฺ^๑ อารมฺมณ-
 ปรีคฺคหฺพายณฺจ ทสฺเสนฺโต ปลฺลงกํ
อามฺชิทฺวาตีอาทิมอาห. ตตฺถ ปลฺลงกนฺติ
 สมนฺตโต อูรฺพทฺธาสนํ. อามฺชิทฺวาตี
 พนฺธิทฺวา. อฺขุํ กายํ ปณฺธายาตี อฺปริมสฺรีรํ
 อฺขุํ จ เปตฺวา อญฺจารสํ ปิฏฺฐิจฺจณฺเ

ลำดับนั้น ท่านพระเถระเมื่อจะแสดงความที่
 การนั่งเป็นกิริยาที่มั่นคง ความที่ลมหายใจ
 เข้าและลมหายใจออก สามารถจะเป็นไป
 ไตสะดวก และอุบายที่จะกำหนดอารมณ์ของ
 พระโยคีนั้นจึงกล่าวคำว่า บัลลังก์ เป็นต้น.
 ในคำนั้น คำว่า บัลลังก์ ไตแก่การนั่งทับขา
 โดยรอบ. คำว่า กุ ไตแก่ ผูกไว้. คำว่า

^๑ อภี. วิ. ๓๔/๓๒๔.

^๒ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๕๗, สมนฺตปาสาทิกา.

๑/๕๔๘ ปวตฺตณสุขตํ.

คุณนายมะลิ เฉลยชีพ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โกภฺยิยา โภภฺยิ ปุภฺยิพาเตตฺวา. เอวํ
 หิ นิสินฺนสฺส จมฺมมฺสนฺหารุณี น ปณฺมนฺติ.
 อถสฺส ยถา เตสํ ปณฺมนปจฺจยา ขณฺเ
 ขณฺเ เวทนา อุปฺปชฺชเชยฺยํ, ตา น
 อุปฺปชฺชชฺนฺติ. ตาสฺส อนฺุปฺปชฺชชฺมานาสฺส จิตฺตํ
 เอกกคฺคํ โหติ, กมฺมฏฺฏจํ นํ น ปริปฺตติ,
 วุทฺธิ ผาติ อุปฺกจฺจติ.

ตั้งกายตรง ไท่แก่ ตั้งสรีระทอนบนให้ตรง
 ทำกระดูกสันหลัง ๑๘ ทอนให้เงือกกับเงือก
 จรดกัน. ก็เมื่อพระโยคินั่งอย่างนี้แล้ว ถ่าง
 หน้งเนื้อและเอ็น ย่อมไม่เอนเอียง. ลำค้บ
 นั้น เวทนาที่จะพึงบังเกิดขึ้นทุก ๆ ขณะ
 เพราะความเอนเอียงแห่งหน้งเนื้อและเอ็น
 เหลานั้นเป็นปัจจัย ก็ยอมไม่เกิดขึ้นแก่พระ-
 โยคินั้น. เมื่อเวทนาเหล่านั้นไม่เกิดขึ้นอยู่
 จิตยอมแนวนั้น, กรรมฐานยอมไม่ตกไปรอบ,
 ย่อมเข้าถึงความเจริญแผ่ไป.

ปริมุขํ สติ อุฏฺฏจเปตฺวา
 กมฺมฏฺฏจํ นํ ปริมุขํ สติ จปฺยิตฺวา. โส
สโตว อสฺสสฺสตี สโต ปสฺสสฺสตี โส ภิกฺขุ
 เอวํ นิสีทิตฺวา เอวญฺจ สติ อุฏฺฏจเปตฺวา
 ตํ สติ อวิชฺชนฺโต สโต เอว อสฺสสฺสตี
 สโต ปสฺสสฺสตี, สโตการี โหตีติ วุทฺตํ
 โหติ.

คำว่า คํารงสติไว้เฉพาะหน้า คือ
ตั้งสติไว้เฉพาะหน้าต่อกรรมฐาน. คำว่า
ภิกษุนี้มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก
 ความว่า ภิกษุนี้ ครั้นนั่งอย่างนี้แล้ว และ
 ครั้นคํารงสติอย่างนี้แล้ว เมื่อไม่ละสตินั้น
 ชื่อว่า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก,
 มีอรรถาธิบายว่า เป็นผู้กระทำสติอยู่.

คุณนายมะลิ เฉลยชีพ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิทานิ เยหิ ปกาเรหิ^๑ สโตการี
 โหติ, เต ปกาเร ทสฺเสตุ^๒ ทิมฺ วา
อสุสฺสนโตติอาทิมาน. ตตฺถ ทิมฺ วา
อสุสฺสนโตติ ทิมฺ วา อสุสาสํ ปวตฺตยฺนฺโต.
 ตถา รสฺสํ. ยถา ปน เตสํ ทิมฺรสฺสตา,
 สา กาลวเสน เวทิตพฺพา. กทาจิ หิ
 มนุสฺสา หตฺถือทืออาทโย วีย กาลวเสน
 ทิมฺ อสุสฺสนฺติ จ ปสุสฺสนฺติ จ, กทาจิ
 สุนฺชสฺสาทโย วีย รสฺสํ. อญฺญา หิ
 จุญฺญวิจฺจญา อสุสาสปฺสุสาสา ทิมฺรสฺสา
 นาม น โหนฺติ.

บัดนี้เพื่อจะแสดงประการที่เป็นเหตุให้
 ภิกษุได้ชื่อว่าเป็นผู้กระทำสติ ท่านจึงกล่าว
 บทว่า ทิมฺ วา อสุสฺสนโต ทั้งนี้เป็นต้น.
 บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทิมฺ วา อสุสฺสนโต
 ความว่า ยังลมหายใจเข้ายาวให้เป็นไปอยู่
 กติ. ลมหายใจเข้าสั้นก็เหมือนกัน. ก็พึง
 ทราบความที่ลมหายใจเข้า และลมหายใจ
 ออกเหล่านั้นยาวและสั้นด้วยอำนาจแห่งกาล.
 จริงอยู่ ในกาลบางครั้งว คนทั้งหลายยอม
 หายใจเข้าและหายใจออกยาว ด้วยอำนาจ
 แห่งกาล เหมือนอย่างสัตว์ทั้งหลาย มีช้าง
 และงูเป็นต้น, ในกาลบางครั้งว ก็ยอม
 หายใจเข้าและหายใจออกสั้น เหมือนอย่าง
 สุนัขและกระต่ายเป็นต้น. ก็เมื่อถือเอา
 เนื้อความโดยประการอื่น ลมหายใจเข้า
 และลมหายใจออกที่ละเอียด ๆ ไม่ชื่อว่า
 เป็นลมหายใจยาวและสั้น.

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๒/๕๘, สมฺมตปาสาทิกา.

๑/๕๘๘ เยหากาเรหิ.

ตสฺมา เต ที่มฺิ กาลํ ปวิสนฺตา จ เพราะฉะนั้น ลมหายใจเหล่านั้น เมื่อเข้า
 นิภฺขมนฺตา จ ที่มา, รสฺสํ กาลํ และออกสิ้นกาลนาน ฟังทราบว่่า ชื่อว่ายาว,
 ปวิสนฺตา จ นิภฺขมนฺตา จ รสฺสํ สํเวติ เมื่อเข้าและออกสิ้นกาลสิ้น ฟังทราบว่่าสิ้น.
 เวทิตพฺพา. ตตฺตฺรา ยํ ภิกฺขุ อฺุปริ วุตฺเตหิ ในข้อนี้ ภิกษุนี้เมื่อหายใจเข้าและหายใจ
 นวหาภาเรหิ ที่มฺิ อสฺสํสนฺโต จ ออกยาวโดยอาการ ๔ อย่าง ที่ใดกล่าวแล้ว
 ปสฺสํสนฺโต จ ที่มฺิ อสฺสํสามิ...ปสฺสํสามิติ ข้างหน้า ยอมรู้ช้กว่า เราหายใจเข้า
ปชานาติ. ตถา รสฺสํ: ยาว... เราหายใจออกยาว. หายใจเข้า
และหายใจออกสิ้นก็เหมือนอย่างนั้น.

เอวํ ปชานโต จ :

ก็เมื่อภิกษุรู้ช้อย่างนี้ :

ที่โม รสฺสํโส จ อสฺสํสาโส
 ปสฺสํสาโสปิ จ ตาทีโส
 จตฺตาโร วณฺณา วตฺตุนฺติ
 นาลิกฺกฺเคว ภิกฺขุโนติ.

ลม ๔ อย่างคือ ลมหายใจเข้ายาว ๑
 ลมหายใจเข้าสั้น ๑ ลมหายใจออก
 ยาว ๑ ลมหายใจออกสั้น ๑ ย่อม
 เป็นไปที่ปลายจมูกนั้นทีเดียว ของภิกษุ
 แล.

นวณฺณจฺจสฺส^๑ อากาธาณํ เอเกนา- ก็การเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของ
 กาเรน กายานุปัสสนาสติปัฏฐานภาวนา ภิกษุนั้น บัณฑิตฟังทราบว่่า ย่อมสำเร็จด้วย

^๑ ม. อ. จตฺตุนฺณจฺจสฺส, วิสุทฺธิมคฺคสฺส
 ๒/๔๘ องฺกเว ปสฺสิตพฺพ.

สมฺปชฺชตีติ เวทิตพฺพา. สพฺพกายปฏิสัเวที
อสุสสิสสามีติ ลิกฺขติ. สพฺพกายปฏิสัเวที
ปสุสสิสสามีติ ลิกฺขตีติ สกลสุส อสุสาส-
 กายสุส อาทิมชฺฌปริโยสานัน วิทิตัง
 กโรนฺโต ปากฺกั กโรนฺโต อสุสสิสสามีติ
 ลิกฺขติ. สกลสุส ปสุสาสกายสุส อาทิม-
 ชฺฌปริโยสานัน วิทิตัง กโรนฺโต ปากฺกั
 กโรนฺโต ปสุสสิสสามีติ ลิกฺขติ. เอว
 วิทิตัง กโรนฺโต ปากฺกั กโรนฺโต ญาณ-
 สมฺปยุตฺตจิตฺเตน อสุสสติ เจว ปสุสสติ
 จ.

อาการอย่างหนึ่ง บรรดาอาการ ๔ อย่าง.
 คำว่า ยอมศึกษาว่า จักเป็นผู้รู้แจ้งกองลม
ทั้งปวง หายใจเข้า. ยอมศึกษาว่า จักเป็น
ผู้รู้แจ้งกองลมทั้งปวง หายใจออก ความว่า
 ภิกษุยอมศึกษาว่า เราเมื่อกระทำตนลม
 กลางลม และปลายลมแห่งกองลม คือลม
 หายใจเข้าทั้งหมดให้ซัดแล้ว ก็กระทำให้
 ปรากฏจักหายใจเข้า. ยอมศึกษาว่า เมื่อ
 กระทำตนลม กลางลม และปลายลมแห่ง
 กองลม คือลมหายใจออกทั้งหมดให้ซัดแล้ว
 คือ กระทำให้ปรากฏ จักหายใจออก. ภิกษุ
 เมื่อกระทำให้ซัดแล้ว ก็กระทำให้ปรากฏ
 อย่างนี้ ยอมหายใจเข้าและหายใจออกด้วย
 จิตอันสัมปยุตด้วยญาณ.

ตสฺมา "อสุสสิสสามิ ปสุสสิสสามีติ
 ลิกฺขตี"ติ วุจฺจติ. เอกสุส หิ
 ภิกฺขุโน จุณฺณวิจฺจณฺณวิสฺสเฏ อสุสาสกาเย,
 ปสุสาสกาเย วา อาทิ ปากฺโก โหติ,
 น มชฺฌปริโยสานัน. โส อาทิเมว
 ปริคฺคเหตุํ สกฺโกติ, มชฺฌปริโยสาเน

เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า "ยอมศึกษาว่า
 จักหายใจเข้า จักหายใจออก". จริงอยู่
 ตนลมในกองลมหายใจเข้า, หรือในกองลม
 หายใจออกซึ่งแพร่ไปละเอียด ๆ ยอมปรากฏ
 แก่ภิกษุรูปหนึ่ง, กลางลม และปลายลมหา
 ปรากฏไม่. ภิกษุนั้นยอมสามารถจะกำหนด

คุณบุญ เทียม อินตะปา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กิลมตี. เอกสุส มชฺฌํ ปากฺกั โหตี, น
อาทิปริโยสานํ. โส มชฺฌเมว ปรีคฺคเหตฺ
สกุโกตี, อาทิปริโยสาเน กิลมตี.

เอกสุส ปริโยสานํ ปากฺกั โหตี, น
อาทิมชฺฌํ. โส ปริโยสานํเยว ปรีคฺคเหตฺ
สกุโกตี, อาทิมชฺฌเณ กิลมตี. เอกสุส
สพฺพํ ปากฺกั โหตี, โส สพฺพมุปี
ปรีคฺคเหตฺ สกุโกตี, น กตฺถจึ กิลมตี.
ตาทีเสน ภวิตฺตพฺพนฺติ ทสฺเสนฺโต อาห
"สพฺพกายปฏิสฺสเวที"ติอาทิ.

ตตฺถ สิกฺขตีตี เอวํ สมฺภูตี วายมตี.
โย วา ตถาภูตสุส สํวโร, อยเมตฺถ
อธิสฺสสิกฺขา. โย วา ตถาภูตสุส สฺมาธึ,
อัย อธิจิตฺตสิกฺขา. ยา ตถาภูตสุส ปญฺญา,

เฉพาชนฺลมอย่างเดี่ยว, ย่อมลํบากที่
กลางลมและปลายลม. สำหรับภิกษุอีก
รูปหนึ่ง กลางลมยอมปรากฏ, ตนลมและ
ปลายลมหาปรากฏไม่. ภิกษุนั้นยอมสามารถ
จะกำหนดแตกกลางลมอย่างเดี่ยว, ย่อม
ลํบากที่ตนลมและปลายลม.

สำหรับภิกษุอีกรูปหนึ่ง ปลายลมยอมปรากฏ,
ตนลมและกลางลมหาปรากฏไม่. ภิกษุนั้น
ยอมสามารถจะกำหนดปลายลมอย่างเดี่ยว,
ยอมลํบากที่ตนลมและกลางลม. สำหรับ
ภิกษุอีกรูปหนึ่ง ย่อมปรากฏทั้งหมด, ภิกษุนั้น
ยอมสามารถกำหนดทั้งหมด, ย่อมไม่ลํบาก
ที่ไหน ๆ. ท่านพระเถระเมื่อจะแสดงว่า
อันภิกษุพึงเป็นเช่นภิกษุนั้น จึงกล่าวธรรมว่า
"รูแจงกองลมทั้งปวง" ดังนี้ เป็นต้น.

ในคํานั้น คำว่า ยอมศึกษา ความว่า
ยอมสืบทอด ย่อมพยายามอยู่อย่างนี้. อีก
อย่างหนึ่ง พึงเห็นเนื้อความ ในข้อนี้ว่า
สังวรของภิกษุผู้เป็นอย่างนั้นอันใด, นี้เป็น

คุณบุญ เทียบ อินค๊ะปา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัย อธิปัญญาสิกขาติ อีมา คิสฺโส
 สิกขาโย ตสฺมี อารมฺมเณ ตาย สติยา
 เตน มนสิกาเรณ สิกฺขติ อาเสวติ
 ภาเวติ พหุสีกโรตฺติ เอวเมตฺถ อตุโถ
 ทฏฺฐพฺโพ.

อธิศีลสิกขาในข้อนี้. สมาธิของภิกษุผู้เป็น
 อย่างนั้นอันใด นี้เป็นอธิจิตตสิกขา. ปัญญา
 ของภิกษุผู้เป็นอย่างนั้นอันใด นี้เป็นอธิ-
 ปัญญาสิกขา ภิกษุยอมศึกษาคือยอมเสพจนคุณ
 ย่อมเจริญ ย่อมกระทำให้มากซึ่งสิกขา ๓
 ดังกล่าวมานี้ ด้วยสตินั้น ด้วยมนสิการนั้น
 ในอารมณนั้น.

ตตฺถ ยสฺมา ปุริมฺนเยน เกวลํ อสฺสสตีตพฺพํ
 ปสฺสสตีตพฺพเมว จ, น อญฺญํ กิณฺจิกิ กาทพฺพํ,
 อีโต ปฏฺจาย ปน ฅาณุปฺปาตนาทีสุ
 โยโค กรณฺเีย, ตสฺมา ตตฺถ "อสฺสสามีติ
 ปชานาติ ปสฺสสามีติ ปชานาติ" จ เจว^๑
 วตฺตมานกาลวเสน ปาฬี วตฺวา อีโต
 ปฏฺจาย กตฺตพฺพสฺส ฅาณุปฺปาตนาทีโน^๒
 อาการสฺส ทสฺสนตฺถ "สพฺพกายปฏฺฐีเวที
 อสฺสสีสฺสามี" ตีอาทีนา นเยน อนาคต-

ในข้อนี้ เพราะเหตุว่า ภิกษุพึงหายใจ
 เขาและหายใจออกอย่างเดียวตามนัยแรก,
 ไม่ต้องกระทำอะไร ๆ อย่างอื่น, แต่พึง
 กระทำความเพียร ในการทำญาณให้เกิดขึ้น
 เป็นต้น ตั้งแต่นี้ไป, เพราะฉะนั้น ในข้อนี้
 พึงทราบว่าท่านพระเถระกล่าวพระบาลีด้วย
 อำนาจปัจจุบันกาลว่า "อสฺสสามีติ ปชานาติ
 ปสฺสสามีติ ปชานาติ" (แปลว่าภิกษุยอมรู้ว่า
 จักหายใจเขา ยอมรู้ว่าจักหายใจออก) ดังนี้

^๑ สมณตปาสาทิกา. ๑/๕๐๓
 ปชานาตีเตวว, อี. ปชานาตีตี เจว.
^๒ อี. ฅาณุปฺปาตนาทีโน.

กาลวเสน ปาฬิ อารโหปีตาติ เวทิตพฺพา.

เท่านั้น แล้วยกพระบาลีขึ้น ด้วยอำนาจ
อนาคตกาล โดยนัยว่า "สพฺพกายปฏิสํเวที
อสุสสิสสามิ" (แปลว่าจักรูแจงกอลมทงปวง
หายใจเข้า) เป็นต้น เพื่อแสดงอาการมีการ
ทำญาณให้เกิดขึ้นเป็นต้น ซึ่งจะพึงกระทำ
ตั้งแต่นั้นไป.

ปสฺสมภยํ กายสงฺขารํ ๆเปฯ
ลิกฺขตํ โอฟาริกํ อสุสาสปสฺสาสสงฺขาตํ
กายสงฺขารํ ปสฺสมภนุโต ปฏิป-
ปสฺสมภนุโต นิโรเชนุโต วูปสเมนุโต
อสุสสิสสามิ ปสฺสสิสสามิตี^๑ ลิกฺขติ.

คำว่า ยอมศึกษาว่าเราจักระงับกาย
สังขาร หายใจเข้า ฯลฯ หายใจออก
ความว่า ยอมศึกษาว่า เราจักระงับคือ
สงบดับ เข้าไปสงบกายสังขาร กล่าวคือลม
หายใจเข้าและลมหายใจออกที่หายาบหายใจ
เข้าหายใจออก.

ตเตรวํ โอฟาริกสุขุมตา จ ปสฺสทุธิ
จ เวทิตพฺพา, อิมสฺสํ หิ ภิกฺขุโน ปุพฺเพ
อปรีคฺคหิตกาเล กาโย จ จิตฺตญฺจ
สฺสธธา โหนฺติ โอฟาริกา. กายจิตฺตานิ
โอฟาริกตฺเต อวูปสนฺเต อสุสาส-
ปสฺสาสาปิ โอฟาริกา โหนฺติ, พลวตฺรา.

ในพระบาลีนั้นพึงทราบความที่ลมหายใจ
เข้าลมหายใจออกเป็นลมหายาบและละเอียด
และความระงับอย่างนี้, ก็กายและจิตของ
ภิกษุนี้ในกาลก่อน คือ ในกาลที่ยังไม่ได้
กำหนด ยอมมีความกระวนกระวายเป็น
ธรรมชาติหายาบ. เมื่อความที่กายและจิต

^๑ อ. ปสฺสสิสสามิตี วา.

หุตฺวา ปวตฺตฺนฺติ, นาสิกา นปฺปโหติ, มุเขน อสฺสสนฺโตปิ ปสฺสสนฺโตปิ ติฏฺฐติ. ยथा ปนฺสฺส กาโยปิ จิตฺตฺมฺปิ ปรีคฺคฺหิตา โหนฺติ, ตทา เต สฺนฺตา โหนฺติ ฐฺปสฺนฺตา. เตสุ ฐฺปสฺนฺเตสุ^๑ อสฺสาสฺปสฺสาสา สุขฺมา หุตฺวา ปวตฺตฺนฺติ, "อตุถิ นุ โข, นคฺคฺคิ"ติ วิเจตฺตฺพทาการปฺปตฺตา^๒ โหนฺติ.

ยังหายาไม่สงบ แมลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ก็ยอมหายา, เป็นธรรมชาติมีกำลังอย่างยิ่งเป็นไป, จมูกไม่พอ(หายใจ), ฝึกยอมยื่นหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้าง ทางปาก. แต่เมื่อใดเมื่อกายเมื่จิตของฝึกนั้นเป็นธรรมชาติใดกำหนดแล้ว, เมื่อนั้นกายและจิตเหล่านั้น ยอมสงบคือเข้าไปสงบ. เมื่อกายและจิตเหล่านั้นเข้าไปสงบลมหายใจเข้าและลมหายใจออกยอมเป็นธรรมชาติละเอียดเป็นไป, ยอมเป็นธรรมชาติถึงอาการที่จะต้องคนคว้าวา "มีอยู่, หรือไม่มีหนอ".

เสยฺยถาปิ ปุริสฺสฺส ธาวิตฺตฺวา ปพฺพตา วา โอรฺหิตฺตฺวา มหาการิ วา สีสฺโต โอรฺเปตฺตฺวา^๓ จิตฺตฺสฺส โอรฺฟาริกา อสฺสาสฺปสฺสาสา โหนฺติ, นาสิกา นปฺปโหติ, มุเขน อสฺสสนฺโตปิ

อุปมาเหมือน เมื่อบุรุษวิ่งลงมาจากภูเขา ปลงภาระอันใหญ่ลงจากศีรษะก็ดี แล้วยืนอยู่ ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก อันหายา ย่อมมี, จมูกยอมไม่เพียงพอ, ยอมยื่นหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้างทางปาก. แต่

^๑ สมณฑปาสาทิกา. ๑/๕๐๔ สนฺเตสุ.
^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๖๒. วิเจตฺตฺพทาการปฺปตฺตา.
^๓ อี. อาโรเปตฺตฺวา.

ปัสสสนุโตปิ ติฏฐติ. ยทา ปเนส ตํ
 ปริสฺสมํ วิโนเหตุวา นหตฺวา^๑ จ
 ปิวิตฺวา จ อลฺลสาฎกํ ททเย กตฺวา
 สิตาย ฉายาย นิปนฺโน โหติ, อถสฺส
 เต อสฺสาสปสฺสาสา สุขุมา โหนฺติ "อตุถิ
 นุ โข, นตุถิ"^๒ติ วิเจตพฺพาการปฺปตฺตา,^๒
 เอวเมว อิมสฺส ภิกฺขุโน อปริกฺคหิต-
 กาเลติ วิตุถาเรตพฺพํ. ตถา หิสฺส ปุพฺเพ
 อปริกฺคหิตกาเล "โอฬาริโกฬาริเก
 ภายสงฺขารเ ปสฺสมุเมมิ"^๓ติ อาโภค-
 สมฺนนาหารมนสิกาโร นตุถิ, ปริกฺคหิต-
 กาเล ปน อตุถิ.

เตนสฺส อปริกฺคหิตกาลโต ปริกฺคหิตกา เล
 ภายสงฺขารเ สุขุโม โหติ. เตนานุ
 ไปราณา :

เมื่อใดบุรุษนั้นบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยนั้น
 แล้ว อาบน้ำและล้าง วางผ้าเปียกไว้ตรง
 หัวใจ นอนอยู่ใตรมอันเย็น, ที่นั้นลมหายใจ
 เขาและลมหายใจออกเหล่านั้นของเขาย่อม
 เป็นธรรมชาติละเอียดถึงอาการที่จักพึงคน-
 หาวว่า "มีอยู่, หรือไม่มีหนอ" ดังนี้ฉันใด,
 พึงยังขอความให้พิสดารว่า สำหรับภิกษุนี้
 ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ในเวลาที่ยังมิได้กำหนด.
 จริงอย่างนั้น ในกาลก่อน คือในกาลที่ยังมิได้
 กำหนด ความคำนึง ความนึกและการกระทำ
 ไว้ในใจว่า "เราจะระงับกายสังขารที่
 หยาบ ๆ" ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น, แต่ยอม
 มีอยู่ในกาลที่ได้กำหนดแล้ว.

ด้วยเหตุนี้ ในกาลที่ได้กำหนดต่อจากกาลที่
 มิได้กำหนด กายสังขารของภิกษุนั้นย่อมเป็น
 ธรรมชาติละเอียด ด้วยเหตุนี้ พระ-
 ไปราณาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า :

^๑ ฉ. นหตฺวา.

^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๖๒ วิเจตพฺพตา-
 การปฺปตฺตา.

"สารทุเช กาเย จิตฺเต จ"^๑
 อธิมตฺตํ ปวตฺตติ
 อสารทุชฺมฺหิ กายมฺหิ
 สุขุมํ สมฺปวตฺตติ"^๒ติ.

"เมื่อกายและจิตมีความกระวนกระวาย
 ลมหายใจ ย่อมเป็นไปมีประมาณยิ่ง
 เมื่อกายไม่มีความกระวนกระวายแล้ว
 ลมหายใจย่อมเป็นไปละเอียด".

ปริคฺคเหปี^๒ โอฟาริโก, ปจฺมชฺฌานูปจาเร
 สุขุโม. ตสฺมิมฺปิ โอฟาริโก, ปจฺมชฺฌาเน
 สุขุโม. ปจฺมชฺฌาเน จ ทุคฺคิยชฺฌานูปจาเร
 จ โอฟาริโก, ทุคฺคิยชฺฌาเน สุขุโม.
 ทุคฺคิยชฺฌาเน จ ตคฺคิยชฺฌานูปจาเร จ
 โอฟาริโก, ตคฺคิยชฺฌาเน สุขุโม.
 ตคฺคิยชฺฌาเน จ จตุตฺถชฺฌานูปจาเร จ
 โอฟาริโก, จตุตฺถชฺฌาเน อตฺติสุขุโม
 อปฺวตฺตติเมว ปาปฺญาติ. อิทํ ทาว
ทิมภานกสฺยุตฺตภานกานํ มตฺ.

แม้ในขณะที่กำหนดลมหายใจยังหยาบ, ใน
 ขณะอุปจารแห่งปฐมฌานละเอียด. แม้ใน
 ขณะอุปจารแห่งปฐมฌานนั้นหยาบ, ในขณะ
 ปฐมฌานละเอียด. ในขณะปฐมฌานและใน
 ขณะอุปจารแห่งทุติยฌานยังหยาบ, ในขณะ
 ทุติยฌานละเอียด. ในขณะทุติยฌานและใน
 ขณะอุปจารแห่งตติยฌานยังหยาบ, ในขณะ
 ตติยฌานละเอียด. ในขณะตติยฌานและใน
 ขณะอุปจารแห่งจตุตถฌานยังหยาบ, ในขณะ
 จตุตถฌานละเอียดถึงซึ่งความไม่เป็นไป
 ที่เดียว. นี้เป็นมติของอาจารย์ผู้กล่าวที่ม-
นิกาย และอาจารย์ผู้กล่าวสังยุตติกายก่อน.

^๑ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๖๓ กายจิตฺเต จ.

^๒ ก. ปริคฺคหิตกาเลปี.

คุณบุญ เทียม อินตะปา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มชฺฉิมภานิกา ปน "ปจฺมชฺฉานาเน
 โอฟาริโก, ทุตฺติยชฺฉานูปจาเร สุขุโม"ติ
 เอวฺ ฺเหฏฺฐิมฺเหฏฺฐิมชฺฉานโต อุปรุปริชฺช-
 ฌานูปจาเรปิ สุขุมตรํ อิจฺฉนฺติ.
 สฬฺเพสฺสํเยว ปน มเตน อปริคฺคหิตกาเล
 ปวตฺตกายสงฺขารो ปริคฺคหิตกาเล
 ปฏิปฺปสฺสสมฺภตฺติ, ปริคฺคหิตกาเล ปวตฺต-
 กายสงฺขารอ ปจฺมชฺฉานูปจาเร ๆเปฯ
 จตฺตถชฺฉานูปจาเร ปวตฺตกายสงฺขารอ
 จตฺตถชฺฉานาเน ปฏิปฺปสฺสสมฺภตฺติ. อัยฺ ตาว
 สมเถ นโย.

วิปัสฺสนายํ ปน อปริคฺคหิต-
 กาเล ปวตฺตกายสงฺขารอ^๑ โอฟาริโก,
 มหาภูตปริคฺคเห สุขุโม. โสปี โอฟาริโก,
 อุปาทารูปปริคฺคเห สุขุโม. โสปี

ส่วน อาจารย์ผู้กล่าวมชฺฉิมภานิกาย
 ปรารธนาลมหายใจที่ละเอียดอย่างยิ่ง แม
 ในขณะที่อุปจารแห่งฌานที่สูง ๆ ขึ้นไปกว่า
 ฌานชั้นต่ำ ๆ อย่างนี้ว่า "ในขณะที่ปฐมฌาน
 ลมหายใจหายาบ, ในขณะที่อุปจารแห่งทุติย-
 ฌานละเอียด" ดังนี้. ก็ตามมติของท่าน
 อาจารย์ทั้งหมดที่เกี่ยว กายสังขารที่เป็นไป
 ในกาลที่ยังมิได้กำหนด ย่อมระงับในกาล
 ที่กำหนดแล้ว, กายสังขารที่เป็นไปในกาล
 ที่กำหนดแล้ว ย่อมระงับในอุปจารแห่ง
 ปฐมฌาน ฯลฯ กายสังขารที่เป็นไปใน
 อุปจารแห่งจตุตถฌาน ย่อมระงับในจตุตถ-
 ฌาน. นัยในสมณะเท่านั้นก่อน.

ส่วนในทางวิปัสสนา กายสังขารที่
 เป็นไปในกาลที่ยังมิได้กำหนดหายาบ, ในขณะที่
 ที่กำหนดมหาภูตรูปละเอียด. แม่กายสังขาร
 ในขณะที่กำหนดมหาภูตรูปนั้นก็ยังหายาบ, ใน

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๒/๖๔, สมฺนตปาสาทิกา.
 ๑/๕๐๕, อปริคฺคเห ปวตฺโต กายสงฺขารอ.

โอฟาริโก, สกลรูปปริคคเห สุขุโม. ในขณะที่กำหนดอุปาทนายรูปละเอียด. แม
 โสปี โอฟาริโก, อรูปปริคคเห สุขุโม. กายสังขารในขณะที่กำหนดอุปาทนายรูปนั้น ก็
 โสปี โอฟาริโก, รูปารูปปริคคเห สุขุโม. ยิ่งหยาบ, ในขณะที่กำหนดรูปทั้งสิ้นละเอียด.
 โสปี โอฟาริโก, ปจฺจยปริคคเห สุขุโม. แม่กายสังขาร ในขณะที่กำหนดรูปทั้งสิ้นนั้น
 โสปี โอฟาริโก, สปัปจฺจยนามรูปทสฺสเน ก็ยิ่งหยาบ, ในขณะที่กำหนดนามละเอียด.
 สุขุโม. โสปี โอฟาริโก, ลกฺขณารมฺมณิก- แม่กายสังขารในขณะที่กำหนดนามนั้น ก็ยิ่ง
 วิปัสสนาย^๑ สุขุโม. หยาบ, ในขณะที่กำหนดรูปและนามละเอียด.
 แม่กายสังขารในขณะที่กำหนดรูปและนามนั้น
 ก็ยิ่งหยาบ, ในขณะที่กำหนดปัจจัยละเอียด.
 แม่กายสังขารในขณะที่กำหนดปัจจัยนั้น ก็ยิ่ง
 หยาบ, ในขณะที่เห็นนามรูปพร้อมทั้งปัจจัย
 ละเอียด. แม่กายสังขารที่เห็นนามรูปพร้อม
 ทั้งปัจจัยนั้น ก็ยิ่งหยาบ, ในขณะที่วิปัสสนา
 ซึ่งมีลักษณะเป็นอารมณ์ละเอียด.

- โสปี ทุพฺพลวิปัสสนาย โอฟาริโก, แม่กายสังขารในขณะที่วิปัสสนาที่หย่อนกำลัง
 พลวิปัสสนาย สุขุโม. ตตฺถ ปุพฺเพ นั้น ก็ยิ่งหยาบ, ในขณะที่วิปัสสนาที่มีกำลัง

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๒/๖๕ ลกฺขณารมฺมณิกาย
 วิปัสสนาย, คณฺฐิปปเท ปน "ติลกฺขณา-
 รมฺมณิกวิปัสสนายา"ติ ทิสฺสติ.

วุตตุนเขเนว ปุริมสฺส ปุริมสฺส ปจฺฉิเมน ละเอี้ยก. ในข้อนี้พึงทราบความระงับกาย-
 ปจฺฉิเมน ปฏิปฺปสฺสทฺธิ เวทิตพฺพา. สังขารตน ๆ โดยกายสังขารหลัง ๆ ตาม
 เอวเมตฺถ โอบาริกสุขุมตา ปฏิปฺปสฺสทฺธิ นัยที่กล่าวแล้วในก่อนนั้นแหละ. และพึง
 จ เวทิตพฺพา. อัยฺ ตาเวตฺถ กายานุ- ทราบความที่กายสังขารหายาบ และละเอี้ยก
 ปสฺสนาวเสณ วุตฺตสฺส ปจฺฉมจตุกกสฺส และความระงับในข้อนี้. นี้เป็นการ
 อนุปุพฺพปทวณฺณา. พรรณนาท โดยลำดับแห่งจตุกกะที่หนึ่งที่ได้
 กล่าวแล้ว ทวยอำนาจแห่งกายานุปัสสนา
 ในอธิการนี้ก่อน.

ยสฺมา^๑ ปเนตฺถ อิทเมว จตุกกํ ก็เพราะจตุกกะนี้เท่านั้น ในอานาปาน-
 อาทิกมฺมิกกสฺส กมฺมฏฺจานวเสณ วุตฺตํ, สติภานี้ ท่านกล่าวทวยอำนาจกรรมฐาน
 อิตฺรานิ ปน ตีณิ จตุกกานิ เอตฺถ แห่งกุศลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญเพียร, ส่วน ๓
 ปตฺตชฺฌานสฺส เวทนาจิตฺตธมฺมานุปสฺสนา- จตุกกะนอกจากนี้ ท่านกล่าวทวยอำนาจ
 วเสณ, ตสฺมา อิมํ กมฺมฏฺจานํ ภาเวตฺวา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และ
 อานาปานจตุกกชฺฌานปทฺฏฺจานาย ธรรมานุปัสสนาแห่งภิกษุ ผู้บรรลุฌานแล้วใน
 วิปสฺสนาย สห ปฏิสัมภิทาหิ อรหตฺตํ ปฐมจตุกกะนี้, เพราะฉะนั้น กุศลบุตรผู้เริ่ม
 ปาปฺนิตฺตุกาเมน อาทิกมฺมิเกน กุลฺปตฺเตน บำเพ็ญเพียร ประสงค์จะเจริญกรรมฐานนี้

^๑ อโศ ปรี วิสุทธิมคฺเค (๒/๖๖) เจว
 สมฺนตปาสาทิกาย (๑/๕๐๘) จ
 โวโลเกตพฺพ.

คุณ เรณู เร่ง เพียร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิมคฺค^๑ วุฑฺฒนเยน สึลปรีโสธนาทีนึ
สพฺพกิจฺจานึ กตฺวา สตุตฺตฺกสมฺมุนาคตฺสส
อาจริยสฺส สนฺติเก ปญฺจสนฺธิกั กมฺมุญฺจานัน
อุคฺคเหตุพฺพ.

บรรลฺลอรหัตฺตพรหฺมคฺวยปฺฏิสัมภิทาคฺวยวิปัสสนา
อันมึอานาปานจตุกกณฺมานเป็นปฏักฺฐาน พึง
กระทำกิจทั้งปวง มึการชำระศีลใ้บริสุทธ์
เป็นต้น ตามนัยที่ใ้ไตกล่าวแล้ในวิสุทธิมรรค
แล้พึงเรียนกรรมฐานอันมึสนธิ ๕ ในสำนัก
อาจารย์ผู้ประกอบคฺวยองค ๑.

ตตฺริเม ปญฺจ สนฺธโย อุคฺคโห ปรีปฺจุฉา
อุปฺมุญฺจานัน อปฺปนา ลกฺขณนฺติ. ตตฺถ
อุคฺคโห นาม กมฺมุญฺจานสฺส อุคฺคณฺหนึ.
ปรีปฺจุฉา นาม กมฺมุญฺจานสฺส ปรีปฺจุฉนึ.^๒
อุปฺมุญฺจานัน นาม กมฺมุญฺจานสฺส อุปฺมุญฺจานัน.
อปฺปนา นาม กมฺมุญฺจานสฺส อปฺปนา.
ลกฺขณนึ นาม กมฺมุญฺจานสฺส ลกฺขณนึ.
"เอว ลกฺขณมึทึ กมฺมุญฺจานนฺ"ติ กมฺมุญฺ-
จานสฺภาวูปจารณนฺติ วุฑฺฒัน โหติ.

ในอธิการันั้น สนธิ ๕ เหล่านี้ คึอ อุคฺคหะ ๑
ปรีปฺจุฉา ๑ อุปฺมุญฺจานะ ๑ อปฺปนา ๑
ลักษณะ ๑. ในสนธิ ๕ อย่างนั้น การเรียน
กรรมฐาน ชื่อว่า อุคฺคหะ (แปลว่า การ
เรียน). การสอบถามกรรมฐาน ชื่อว่า
ปรีปฺจุฉา (แปลว่า การสอบถาม). ความ
ปรากฏแห่งกรรมฐาน ชื่อว่า อุปฺมุญฺจานะ
(แปลว่า ความปรากฏ). ความแนบแนบ
แห่งกรรมฐาน ชื่อว่า อปฺปนา (แปลว่า

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๑/๑๑๒, สมฺมุตปาสาทิกาย
(๑/๕๐๘) วา ปสฺสิตพฺพ.

^๒ วิสุทธิมคฺค. ๒/๖๘, สมฺมุตปาสาทิกา.
๑/๕๑๑ ปรีปฺจุฉนา.

คุณ เรณู เร่ง เพียร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ความแนบแน่น). ลักษณะแห่งกรรมฐาน
ชื่อว่า ลักษณะ. มีอธิบายว่าเข้าไปทรง
ไว้ซึ่งสภาวะแห่งกรรมฐานว่า "กรรมฐานนี้
มีลักษณะอย่างนี้".

เอวํ ปญฺจสนฺธิกํ กมฺมฏฺจानํ
อุคฺคคณฺหนฺโต อุตฺตนาปิ น กิลมฺติ,
อาจริยมฺปิ น วิเหเสติ^๑ ตสฺมา โลกํ
อุทฺทิสฺวา เปตฺวา พหุํ กาลํ สชฺฌายิตฺวา
เอวํ ปญฺจสนฺธิกํ กมฺมฏฺจानํ อุคฺคเหตฺวา
อาจริยสฺส สฺนฺติเก วา อญฺญตฺถ วา
อญฺจารสฺ โทสยฺตฺเต วิหาเร วชฺเชตฺวา
ปญฺจจฺกสมฺนฺนาคเต เสนาสเน วสนฺเตน
อุปฺจฺฉินฺนชฺุทฺทกปฺลิโพเธน กตฺถกตฺถกฺจฺเจน
ภตฺตสมฺมทํ ปฏฺวิโนเทตฺวา สุขฺนิสินฺเนน
รตนตฺตยคฺคณานุสฺสรเณน จิตฺตํ สมฺปทํ เสตฺวา
อาจริยฺคฺคคณฺโต เอกปทฺมฺปิ อปริหา เปนฺเตน
อิทํ อานาปานสฺสติกมฺมฏฺจานํ มนสิ
กาตพฺพํ.

ภิกษุเมื่อเรียนกรรมฐานอันมีสนธิ ๕
อย่างนี้ ย่อมไม่ลำบากแมควยตน, ย่อมไม่ทำ
แม้อาจารย์ให้ลำบาก. เพราะฉะนั้นพึงให้
อาจารย์ยกขึ้นแสดงนิคทน้อยแล้ว สั่งวิธยาย
สิ้นกาลมาก เรียนกรรมฐานอันมีสนธิ ๕
อย่างนี้แล้ว เว้นที่อยู่อันประกอบด้วยโทษ
๑๘ อย่าง ในสำนักแห่งอาจารย์หรือในที่อื่น
อยู่ในเสนาสนะอันประกอบด้วยองค์ ๕ ตัด
ปฺลิโพธ เล็ก ๆ น้อย ๆ มีกตฺถกจอันกระทำ
แล้ว บรรเทาความเมาในกตฺถเสี้ย น้อย่าง
สบาย ยังจิตให้ราเริง ทวยการระลึกถึงคุณ
แห่งพระรัตนตรัย ไม่ทำบพแม่แต่บพเดียว
จากการเรียนจากอาจารย์ให้บกพร่อง พึง
มนสิการอานาปานสติกรรมฐานนี้.

^๑ สมฺนตปาสาทิกา. ๑/๕๑๑ วิเหเสติ.

คุณ เรณู เร่ง เพียร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตฺรายํ มนสิการวิธี :

วิธีมนสิการในอานาปานสติกรรมฐานนั้นมีดัง
ต่อไปนี้ :

คณนา อนุพฺนุชฺณา
มุสฺสนา จฺปนา สลฺลกฺขณา
วิวัฏฺฏนา ปาโรสุทฺธิ
เตสฺสจฺจ ปฏิปฺสฺสนาติ.

คณนา (การนับ) ๑ อนุพฺนุชฺณา (การ
ตามผูก) ๑ มุสฺสนา (การถูกตอง) ๑
จฺปนา (ความตั้งไว้) ๑ สลฺลกฺขณา
(ความกำหนด) ๑ วิวัฏฺฏนา (ความ
ไม่หม่นเวียน) ๑ ปาโรสุทฺธิ (ความ
บริสุทธิ์) ๑ ปฏิปฺสฺสนา (การพิจารณา)
มรรคผลเหล่านั้น ๑.

ตตฺถ คณนาติ คณนา เยาว.
อนุพฺนุชฺณาติ อนุคมนา. มุสฺสนาติ
มุจฺจฺจฺจฺจํ. จฺปนาติ อปฺปนา.
สลฺลกฺขณาติ วิปฺสฺสนา. วิวัฏฺฏนาติ
มคฺโค. ปาโรสุทฺธิติ ผล. เตสฺสจฺจ
ปฏิปฺสฺสนาติ ปจฺจเวกฺขณา.

ในวิธีมนสิการนั้น คำว่า คณนา
แปลว่า การนับนั่นเอง. คำว่า อนุพฺนุชฺณา
(การตามผูก) ไต่แก ตามไป. คำว่า
มุสฺสนา (การถูกตอง) ไต่แกฐานที่ลมถูกตอง.
คำว่า จฺปนา (การตั้งไว้) ไต่แก อปฺปนา
(ความแนบแน่น). คำว่า สลฺลกฺขณา
(ความกำหนด) ไต่แก วิปฺสฺสนา (ความ
เห็นแจ้ง). คำว่า วิวัฏฺฏนา (ความไม่
หม่นเวียน) ไต่แก มรรค. คำว่า ปาโรสุทฺธิ
ไต่แก ผล. คำว่า เตสฺสจฺจ ปฏิปฺสฺสนา

คุณ เรณู เร่ง เพียร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

(การพิจารณามรรคผลเหล่านั้น) ไต่แก
ปัจเจกขณะคือการพิจารณา.

ตตฺถ อิมินา อาทิกมฺมิเกน กุลฺลุตฺเตน ในอธิการนั้น กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญเพียรนี้
ปจฺมํ ฅณฺนาย อิทํ กมฺมฏฺจํ มนสิ พึงมนสิการกรรมฐานนี้ด้วยการนับก่อน. และ
กาตพฺพํ. ฅณฺเตน ปน ปญฺจนํ เมื่อนับไม่พึงหยุดต่ำกว่า ๕, ไม่พึงนับเกิน
เหฏฺฐา น จเปตพฺพํ, ทสฺสนํ อฺปริน ๑๐, ไม่พึงแสดงความขาดในระหว่าง.
คณฺเตพฺพํ, อนุตฺตรา ฅณฺทํ น ทสฺเสตพฺพํ. เพราะว่าเมื่อหยุดต่ำกว่า ๕ จิตตูปบาท
ปญฺจนํ เหฏฺฐา จเปตฺตสฺส ทิ สฺมฺพาเช ย่อมคืนรนอยู่ในโอกาสอันคับแคบ เหมือนกับ
โสภาเส จิตฺตูปฺปาโท วิปฺสนฺทติ สฺมฺพาเช หมูโค ที่ถูกกักอยู่ในคอกที่คับแคบ. เมื่อนับ
วเช สฺนฺนินฺรุทฺทโคคโณ วีย. ทสฺสนํ อฺปริน เกินกว่า ๑๐ จิตตูปบาทจะพะวงในการนับ
เนนฺตสฺส คณฺนินฺสฺสิตฺว จิตฺตูปฺปาโท นั้นเสีย. เมื่อแสดงความขาดในระหว่าง
โทติ. อนุตฺตรา ฅณฺทํ ทสฺเสนฺตสฺส จิตฺตฺยอมนั่นไหวว่า "กรรมฐานของเราถึง
"สฺชิตฺตํ นุ โข เม กมฺมฏฺจํ, ยอดหรือไมهنอ", เพราะฉะนั้น พึงเว้นโทษ
โน"ติ จิตฺตํ วิกมฺปติ, ตสฺมา เอเต เหล่านี้แล้วจึงนับ.
โทเส วชฺเชตฺวา คณฺเตพฺพํ.

ฅณฺเตน จ ปจฺมํ ทนฺตฅณฺนาย และเมื่อจะนับเบื้องต้นควรนับด้วยการ
ธณฺมาปคฅณฺนาย คณฺเตพฺพํ. ธณฺมาปโก นับซ้ำๆ แบบการนับของคนดวงขาวเปลือก.

๑ ก. เนตพฺพํ.

คุณ เรณู เร่ง เพียร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

หิ นาทิ ปุเรตฺวา "เอกนฺ"ติ วตฺวา
 โอภิตฺติ, ปุน ปุเรนฺโต กิณฺจ กจวํ
 ทิสฺวา จตฺเทนฺโต "เอกํ เอกนฺ"ติ วทติ.
 เอเสว นโย "เทว เทว"ติอาทิสฺ.
 เอวเมว อิมินาปิ อสฺสาสฺปสฺสาเสสุ โย
 อฺปฺภูจาทิ, ตํ คเหตุวา "เอกํ เอกนฺ"ติ
 อาทิสฺ กตฺวา ยาว "ทสฺ ทสฺ"ติ
 ปวตฺตมานํ ปวตฺตมานํ อฺปลกฺเขตฺตวาว
 คณฺตพฺพํ. ตสฺส เอวํ คณฺยโต นิกฺขมฺนฺตา
 จ ปวิสฺนฺตา จ อสฺสาสฺปสฺสาสา ปากฺภา
 โหนฺติ.

จริงอยู่ คนดวงขาวเปลือกดวงเต็มทะนาน
 แล้วกล่าวว่า "หนึ่ง" แล้วเกลี้ยลง, เมื่อดวง
 ให้เต็มอีก เห็นหยากเยื่อไร ๆ ทั้งเสีย
 กล่าวว่า "หนึ่ง หนึ่ง" ดังนี้. ในการนับว่า
 "สอง สอง" เป็นต้น ก็มีนับดังนี้เหมือนกัน.
 แม้อกุลบุตรนี้ ก็อย่างนั้นเหมือนกัน ถือเอา
 บรรดาลมหายใจเข้า และลมหายใจออก
 เฉพาะลมที่ปรากฏแล้ว ฟังเข้าไปกำหนดนับ
 เริ่มต้นว่า "หนึ่ง หนึ่ง" ดังนี้ไปจนถึงว่า
 "สิบ สิบ". เมื่อกุลบุตรนี้นับอยู่อย่างนี้
 ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ที่ออกและ
 เข้าอยู่ยอมปรากฏ.

อถาเนน ตํ ทนฺตคณฺ ฐณฺณมาปกคณฺ
 ปหาย สีมคณฺนาย โคपालกคณฺนาย
 คณฺตพฺพํ. เจโก หิ โคपालโก
 สกฺขราโย อฺจฺฉนฺ เณ คเหตุวา
 รชฺชฺทตฺตทตฺโต ปาโตว วชฺ คนฺตฺวา
 คาโว ปิฏฺฐิยํ ปหฺริตฺวา ปลิมฺตฺถมฺมตฺถเก
 นิสฺสินฺโน ทฺวารํ ปตฺตํ ปตฺตํเยว คาวี

ลำดับนั้นภิกษุนี้ฟังละการนับอย่างช้าๆ
 คือ การนับอย่างคนดวงขาวเปลือกเสียแล้ว
 ฟังนับด้วยการนับเร็ว คือ ด้วยการนับของ
นายโคบาล. จริงอยู่ นายโคบาลผู้ฉลาด
 หอก่อนกรวดเป็นต้นไว้ที่พก มีมือถือเชือก
 และไม้พลองไปคอกแต่เข้าที่เดียว ต่หลังโค
 นั่งอยู่เบื้องบนเสาล้อม นับโคแต่ละตัว ๆ

คุณ เรณู เร่ง เพียร
 สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"เอโก เทว"^๑ติ สกฺขรํ ชีปีตฺวา ชีปีตฺวา
 คณฺเฑติ. ติยามรตฺตํ สมฺพาเช โอกาเส
 ทุกฺขํ วุตฺตโกคฺโคณํ นิกฺขมนฺโต อณฺณ-
 มณฺณํ อุปนินฺนํเสนฺโต^๒ เวเคน เวเคน
 ปุณฺชปุณฺโซ หุตฺวา นิกฺขมตี. โส
 เวคเวเคน^๓ "ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ ทสา"^๔ติ
 คณฺเฑติเยว, เอวมสฺสวปี ปุริมนเยน
 คณฺยโต อสฺสาสปสฺสาสา ปากฺภา หุตฺวา
 สีนํ สีนํ ปุนฺปุนํ สญฺจรณฺตี.

ตโต เตน "ปุนฺปุนํ สญฺจรณฺตี"^๕ติ
 ฌตฺวา อนฺโต จ พหิ จ อคฺคเหตฺวา
 ทฺวารปฺปตฺตํ ทฺวารปฺปตฺตํเยว^๖ คเหตฺวา
 "เอโก เทว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ, เอโก
 เทว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ ฉ, เอโก เทว
 ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ ฉ สตฺต, ๆเปฯ อฏฺฐ,
 นว, ทสา"^๗ติ สีนํ สีนํ คณฺเฑตพฺพเมว^๘.

ที่ถึงประตู แล้วชักก่อนกรวดไปที่ละก้อน ว่า
 "หนึ่ง สอง" ดังนี้. หมูโคที่อยู่อย่างลำบาก
 ในโอกาสที่คับแคบ ตลอดสามยามแห่งราตรี
 เมื่อออกเสียดสีกันและกันยอมออกเป็นกลุ่มๆ
 ไปโดยเร็ว ๆ. นายโคบาลนั้นยอมนับโดย
 เร็ว ๆ ว่า "สามสี่ห้าสิบ" ดังนี้, เมื่อ
 กุลบุตรเมื่อนั้นนับอยู่โดยนัยแรกอย่างนี้ ลม
 หายใจเขาและลมหายใจออก ย่อมเป็น
 ธรรมชาติปรากฏสัญญาไปบ่อย ๆ อย่างเร็ว.

ต่อจากนั้น กุลบุตรนั้นทราบว่ "ลมเกิดขึ้น"
 แล้ว ย้ำถ้อเอาลมข้างในและลมข้างนอก
 ถ้อเอาแต่ลมที่ถึงทวารแล้ว ๆ เท่านั้น จึงนับ
 อย่างเร็ว ๆ ว่า

"๑ ๒ ๓ ๔ ๕,
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖,
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗,

^๑ ฉ. อุปนินฺนํเสนฺโต. ^๒ ฉ. เวเคน เวเคน.
^๓ อี. ทฺวารํ ปตฺตํ ปตฺตํเยว.
^๔ อี. คณฺเฑตพฺพเมว จ.

คณาปฏิพัทธะ หิ กมุจฺจนาเน คณา-
 พลเนว จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติ
 อริตฺตูปตฺตมฺภนฺวเสณ จณฺทโสเต นาวา-
 จปนมิว.

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘,
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙,
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐"

ดังนี้เท่านั้น. เพราะในกรรมฐานอันเนื่อง
 ด้วการนับจิตยอมแนวแนด้วยกำลังแห่งการ
 นับนั่นเอง เหมือนการจอตเรือไว้ในกระแส
 น้ำอันเชี่ยว ด้วอำนาจการดำไว้ ด้วถอ
 ฉะนั้น.

ตสฺสเสว สีมํ สีมํ คณฺยโต กมุจฺจนาณํ
 นิรนฺตรํ ปวตฺตํ วย หุตฺวา อุปฺภุจฺจติ. อถ
 "นิรนฺตรํ ปวตฺตตี"ติ ญตฺวา อนฺโต จ พหิ
 จ วาตํ อปริคฺคเหตุวา ปุริมนเยเนว
 เวกเวเคน^๑ คณฺตพฺพํ. อนฺโต-
 ปวิสฺนวาเตน หิ สหฺธิ จิตฺตํ ปเวสฺยโต
 อพฺภนฺตรํ วาตพฺภาทํ เมทฺปฺริตฺ^๒ วย
 โหติ. พหิณิกฺขมนฺวาเตน สหฺธิ จิตฺตํ

เมื่อกุศลบุตรนั้นนับเร็ว ๆ อย่างนี้
 กรรมฐานยอมปรากฏเป็นเหมือนเป็นไปไม่มี
 ะหว่าง. ที่นั้น กุศลบุตรนั้น ครั้นทราบว่
 "กรรมฐานเป็นไปไม่มีระหว่าง"อย่ากำหนด
 ลมภายในและภายนอก ฟังนับโดยเร็ว ๆ
 ตามนัยก่อนนั่นเอง. เพราะเมื่อกุศลบุตร
 ยังจิตให้เข้าไปกับควยลมที่เข้าไปในภายใน
 จิตจะเป็นเหมือนถูกลมกระทบในภายในและ

^๑ จ. เวเคน เวเคน.

^๒ ฮ. เมทปฺริ.

นี่หฺรโต พหิทฺธา ปุตุตฺตารมฺมเณ จิตฺตํ
 วิกุชฺชิตฺติ. ๑ ฌุฏฺโฆกาเส^๑ ปน สตี จ เปตฺวา
 ภาเวนฺตสฺเสว ภาวนา สมฺปชฺชติ. เตน
 วุตฺตํ "อนฺโต จ พหิ จ วาตํ
 อปริคฺคเหตฺวา ปุริมฺนเยเนว เวคเวเคน^๒
 คเณตพฺพน^๓"ติ.

เหมือนเต็มไปทั่วมันชั้น เมื่อนำจิตออกไป
 กับควยลมที่ออกไปภายนอก จิตยอมพุ่งไป
 ในอารมณ์มากมายในภายนอก. แต่เมื่อตั้ง
 สติเจริญอยู่ในโอกาสที่สมควรต่อแล้วเท่านั้น
 ภาวนาย่อมสำเร็จ. ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้า
 จึงกล่าวว่า "อย่ากำหนดลมภายในและภาย-
 ภายนอก ฟังนับโดยเร็วตามนัยก่อนนั้นแหละ".

กิวจิริ ปเนตฺ คเณตพฺพนฺติ ? ยาว
 วินา คณนาย อสฺสาสฺปสฺสาสสารมฺมเณ สติ
 สนฺตฺติจฺจติ^๔. พหิวิสฺสุวิตกฺกวิจฺเจทํ กตฺวา
 อสฺสาสฺปสฺสาสสารมฺมเณ สติสฺสณฺจาปนตฺถํ-
 เยว หิ คณนาติ.

หากจะมีผู้สงสัยถามว่า ก็การนับนี้
 ควรนับนานเพียงไร ? ตอบว่า ควรจะนับ
 นานตลอดเวลาที่เมื่อเว้นจากการนับ สติก็
 ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ คือลมหายใจเข้าลม-
 หายใจออก. เพราะการนับก็เพื่อให้สติตั้งมั่น
 อยู่ในอารมณ์คือลมหายใจเข้าลมหายใจออก
 เท่านั้น โดยกระทำการตัดเสียซึ่งวิตกที่
 ชัดสายไปในภายนอก ฉะนั้นแล.

เอวํ คณนาย มนสิ กตฺวา
อนฺุพฺพนฺนาวเสณ^๔ มนสิ กาทพฺพิ.

ครั้นมนสิการด้วย การนับอย่างนี้แล้ว
 ฟังมนสิการด้วย การตามผูก. การ เลิกนับ

^๑ ฉ. ฌุฏฺฆุฌุฏฺโฆกาเส. ^๒ ฉ. เวเคน เวเคน.
^๓ อี. ปตฺติจฺจชาติ. ^๔ ฉ. อนฺุพฺพนฺนาย.

อนุพณฺณา นาม คณฺณํ ปฐิสํหริตฺวา สติยา
 นิรนฺตรํ อสุสาสปสุสาสนํ อนุคฺมนํ. ตณฺจ
 โข^๑ น อาทิมชฺฌปริโยสานานุกฺมนวเสณ.
 อาทิมชฺฌปริโยसानานิ ตนฺตสุสาณุกฺมนเน
 อาทีนฺวา จ เหมฺจสา^๒ วุตฺตาเยว.^๓

แล้วปล่อยสติไปตามลมหายใจเข้าลมหายใจ
 ออกติดต่อกัน ชื่อว่า การตามผูก. การตาม
 ลมไปนั้นแล ไม่ใช่ด้วยอำนาจการไปตาม
 ตนลม กลางลม และปลายลม. ตนลม
 กลางลม และปลายลม และโทษในการไป
 ตามลมนั้น ขापเจ้าโตกล่าวไว้แล้วใน
 เปื้องต้นนั้นเทียว.

ตสุมา อนุพณฺณาย มนสิกาโรนฺเตน
 น อาทิมชฺฌปริโยसानวเสณ มนสิ
 กาทพฺพํ, อปิ จ โข สฺสนาวเสณ จ
 สฺปนาวเสณ จ มนสิ กาทพฺพํ. คณฺนानุ-
 พณฺณาวเสณ วีย ทิ สฺสนาสฺปนาวเสณ
 วิสุํ มนสิกาโร นฺตฺถิ, สฺมุจฺมุจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
 ปน คณฺเณโต คณฺนาย จ สฺสนาย จ

เพราะฉะนั้นเมื่อจะมนสิการด้วยการ
 ตามผูก ไม่ควรมนสิการด้วยอำนาจตนลม
 กลางลมและปลายลม, แต่ควรมนสิการ
 ด้วยอำนาจการถูกต้อง และด้วยอำนาจ
การตั้งไว้. เพราะการมนสิการส่วนหนึ่ง
 ด้วยอำนาจการถูกต้องและการตั้งไว้ ไม่มี
 เหมือนคั่งมนสิการด้วยอำนาจการนับ และ

^๑ อธิ. ตณฺจ โข ปน.
^๒ อธิเชว ๑๕๔ ปพฺเพ วุตฺตา.
 สุขคฺคทตฺตมฺปน
 วิสุทฺธิมคฺเค (๒/๗๐) เจว
 สมฺนตปาสาทิกาย (๑/๕๑๔) จ ปสฺสิตพฺพํ.
^๓ อธิ. วุตฺตานาว.

คุณนงเยาว์ พงษ์ภักดิ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มนสิ กโรติ, ตตฺถเว คณฺณํ ปฏิสํหริตฺวา
 เต สติยา ออนุพฺนุชฺชโต อปฺปนาวเสน จ
 จิตฺตํ จเปนฺโต "อนุพฺนุชฺชนาย จ
 ผุสฺสนาย จ จปนาย จ มนสิ กโรติ"ติ
 วุจฺจติ. สํวายมตฺโต อฏฺฐกถาสฺส วุคฺค-
 ปญฺคฺสหิตฺวาริโกปมาหิ อิชฺเชว ปาฬิยํ
 วุคฺคกกฺกฺจฺปมาย จ เวทิตฺพฺโพ.

การตามผูก, ก็พระโยคีเมื่อนั้นในฐานะที่ถูก
 ตองแล้ว ถูกตองแล้วนั้นแหละ ชื่อว่า ย่อม
 มนสิการด้วยการนั้น และด้วยการถูกตอง,
 เมื่อเลิกนั้น ในฐานะที่ถูกตองนั้นนั้นเพียวแล้ว
 ใช้สติคิดตามลมหายใจเข้าลมหายใจออกนั้น
 และตั้งจิตไว้ด้วยอำนาจอัปปนา เรียกว่า
 "มนสิการด้วยการตามผูก ด้วยการถูกตอง
 และด้วยการตั้งไว้". ความข้อนั้นนี้พึงทราบ
 ด้วยอุปมาคนเปลี้ยและนายประตู่ ตามที่
 กล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลาย และอุปมา
 ด้วยเลื่อยที่ทานกล่าวไว้ในพระบาลี ในที่
 นั้นแหละ.

ตตฺตฺตฺรายํ ปญฺคฺสฺส โฝปมา : เสยฺยดาปิ

ปญฺคฺสฺส โทลาย กิฬฺทํ มาตาปุตฺตํ ทอฬํ
 ชิปีตฺวา ตตฺถเว โทลาถมฺมฺมฺเล^๑ นิสินฺโน
 กเมน อากจฺจนฺตฺสฺส จ กจฺจนฺตฺสฺส จ

ในข้อนี้อุปมาด้วยคนเปลี้ยมีดังนี้ :

อุปมาเหมือนอย่างว่าคนเปลี้ยโยนชิงช้าของ
 มารดาและบุตร (ภรรยาและลูก) ผู้เล่น
 ชิงช้าอยู่ นั่งอยู่ที่โคนเสาชิงช้า ณ ที่นั้น

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๗๑ โทลาย ถมฺมฺมฺเล,
 สมฺนตปาสาทิกา. ๑/๕๑๕
 โทลตฺถมฺมฺมฺเล.

คุณนง เยาวี พงษ์กษัตริย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โกลาผลกสุส อุม โภภโย มชฺฌณฺจ นันเทียว ย่อมเห็นปลายทั้งสองและท่าม-
 ปสฺสตี, น จ อุมโภภิมชฺฌานัน ทสฺสนตฺถิ กลางแห่งกระดานซึ่งเข้าซึ่งมาอยู่ และไปอยู่
 พุยาวโฏ โหติ, เอว เมว ภิกฺขุ โดยลำดับ, แต่เป็นผู้ไม่ชวนชวายเป็นจะดู
 สตีวเสน อุปนิพนฺธนตฺถมฺมุเล จตฺวา ปลายทั้งสองและท่ามกลางฉันใด, ภิกษุก็
 อสฺสาสปสฺสาสโหสิ ขิปิตฺวา ตตฺถเวย ฉนนันนเทียว ยืนอยู่ที่โคนเสาถือการเข้า
 นิमितฺเต สตีวา นิสินฺโท กเมน ไปผูกไว้ด้วยอำนาจสติ โยนซึ่งเข้าคือลม-
 อากฺขณฺตฺตานณฺจ กฺขณฺตฺตานณฺจ ผุฏฺฐณฺจ นเ หายใจเข้าและลมหายใจออก นั่งอยู่ด้วยสติ
 อสฺสาสปสฺสาसानัน อาทิมชฺฌปริโยसानัน ในนิมิตนั้นนั้นเทียว ใช้สติติดตามต้นลม
 สตีวา อนุคฺขณฺโต ตตฺถเวย จิตฺตํ กลางลม และปลายลม แห่งลมหายใจเข้า
 จเปตฺวา^๑ ปสฺสตี, น จ เตสํ และลมหายใจออก ในที่ที่ลมหายใจเข้าและ
 ทสฺสนตฺถิ พุยาวโฏ โหติ. อัย ปญฺคฺโพปมา. ลมหายใจออก ซึ่งมาอยู่และไปอยู่ถูกต้อง
 แล้ว โดยลำดับ ตั้งจิตอยู่ที่ลมหายใจเข้า
 และลมหายใจออกนั้นนั้นเทียว, แต่ไม่ชวน-
 ชวายเป็นจะดูต้นลม กลางลม และปลายลม
 เหลานั้น. นี้เป็นอุปมาด้วยคนเปลี้ย.

อัย ปน โทวาริโกปมา : เสยฺยถาปิ ส่วน อุปมาด้วยนายประตุมี่ตั้งนี้ :
 โทวาริโก นครสฺส อนฺโต จ พหิ จ นายประตุมี่พิจารณาบุรุษในภายในและภายใน

๑-๑ วิสุทธิมคฺค. ๒/๗๒ ตตฺถเวย จิตฺตํ
 จเปนฺโต, สมฺนตฺปาสาทิกา.
 ๑/๕๑๕ ตตฺถ จ จิตฺตํ จเปนฺโต.

คุณสุภาพันธ รัตตกุล
 เพื่อระลึกถึงคุณพ่อและคุณแม่

บุรีเส "โก ตวั, กุโตะ วา อากโต, กุหิ นอกเมืองว่า "ท่านเป็นใคร, หรือท่านมา
 วา คจฺฉลี, กิ วา เต หตฺถเอ"ติ น จากไหน, หรือท่านจะไปไหน, หรืออะไร
 วมัสติ. น หิ ตสฺส เต ภารา, อยู่ในมือของท่าน". เพราะว่าบุรุษเหล่านั้น
 ทวารปุตฺตํ ทวารปุตฺตํเยว ปน ไม่ใช่ภาระของเขา, แต่เขายอมพิจารณา
 วมัสติ, เอวเมว อิมสฺส ภิกฺขุโน เฉพาะคนที่ถึงประตูแล้ว ๆ เท่านั้นฉันใด,
 อนฺโตปวิฏฺฐวาทา จ พหิณฺเฑชฺชุตวาทา ลมที่เข้าภายในและลมที่ออกภายนอก ย่อม
 จ น ภารา โหนฺติ, ทวารปุตฺตา ไม่เป็นภาระของภิกษุเหมือนฉันนั้นนั่นเทียว,
 ทวารปุตฺตาเยว ภาราติ. อัย ลมที่ถึงทวารแล้ว ๆ เท่านั้นจึงเป็นภาระ.
 โทวาริโกปมา. ที่กล่าวมานี้เป็นอุปมาด้วยนายประตู.

กกุฏปมา ปน "นิมิตฺตํ อสฺสสาส-
 ปสฺสสาสา"ติอาทีนา นเยน อธิ วุตฺตาเยว.
 อธิ ปนสฺส อากตาคตวเสน อมนสิการ-
 มตฺตเมว ปโยชนนฺติ เวทิตพฺพํ.

ส่วนอุปมาด้วยเลื่อย ท่านได้กล่าวแล้ว
 ในที่นี้เทียว โดยนัยมีอาทิว่า "นิมิต ลมหายใจ-
 เข้าและลมหายใจออก" ดังนี้. ก็ในที่นี้
 พึงทราบประโยชน์เฉพาะเพียงมิได้มนสิการ
 ด้วยอำนาจลมที่มาแล้วมาแล้ว ของภิกษุ
 เท่านั้น.

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๒๕๗,
 (ภูมิพโลภิกขุ. ๑/๒๕๗).

อิทํ กมฺมฏฺจํ มนสิกโรโต กสฺสจि
 น จิเรเนว นิมิตฺตญจ อูปฺปชฺชติ, ภิภุขฺบางรูป นิมิตฺตยอมนเกิดขึ้นโดยไมชานัก,
 อวเสสชฺชฌานงฺคปฏิมณฺฑิตา อูปฺปนา- ฐฺปนากลาเวออปฺปนา อั้นประทัดบวของค-
 สงฺฆาตา จปนา จ สมฺปชฺชติ. กสฺสจิ ฌานที่เหลือกยอมนจะถึงพร้อม. แต่สำหรับภิภุข-
 ปน คณาวเสเนว มนสิการกาลโต บางรูป จําเดิมแต่กาลที่มนสิการควยอำนาจ
 ปญฺติ () ยถา สารทฺธกายสฺส มณฺเจ การนั้นน้เอง มีกายอันมีความกระวนกระ-
 วา ปิเจ วา นิสิตโต มณฺจปิจฺ โอนมติ วายนึ่งอยู่บนเตียง หรือบนตั่งเตียงและตั่ง
 วิภุชติ, ปจฺจตุถรณํ วลี คณฺหาติ, ก็ยอมนจะยุบลง ยอมนจะถัน, เครื่องลาดก็

๑ วิสฺทุธิมคฺเค (๒/๗๔). ()
 เอตฺถนฺตเร "อนุกมฺโต
 โอพาริกอสฺสาสปสฺสาสนิโรธวเสน
 กายทรเถ วุปฺสนฺเต กาโยปิ จิตฺตมฺปิ
 ลหุกํ โหติ, สรีรํ อากาเส
 ลงฺขณาการปฺปตฺตํ วิย โหติ"ติ
 ปาจา ทิสฺสนฺติ.

๒ วิสฺทุธิมคฺค. (๒/๗๔) วิภุชฺชติ,
 สมฺนตปาสาทิกา. ๑/๕๑๘ วิภุชฺชติ,
 วิภุชฺชติ วิภุชฺชติติ วา เจตฺถ วิ-สทฺโท
 ปุพฺโพ, ภูช อวยตฺเต สทฺเท
 วิภุชฺชติติ ปน ภูช เจทเน วา
 อาโกฏฺณาทิสฺ วา โหติ.

อสารทุชกายสุส ปน นิสีทโต เนา ย่อมจะย่น, แต่ผู้ที่มีกายไม่มีความกระวน-
มณฺจปี้จ โอนมตฺติ น วิภูชติ, น ปจฺจตุถธมฺม กระจายนั่งอยู่ เตียงและตั้งยอมไม่ยุบและ
วลี กณฺหาติ, ตูลปิจฺจปุริตฺตํ วีย มณฺจปี้จ ไม่ลั่น, เครื่องลาดก็ยอมไม่ย่น เตียงและตั้ง
โหติ. ย่อมเป็นเหมือนกับเต็มอยู่ควายปุยนุ่น.

กสฺมา ? ยสฺมา อสารทุโธ กาโย เพราะเหตุไร ? เพราะกายที่ไม่มีความ
ลหุโก โหติ, เอวเมว คณฺนาวเสน กระวนกระจายเป็นกายเบา, เมื่อความ
มนสิการกาลโต ปฏฺติ อนุกุมโต กระวนกระจายทางกายสงบ ด้วยอำนาจ
โอสฺวาริกอสฺสาสปฺสฺสาสนิโรธวเสน กาย- การดับลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ที่
ทรเถ รูปสนฺเต กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ลหุภํ หยาบ ๆ โดยลำดับ จำเต็มแต่กาลที่มนสิการ
โหติ, สรีริ อากาเส ลจฺฆนาการปฺปตฺตํ ด้วยอำนาจการนับ ทั้งกายทั้งจิตยอมเป็น
วีย โหติ. ธรรมชาติเบา, สรีระก็ยอมเป็นจุลจะถึง
อาการโลดแล่นขึ้นไปในอากาศได้.

ตสฺส โอสฺวาริเก อสฺสาสปฺสฺสาเส เมื่อลมหายใจเข้าและลมหายใจออก
นิรุทฺเต สฺขุมอสฺสาสปฺสฺสาสนิมิตฺตารมฺมณฺณํ ที่หายาบของภิกษุนั้นดับแล้ว จิตอันมีนิมิตคือ
จิตฺตํ ปวตฺตติ. ตสฺมิมฺปิ นิรุทฺเต อปฺราปรํ ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกอันละเอียด
ตโต สฺขุมตรํ อสฺสาสปฺสฺสาส- เป็นอารมณ์ยอมเป็นไป. เมื่ออารมณ์เช่นนั้น

นิมิตตารมมณั^๑ ปวตฺตติเยว. สุวายมตฺโถ
 อูปริ วุตฺตกัถฺตาโลปมาย^๒ เวทิตฺพฺโพ.

คั้บแล่วจิตอันมีนิมิตคือลมหายใจเข้าและลม-
 หายใจออกเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นไปละเอียด
 ยิ่งขึ้น ๆ กวานั้น ติดต่อกันไปนั้นเทียว.
 ความขอนั้นพึงทราบด้วยอุปมาด้วยกัถฺตาร
 ที่กล่าวแล่วข้างหนา.

ยถา หิ อณฺณานิ กมฺมฏฺจานานิ
 อูปรุปริ วิญฺจานานิ โหนฺติ, น ตถา อิทํ.
 อิทํ ปน อูปรุปริ ภาเวนฺตสฺส^๓ สุขุมตฺตํ
 กจฺจติ, อูปรุปรุ น อูปรุปรุ. เอวํ
 อูปรุปรุ น ตสฺมี เตน วิกฺขุณา
 "อาจริยํ ปุจฺฉิสฺสํ"ติ วา "นฏฺฐํ ทานิ
 เม กมฺมฏฺจานนุ"ติ วา อูปรุปรุ น
 กนฺตพฺพํ. อิริยาปถํ วิโกเปตฺวา, กจฺจโต

ก็อานาปานสติกรรมฐานนี้ ไม่เหมือน
 กับกรรมฐานอื่น ๆ ที่แจ่มแจ้งในขั้นสูง ๆ
 ขึ้นไป. แต่อานาปานสติกรรมฐานนี้ เมื่อ
 ฝึกหัดเจริญสูง ๆ ขึ้นไป ย่อมถึงความเป็น
 กรรมฐานที่ละเอียด, ย่อมไม่เข้าถึงแม
 ความปรากฏ. ก็เมื่ออานาปานสติกรรมฐาน
 นั้น ซึ่งไม่ปรากฏอยู่อย่างนี้ ฝึกหัดนั้นไม่ต้อง
 ลุกจากอาสนะไปด้วยคิดว่า "เราก็กถา

^๑ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๗๕ สุขุมตรนิมิตตารมมณั,
 สมฺนตปาสาทิกา.๑/๕๑๘ สุขุมตรสุขุมตร-
 นิมิตตารมมณั, ฉ. สุขุมตร สุขุมตร
 อสฺสาสปสฺสาสนิมิตตารมมณั.

^๒ ขุ. ป. ๓๑/๒๗๙,
 (ภุมิพโลภิกขุ. ๑/๒๔๙).

^๓ ส. ภาเวนฺตสฺส ภาเวนฺตสฺส.

หิ กมฺมฏฺจานํ นวนวเมว โทติ. ตสฺมา อาราจยํ" หรือว่า "บัดนี้กรรมฐานเรา
 ยถานิสฺสินเนเนว เทสโต อหริตพฺพํ. ฉิบหายแล้ว". เพราะว่า เมื่อภิกษุยัง
 อิริยาบถให้กำเรียบไปอยู่ กรรมฐานย่อมจะ
 เป็นกรรมฐานใหม่ ๆ ที่เดียว. เพราะฉะนั้น
 ภิกษุที่นั่งอยู่ตามเดิมแน่นแหละ ฟังนำมา
 จากที่ปรากฏ.

ตตฺตฺรายํ อารญฺญาโย : เตน. อุบายแห่งการนำมาในอานาปานสติ-
 ภิกฺขุณา กมฺมฏฺจานสฺส อณุฏฺจานภาวํ. กรรมฐานนั้นคงต่อไปนี้ : อันภิกษุนั้นทราบว่า
 ฌตฺวา อิติ ปฏิสฺสณฺจิกฺขิตพฺพํ "อิมํ ฌตฺวา อิติ ปฏิสฺสณฺจิกฺขิตพฺพํ ฟังพิจารณาอย่างนี้ว่า
 อสฺสํสาสฺสํสาสา นาม กตฺถ อตฺถิ, กตฺถ "ขึ้นชื่อว่า ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก
 นตฺถิ. กสฺส วา อตฺถิ, กสฺส วา นตฺถิ"ติ. เหล่านี้มีอยู่ที่ไหน, ไม่มีอยู่ที่ไหน. หรือมีอยู่
 อเถว ปฏิสฺสณฺจิกฺขโต "อิมํ อนฺโต- แก่ใคร, หรือไม่มีอยู่แก่ใคร" อย่างนี้.
 มาตฺตฺกฺจฺฉิยํ นตฺถิ, อุกฺเก นิมฺมฺกฺคานํ ที่นั้นเมื่อภิกษุนั้น ครั้นพิจารณาอยู่อย่างนี้
 นตฺถิ, ตถา อสฺสณฺธิฏฺฏานํ มตานํ ไตฺทฺทราบว "ลมหายใจเข้าและลมหายใจ-
 จตฺตฺถชฺฌานสฺมาปนฺนํ" ฐปารุฐปภาว- ออกเหล่านี้ไม่มีแก่ตัวผู้อยู่ภายในครรภ์ของ
 สมฺจฺคิณํ นโรธสฺมาปนฺนํ"ติ ฌตฺวา มารดา, ไม่มีอยู่แก่คนที่ดำลงในน้ำ, อนึ่ง
 เอวํ อตฺตฺนาว อตฺตา ปฏิโจเตตฺพโพ ไม่มีอยู่แก่พวกพรหมที่เป็นอัสถุญฺสสัตว์ แก่คน
 "นฺนุ ตฺวํ ปณฺหิต เเนว มาตฺตฺกฺจฺฉิกโต, น ตาย แก่ผู้ที่เขาจตุตถฌาน แก่ตัวผู้พร้อม-

๑ อ. จตฺตฺถชฺฌานํ สมาสฺมาปนฺนํ.

อุทเก นิมุคโค, น อสณฺณิภูโต, น มโต,
 น จตุตถชฺฌานํ สสมาปนฺโน^๑, น รูปารูป-
 ภาวสมํกฺคี, น นิโรธสมาปนฺโน. อตฺถิเชว
 เต อสฺสาสปสฺสาสา, มนุทปญฺจตาย ปน
 ปรีคฺคเหตุํ น สกฺโกลี"ติ. อถาเนน
 ปกฺติผุจฺจวเสณ จิตฺตํ จเปตฺวา มนสิกาโร
 ปวตฺเตตพฺโพ. อิเม หิ ทีมนาสิกสฺส
 นาสาปฺภูํ ฆญฺเฏนฺตา ปวตฺตนฺติ, รสฺส-
 นาสิกสฺส อุตฺตโรฏฺฐํ.

เพรียงอยู่ในรูปภพ และอรูปภพแก่ท่านผู้เข้า
 นิโรธสมาบัติ" ดังนี้ แล้วพึงเตือนตนด้วย
 ตนเองอย่างนี้ว่า "ดูกรรมที่ ท่านมิใช่อยู่
 ในกรรมมารดา, มิใช่กำลังไปในน้ำ, มิใช่
 เป็นอสังขยีสัตว์, มิใช่คนตาย, มิใช่เป็น
 ผู้เข้าจตุตถฌาน, มิใช่มีความพร้อมเพรียง
 อยู่ในรูปภพ และอรูปภพ, มิใช่ท่านผู้เข้า
 นิโรธสมาบัติมิใช่หรือ. ลมหายใจเข้าและ
 ลมหายใจออกของท่านยังมีอยู่ที่เดียว, แต่
 ท่านยอมไม่อาจเพื่อกำหนดไว้ เพราะ
 ความเป็นผู้มีปัญญาอ่อน". ลำดับนั้น ภิกษุ
 พึงตั้งจิตไว้ด้วยอำนาจฐานที่ถูกตองตามปกติ
 แล้วให้มนสิการเป็นไป. ก็ลมหายใจเข้า
 ลมหายใจออกเหล่านี้ ย่อมกระทบโพรงจมูก
 ของคนผู้มีจมูกยาวเป็นไป, ย่อมกระทบ
 ริมฝีปากเบื้องบนของคนผู้มีจมูกสั้นเป็นไป.

^๑ อี. จตุตถชฺฌานํ สสมาปนฺโน.

ตสุมาเนน "อิหํ นาม จานํ ฆฏฏเณตี"^๑ติ เพราะฉะนั้นภิกษุนี้ฟังตั้งนิมิตไว้ว่า "ลม-
 นิมิต्तํ จเปตพฺพํ. อิมเมว หิ อตุถวสํ หายใจเขาลมหายใจออก ย่อมกระทบฐาน
 ปฏิจฺจ วุตฺตํ ภควตา "นาหํ ภิกฺขเว ชื่อนี้". จริงอยู่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
 มุฏฺฐสฺสตีสฺส อสมฺปชานสฺส อานาปานสฺสตี- อาศัยอำนาจแห่งประโยชน์นี้แหละตรัสไว้ว่า
 ภาวนํ วทามิ"^๒ติ? กิณฺจปิ หิ ยงฺกิณฺจ "อุกรภิกษุทั้งหลาย เรายอมไม่กล่าวการ
 กมฺมุจฺจานํ สตสฺส สมฺปชานสฺสเว เจริญอานาปานสติ แก่บุคคลผู้มีสติหลงลืม
 สมฺปชชติ, อิตฺโต อณฺณํ ปตฺต มนสิกาโรนุตสฺส ผู้ไม่มีสัมปชัญญะ" ดังนี้. จริงอยู่ กรรมฐาน
 ปากฺกํ โหตี. อิทมฺปน อานาปานสฺสตี- อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมสำเร็จแก่คนผู้มีสติ
 กมฺมุจฺจานํ ครุํ ํ ครุกภาวนํ พุทฺธ- มีสัมปชัญญะเท่านั้นแม้โดยแท้, ถึงกระนั้น
 ปจฺเจกพุทฺธพุทฺธปุตฺตานํ มหาปุริสํยานฺนํเยว กรรมฐานอย่างอื่น จากอานาปานสติกรรม-
 มนสิการภูมิกฺกํ, น เจว อิตฺตรํ, น ฐานนี้ ย่อมปรากฏแก่บุคคลผู้มนสิการอยู่.
 จ. อิตฺตรสฺสุตฺตสฺมาเสวิตํ. ยถา ยถา ส่วนอานาปานสติกรรมฐานนี้ เป็นกรรมฐาน
 มนสิ กรียติ,^๒ ตถา ตถา สนฺตํ เจว หนัก เป็นภาวนาหนัก เป็นภูมิมนสิการของ
 โหตี สุขุมณฺจ. ตสุมา เอตฺถ พลวตี มหาบุรุษทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้า พระ-
 สตี จ ปณฺญา จ อิจฺฉิตฺตพฺพา. บั้จเจกพุทฺธเจ้า และพระพุทฺธบุตรเท่านั้น,
 ไม่ใช่เป็นกรรมฐานเล็ก ๆ น้อย ๆ, และ
 ไม่ใช่สัตว์เล็ก ๆ น้อย ๆ เสพอาศัย.

^๑ ม. อ. ๑๔/๑๙๖, ส. มหา. ๑๔/๔๑๐

องฺเก กิมิลสฺสตาหิโนโย.

^๒ อ. มนสิการยิริติ.

ยถา หนี^๑ กสฺสโก เขตฺตํ กสิทฺฐวา
 พลิวทฺเท^๒ มุญฺจิตฺฐวา โคจรมุขे กทฺฐวา
 ฉายาย นิสินฺโน วิสฺสเมยฺย, อถสฺส
 เต พลิวทฺทา เวเคน อฏฺวี ปวีเสยฺย.
 โย โหติ ฉะโก กสฺสโก, โส ปุน
 เต คเหตุวา โยเชตุกาโม น เตสํ
 อนุปทํ กนฺตฺฐวา อฏฺวี อวหิณฺหติ, อถ โย
 รสฺมิญฺจ ปโตทญฺจ คเหตุวา อชุกฺกเมว
 เตสํ นิปาตนคิตฺถํ กนฺตฺฐวา นิสิตฺติ วา
 นิปชฺชติ วา, อถ เต โคเณ ทิวสภาคํ
 จริทฺฐวา นิปาตนคิตฺถํ โอตริทฺฐวา นฺหาทฺฐวา
 จ ปิวิทฺฐวา จ ปจฺจุตฺตริทฺฐวา จิตฺเต ทิสฺฐวา
 รสฺมิมยา พนฺธิทฺฐวา ปโตเทน วิชฺฌนฺโต
 อาเนทฺฐวา โยเชตุวา ปุน กมฺมํ กโรติ,

เหมือนอย่างว่าชานาไถนาแล้วปล่อย
 โคพิฬที่ไว้ที่ปากทางโคจร แล้วนั่งพักอยู่ที่
 รมเงา, ลำคั้นนั้น โคพิฬที่เหล่านั้นของ
 เขา ก็จะวิ่งเข้าไปสู่คองโดยเร็ว. ชานา
 ซึ่งเป็นคนฉลาดต้องการจะจับโคเหล่านั้นมา
 ประกอบการงานต่อไป ย่อมไม่เที่ยวไปสู่คอง
 ตามรอยเท้าของโคเหล่านั้น, โดยที่แท้แล
 เขาถือเชือกและผูกไปสู่ว่าที่โคเหล่านั้นลง
 โดยตรงทีเดียว นั่งอยู่หรือนอนอยู่, ลำคั้น
 นั้นเขาเห็นโคเหล่านั้นเที่ยวอยู่ทั้งวัน ลงสู่
 ทุ่งที่ลงอาบและคิมแล้วขึ้นยืนอยู่ ก็จะเอา
 เชือกผูกเอาผูกแกง นำมาประกอบทำ
 การงานต่อไป ข้อนั้นฉันใด, ภิกษุนั้นก็เหมือน
 ฉะนั้นนั้นแหละ ไม่พึงแสวงหาลมหายใจเข้า

^๑ วิสุมกค. ๒/๗๗, สมณฑปาสาทิกา

๑/๕๒๐ ยถา ปน.

^๒ วิสุมกค. ๒/๗๗ พลิวทฺเต,

ฉ. พลิวทฺเต.

คุณอดุล พิริยวิทย์

อุทิศส่วนกุศลให้บิดา-มารดา

เอวเมว^๑ เตน ภิกขุณา น เต และลมหายใจออกเหล่านั้น ในที่อื่นจาก
 อสุสาสปสุสาสา อณฺณตฺร ปกฺติผฺภูโจกาสา โอกาสที่ถูกต้องตามปกติ. ฟังถือเชือกคือสติ
 ปรีเยลิตพฺพา. สติรสฺมี ปน ปญฺญา- และปฏิภาคือปัญญาตั้งจิตไว้ในโอกาสที่ถูกต้อง
 ปโตทญฺจ คเหตุวา ปกฺติผฺภูโจกาเส จิตฺต ตามปกติแล้วให้มนสิการเป็นไป.
 จเปตฺวา มนสิกาโร ปวตฺเตตพฺโพ.

เอวํ หิสฺส มนสิกาโรโต น จิรสฺเสว เพราะเมื่อเธอมนสิการอยู่อย่างนี้ ไม่ช้านัก
 เต อุပ္ภูจหนฺติ นิปาตนตฺติเต วีย โคณา. ลมหายใจเข้า และลมหายใจออกเหล่านั้น
 ตโต เตน สติรสฺมียา พนฺธิตฺวา ตสฺมีเยว ก็จะปรากฏเหมือนอย่างโคปรากฏอยู่ ณ ที่
 จาเน โยเชตฺวา ปญฺญาปโตเทน ที่ลงฉะนั้น. แต่ฉันเธอฟังผูกด้วยเชือกคือสติ
 วิชฺฌนฺเตน ปุนฺปุนํ กมฺมญฺจานํ อณฺุญฺชิตพฺพํ. ประกอบไว้ในสถานที่นั้นนั้นแหละ แหงด้วย
 ตสฺเสวมนุญฺชโต น จิรสฺเสว นิमितฺตํ ปฏิภาคือปัญญาประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งกรรมฐาน
 อุပ္ภูจาทิ. ตํ ปเนตํ น สพฺเพสํ เอกสทิสํ บ่อย ๆ. เมื่อเธอประกอบเนื่อง ๆ อยู่อย่างนี้
 โหติ, อปิจ โข กสฺสจิ สุขสมฺผลสฺส ไม่ช้านัก นิमितก็จะปรากฏ. และนิमितนั้นไม่
 อุปฺปาทยมาโน ตฺถปิจ วีย กปฺปาสปิจ วีย เป็นเหมือนอย่างเดียวกันทุกคน, แต่ว่า
 วาตธารา วีย จ อุပ္ภูจาทิตฺติ เอกจฺเจ บางคนก็ยอมปรากฏ เหมือนอย่างปุยนุ่น
 อาหุ. เหมือนอย่างปุยฝ้ายและเหมือนอย่างสายลม
 ซึ่งยังสัมผัสเป็นสุขให้เกิดขึ้น อาจารย์ทั้ง-
 หลายบางพวกกล่าวดังนี้.

^๑ ฉ. ส. เอวเมว.

อยัม ปน อฏฺฐกถาสฺ วินิจฺฉโย :
 อิทํ ทิ กสฺสจฺจิ ตารกรูปํ วิย มณฺเฑพิกา วิย
 มุตฺตาคูพิกา วิย จ, กสฺสจฺจิ ขรสมฺผลสฺสํ
 หุตฺวา กปฺปาสฏฺฐิจิ วิย ทารุสสารสฺสฺจิจิ วิย
 จ, กสฺสจฺจิ ทิมปามงฺกสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 วิย ฐมฺลิสฺสา วิย จ, กสฺสจฺจิ วิตฺถตมกฺกฏฺฐก-
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส วิย วลาหกปฏฺฐลํ วิย ปทุมปุปฺผํ
 วิย รตจกุกํ วิย จนฺทมณฺฑลํ วิย
 สฺสุริยมณฺฑลํ วิย จ อุปฏฺฐาติ, ตถจ ปเนตฺ
 ยถา สมฺพหุเลสุ ภิกฺขุสุ สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สชฺฌายิตฺวา นิสินฺเนสุ เอเกน ภิกฺขุณา
 "ตุมฺหากํ กิทิสํ หุตฺวา อิทํ สฺสฺสฺสฺส
 อุปฏฺฐาตี"ติ วุตฺเต เอโก "มยฺหํ มหตี
 ปพฺพเตยฺยา นทึ วิย หุตฺวา อุปฏฺฐาตี"ติ
 อาห.

ส่วนคำวินิจฉัยในอรรถกถาทั้งหลาย
 มีดังต่อไปนี้ : ก็นิมิตน์สำหรับบางคน
 ปรากฏเหมือนรูปดาว เหมือนก้อนแก้วมณี
 และเหมือนก้อนแก้วมุกดา, สำหรับบางคน
 ปรากฏเป็นนิมิต มีสัมผัสหยาบ เหมือนเมล็ด
 ฝ้ายและเหมือนเทียนแก่นไม้, สำหรับบาง
 คนก็ปรากฏเหมือนสายสังวาลยาว เหมือน
 พวงดอกไม้และเหมือนเปลวควัน, สำหรับ
 บางคนปรากฏ เหมือนใยแมงมุมที่ขึงไว้
 เหมือนชั้นเมฆ เหมือนดอกบัว เหมือนลอร์ด
 เหมือนดวงจันทร์ และเหมือนดวงอาทิตย์,
 ก็แหละนิมิตนั้นนี้มีอุปมาเหมือนในบรรดาภิกษุ
 หลายรูปนั่งสำธยายพระสูตรอยู่ เมื่อภิกษุรูป
 หนึ่งถามว่า "สูตรนี้ปรากฏแก่พวกท่านเป็น
 เช่นไร" รูปหนึ่งตอบว่า "ปรากฏแก่ผม
 เหมือนแม่น้ำใหญ่ไหลลงจากภูเขาลูก".

๑ จ. วิตฺถตํ มกฺกฏฺฐกสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส, อี. วิตฺถ
 มกฺกฏฺฐกสฺสฺสฺส.

อปโร^๑ "มยุห์ เอกา วนราชิ วีย". อีกรูปหนึ่งตอบว่า "ปรากฏแก่ผมเหมือน
 อญโณ "มยุห์ เอโก สัตจจาโย แนวป่าแห่งหนึ่ง". รูปอื่นตอบว่า "ปรากฏ
 สาขาสมฺปนฺโน ผลการภริโต รุกฺโข แก่ผม เหมือนต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งมีร่มเงา
 วียา"ติ. เตสํ หิ ตํ เอกเมว สุตฺตํ อันเย็น สมบูรณ์ด้วยกิ่ง เปรียบด้วยผล
 สญฺฆานานตาย นานโต อุပ္ปฐจาทิ, เอวํ อันดก". ก็สูตร ๆ เดียวนั่นเองนั้น ย่อม
 เอกเมว กมฺมฏฺจานํ สญฺฆานานตาย ปรากฏแก่ภิกษุเหล่านั้น โดยความต่างกัน
 นานโต อุပ္ปฐจาทิ. สญฺฆํ หิ เอตํ เพราะความต่างแห่งสัญญาฉันใด, กรรมฐาน
 สญฺฆานิทานํ สญฺฆาปภวํ, ตสฺมา เดียวกันนี้แหละ ก็เหมือนฉันนั้น ย่อมปรากฏ
 สญฺฆานานตาย นานโต อุပ္ปฐจาทิติ โดยความต่างกันเพราะความต่างแห่งสัญญา.
 เวทิตพฺพ^๒ เพราะวานิมิตนี้เกิดแต่สัญญา มีสัญญาเป็น-
 เหตุ มีสัญญาเป็นแหล่งเกิด, เพราะฉะนั้น
 ฟังทราบว่าย่อมปรากฏโดยความต่างกัน
 เพราะความต่างแห่งสัญญา.

เอวํ อุပ္ปฐจิตเต ปน นิมิตฺเต เตน
 ภิกฺขุณา อัจฉริยสุสฺส สนฺตึกํ กนฺตฺวา
 อาโรเจตพฺพ "มยุห์ ฆนฺเต เอวรูปํ นาม

ก็เมื่อนิมิตปรากฏอย่างนี้ ภิกษุหนึ่ง
 ฟังไปสู่สำนักแห่งอาจารย์ แล้วบอกเล่าว่า
 "ท่านขอรับ นิมิตเช่นนี้ปรากฏแก่กระผม."

^๑ อ. อญโณ.

^๒ วิสทฺธิมคฺค. ๒/๗๓-๗๗,
 สมฺมุตปาสาทิกา. ๑/๕๑๕-๕๒๒.

อุปกุจฉาตี"ติ. อาจารย์เยน ปน "นิमितฺตมิตฺ
 อาวุโส, กมฺมุจฺจันํ ปุณฺปุณฺํ มนสิ กโรหิ
 สปุริสา"ติ วตฺตพฺโพ. อถาเนน
 นิमितฺเตเยว จิตฺตํ จเปตพฺพํ. เอวมสุสาयํ
 อิตฺโต ปญฺจติ จปนาวเสน ภาวนา โหติ.
 วุตฺตํ เหน้ โปราณเหหิ :

"นิमितฺเต จปยํ จิตฺตํ
 นานาการํ วิภาวยํ
 ธีโร อสุสาสปสุสาเส
 สกํ จิตฺตํ นิพนฺธตี"ติ?

ตสุเสวํ นิमितฺตูปุจฺจานโต ปญฺจติ
 นีวรณานิ วิกฺขมฺภิตาเนว โหนฺติ, กิเลสํ
 สมนฺนินฺนาว, จิตฺตํ อุปจารสมาธินา
 สมาหิตเมว. อถาเนน ตํ นิमितฺตํ เนว
 วณฺณโต มนสิ กาทพฺพํ, น ลกฺขณโต

ฝ่ายท่านอาจารย์ควรตอบว่า "ท่าน นี้เป็น
 นิमित, ท่านสัต์บุรุษท่านจงมนสิการกรรมฐาน
 บอย ๆ". ลำคับนั้น ภิกษุ นั้นพึงตั้งจิตไว้
 ในนิमितนั้นเอง. ภิกษุ นั้นยอมเกิดภาวนา
 ด้วยอำนาจการตั้งไว้ตั้งแต่นี้ไปตั้งนี้ ด้วย
 ประการฉะนี้. ขอนี้ สมด้วยคำที่พระ-
 โปราณจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า :

"นักปราชญ์เมื่อตั้งจิตไว้ในนิमित ยัง
 อาการต่าง ๆ ใ้หายไป ย่อมผูก
 จิตของตนไว้ที่ลมหายใจเข้า และ
 ลมหายใจออก" ดังนี้.

จำเดิมแต่นิमितปรากฏอย่างนี้ ย่อม
 เป็นอันภิกษุ นั้น ขมนิวรรณทั้งหลายใดที่เดียว,
 กิเลสสงบแล้วที่เดียว, จิตตั้งมั่นแล้วที่เดียว
 ด้วยอุปจารสมาธิ. ลำคับนั้นภิกษุ นั้นไม่พึง
 มนสิการนิमितโดยสี้, ไม่พึงพิจารณาโดย

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๗๔, สมณฑปาสาทิกา.

ปัจจุเวกขิตัพพ, อปิจ โข ชุตติยมหเสลียา
 จกุกวตติคัพโภวีย กสฺสเกน สาลียวคัพโภ
 วีย จ อาวาสาทีนึ สุตต อสฺปายานึ
 วชฺเชตฺวา ตาเนว สุตต สฺปายานึ
 เสวนฺเตน สาธุกึ รกฺขิตัพพ.

ลักษณะ, ก็แต่ว่า พึงเว้นอัสปายะ ๑ มี
 อาวาสเป็นต้น เสปสฺปายะ ๑ เหล่านั้น
 นั้นแหละ รักษาไว้ให้ดี เหมือนอย่างพระ-
 มเหสีแห่งกษัตริย์ รักษาพระราชโอรสใน
 พระครรภ์ ซึ่งจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
 และเหมือนอย่างชานา รักษากรรมแห่ง
 ขาวสาลีและขาวเหนียว ฉะนั้น.

ถถ นึ เอวํ รกฺขิตฺวา ปุณฺปนํ
 มนสิการวเสน วุทธิ วิรุฬฺหึ คมยิตฺวา
 ทสฺวิธํ อปฺปนาโกสลลํ สมฺปาเทตัพพ,
 วีริยสมฺตา โยเชตฺพพา. ตสฺเสวํ
 มญฺเฏนตสฺส วิสุทฺธิมคฺเค^๑ วุตฺตานุกฺกเมน
 ตสฺมี นิมิตฺเต จตฺกุกปญฺจกชฺฌานานึ
 นิพฺพตฺตุนฺตี^๒ เอวํ นิพฺพตฺตจตฺกุก-

ลำดับนั้น เธอ ครั้นรักษานิมิตนั้นไว้อย่างนี้
 แล้วให้ถึงความเจริญงอกงาม ด้วยอำนาจ
 มนสิการบ่อย ๆ แล้วพึงยังอัปนาโกศล
 ๑๐ ประการ ให้ถึงพร้อม, พึงประกอบ
 ความเพียรให้สม่ำเสมอ. เมื่อเธอพยายาม
 อยู่อย่างนี้ ฌานหมวด ๔ และหมวด ๕
 ย่อมบังเกิดในนิมิตนั้นตามลำดับที่ใดกล่าวไว้

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๑/๑๖๓-๑๗๗, สมฺนต-
 ปาสาทิกาย (๑/๕๒๓-๒๕) ปเนตถ
 สงฺเขปฺตโต ทฎฺฐพฺโพ.
^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๔๐, สมฺนตปาสาทิกา.
 ๑/๕๒๕.

พระประดิษฐ์ เขมาราโม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปญจกชฺฌาโน ปเนตฺถ ภิกฺขุ สลฺลภฺขณา-
วิวัฏฏณาวเสน กมฺมฏฺฐานํ วทฺเขตฺวา
ปาริสฺสุทฺธิ ปตฺตกาโม ตทฺเว ฌานํ
ปญฺจหาการเหติ วสิปฺปตฺตํ ปคฺคณํ กตฺวา
นามรฺูปํ ววตฺถเปตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปติ.

กถํ ? โส หนิ สฺมาปตฺติโต วุฏฺฐาย
อสฺสาสฺปสฺสาสาณํ สฺมฺทโย กรชฺกาโย จ
จิตฺตญฺจาติ ปสฺสตี. ยถา หนิ กมฺมาร-
กคฺคกริยา ฌมฺมานาย ภสฺสฺตญฺจ ปุริสฺสฺส จ
ตชฺชํ วายามํ ปฏิจฺจ วาโต สญฺจรติ,
เอวเมว กายญฺจ จิตฺตญฺจ ปฏิจฺจ
อสฺสาสฺปสฺสาสาติ. ตโต อสฺสาสฺปสฺสาเส
จ กายญฺจ รฺูปนฺติ, จิตฺตญฺจ ตํสฺมฺปยฺตฺเต
จ ฌมฺเม อรฺูปนฺติ ววตฺถเปติ.

แล้วในคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค. ก็ในที่นี้ภิกษุ
ผู้มีฌานหมวด ๔ และหมวด ๕ อันบังเกิด
แล้วอย่างนี้ ใครจะยังกรรมฐานให้เจริญ
ด้วยอำนาจสลักขณาและวิวัฏฏณาแล้วบรรลु
ความบริสุทธิ์ ย่อมกระทำฌานนั้นนั้นแหละ
ให้ถึงวสี คล่องแคล่วโดยอาการ ๕ อย่าง
แล้วเริ่มตั้งวิปัสสนากำหนดนามและรูป.

ข้อนี้อย่างไร ? ก็ภิกษุนั้นออกจากสมาบัติแล้ว
ย่อมเห็นว่า ความเกิดขึ้นแห่งลมหายใจเข้า
และลมหายใจออกเป็นกรัชกายและเป็นจิต.
อุปมาเหมือนอย่างลมย่อมสัญญาใจไปมาเพราะ
อาศัยลูกสูบแห่งเครื่องสูบของช่างทองซึ่งอัด
ลมอยู่ และความพยายามอันเกิดแต่ลูกสูบนั้น
ของบุรุษนั้นใจ, ลมหายใจเข้าและลมหายใจ
ใจออกย่อมสัญญาใจไปไคเพราะอาศัยกายและ
จิต ก็มีอุปมาเหมือนอย่างนั้น. ลำดับนั้น
ย่อมกำหนดลมหายใจเข้าและลมหายใจออก
และกายว่าเป็นรูป, กำหนดจิตและธรรม
อันสัมปยุตด้วยจิตนั้นว่าเป็นนาม.

คุณสมควร - คุณนิษฐา ขจรฤทธิ และบุตร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวํ นามรูปํ ววตฺถเปตฺวา ตสฺส ครั้นกำหนดนามและรูปอย่างนี้แล้ว
 ปจฺจยํ ปริเยสฺสตี, ปริเยสนฺโต จ ตํ ย่อมแสวงหาปัจจัยแห่งนามและรูปนั้น, และ
 ทิสฺวา ทิสฺปิ อทฺธาสุ นามรูปสฺส ปวตฺติ เมื่อแสวงหาอยู่เห็นปัจจัยนั้นแล้ว ก็ย่อมข้าม
 อารพฺภ กงฺขํ วิตรฺตี, วิติณฺณกฺงฺโย ความสงสัย ปราปรกความเป็นไปแห่งนาม
 กลาปสมฺมสนฺวเสณ "อนิจฺจํ ทุกฺข- และรูปในอรรถาทั้ง ๓, เธอมีความสงสัย
 มนฺตฺวา"ติ ทิลกฺขณํ อารोเปตฺวา อันข้ามแล้ว ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ว่า "อนิจฺจํ
 อุตฺถยพฺพยานุปฺสฺสนาย ปุพฺพภาเค อฺปฺปนฺเน ทุกขัง อนัตฺตา" ด้วยอำนาจการพิจารณา
 โโอภาสาทโย ทส วิปฺสฺสณฺูปกฺกิเลเส กลาป ละวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการ
 ปหาย อฺปฺกฺกิเลสํวิมุตฺตํ อุตฺถยพฺพยานุ- มีโอภาสเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นในบุพภาคแห่ง
 ปฺสฺสณาณานิ "มคฺโค"ติ ววตฺถเปตฺวา อุตฺถยพฺพยานุปฺสฺสณา กำหนดอุตฺถยพฺพยานุปฺสฺสณา-
 อุตฺถยํ ปหาย ภงฺกานุปฺสฺสนํ ปตฺวา นีรณฺตรํ ญาณ อันพ้นจากอุปกิเลสว่า "เป็นมรรค"
 ภงฺกานุปฺสฺสเนน ภยโต อฺปฺภฺจิสฺเสสุ ละความเกิดขึ้น แล้วถึงภังกานุปฺสฺสณาหนาย
 สฺพฺพสงฺขาเรสุ นิพฺพินฺนฺโต วิรชฺชนฺโต อยู่ คลายกำหนดอยู่ หลุดพ้นอยู่ในสังขาร
 วิมฺภจฺจนฺโต ยถากฺกเมณ จตฺตารอ ทั้งปวง ซึ่งปรากฏโดยความเป็นของนากแล้ว
 อริยมคฺเค ปาปฺณิตฺวา อรหฺตฺตมฺเล ด้วยการพิจารณาเห็นความดับ ไม่มีระหว่าง
 ปตฺติฏฺจาย เอกฺกนวิสฺตีภทฺสฺส ปจฺจเวกฺขณ- บรรลุอรियมรรคทั้ง ๔ ตามลำดับ ตั้งอยู่ใน

๑ อ. อัย ปาโจ นตฺถิ.

ฌาณสุส^๑ ปริยนตฺตปฺกฺโต สเทวกสุส อรหัตผล ถึงที่สุดรอบแห่งปัจเจกขณญาณ
 โลกสุส อคฺคทกฺขิณฺเญโย โหติ. อันมีประเภท ๑๘ อย่างย่อมเป็นทักษิณฺเญยยะ
 เอตฺตาวตฺตา จสุส คณฺณ อาทิ กตฺวา ผู้เลิศแห่งโลกพร้อมทั้งเทวโลก. ก็ด้วยคำ
 ปฏิปฺสฺสนาปริโยสานา^๒ อานาปานสุสตี- เพียงเท่านั้น เป็นอันจบอานาปานสติสมาธิ-
 สมาธิภาวนา สมตฺตา โหตีติ. อยู่ ภาวนาซึ่งกระทำการนับแห่งลมนี้เป็นเบื้องต้น
 สพฺพการโต ปจฺมจตฺตูกวณฺณา.^๓ ตน มีปฏิปัสสนาเป็นปริโยसान. พรรณนา
 จตฺตูกะที่ ๑ ด้วยอาการทั้งปวงดังกล่าวมา
 ฉะนี้.

อิตเรสุ ปน ติสฺสุ จตฺตูกะสุ ยสุมา ส่วนใน ๓ จตฺตูกะนอกนี้ เพราะเหตุว่า
 วิสุ กมฺมฏฺฐานภาวนานโย นาม นตฺติ, ขึ้นชื่อว่า นัยแห่งกรรมฐานภาวนาไม่มีอยู่
 ตสุมา อนุปทวณฺณานเยเนว เตสฺส แขนกหนึ่ง, ฉะนั้นพึงทราบความแห่งจตฺตูกะ
 เอวมตฺตฺโต^๔ เวทิตฺตฺโพ.

ส่วนใน ๓ จตฺตูกะนอกนี้ เพราะเหตุว่า
 ขึ้นชื่อว่า นัยแห่งกรรมฐานภาวนาไม่มีอยู่
 แขนกหนึ่ง, ฉะนั้นพึงทราบความแห่งจตฺตูกะ
 ทั้ง ๓ นั้นอย่างนี้ ตามนัยแห่งการพรรณนาบท
 โดยลำดับ.

^๑ ฉ. ปัจจเวกฺขณฌาณสุส, สมฺนตฺตปาสาทิกา.

๑/๕๒๖. ปัจจเวกฺขณฌาณสุส.

^๒ ฉ. วิปฺสฺสนาปริโยसानา.

^๓ วิสฺสุทฺติมคฺค. ๒/๗๔-๘๑,

สมฺนตฺตปาสาทิกา. ๑/๕๒๖.

^๔ วิสฺสุทฺติมคฺค. ๒/๘๑. เนสเมว อตฺตฺโต,

สมฺนตฺตปาสาทิกา. ๑/๕๒๖. เตสฺส อตฺตฺโต.

ปิติปฏิสังเวทิตี ปิตี ปฏิสังเวทิตี กโรนโต ปากฏ กโรนโต อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ. ตตฺถ ทูฬากาเรหิ ปิตี ปฏิสังเวทิตา โหติ. อารมฺมโต จ อสมฺโมหโต จ.

คำว่า จักรูแจงปิตี ความว่า ย่อมศึกษาว่า เราจักกระทำปิตีให้เป็นอันรู้แจง คือกระทำให้ปรากฏหายใจเขาหายใจออก. ในการรู้แจงปิตินั้น ปิตีเป็นอันรู้แจงแล้วควยอาการ ๒ อย่าง คือโดยอารมณ์และโดยอสมฺโมหะ.

กถิ อารมฺมโต ปิตี ปฏิสังเวทิตา โหติ ? สปะปิตีเก เทว ฌานเณ สมาเป็นชฺชติ, ตสฺส สมาเป็นชฺชติ กุชเณ ฌานปฏิลาเภเน อารมฺมโต ปิตี ปฏิสังเวทิตา^๑ โหติ อารมฺมตสฺส^๒ ปฏิสังเวทิตตฺตา.

ปิตีเป็นอันรู้แจง โดยอารมณ์อย่างไร ? ภิกษุยอมเข้าฌาน ๒ อันประกอบด้วยปิตี, ปิตีเป็นอันรู้แจงโดยอารมณ์ ควยการใด เฉพาะซึ่งฌานในขณะที่เข้าสมาบัติแห่งภิกษุนั้น เพราะอารมณ์เป็นอันรู้แจงแล้ว.

กถิ อสมฺโมหโต ? สปะปิตีเก เทว ฌานเณ สมาเป็นชฺชิตฺวา วุญฺจาย ฌาน- สมนฺปยุตฺตํ ปิตี ขยโต วยโต สมนฺสติ, ตสฺส วิปสฺสนากุชเณ ลกฺขณปฏิเวเธเน อสมฺโมหโต ปิตี ปฏิสังเวทิตา^๑ โหติ. เอเตเนว นเยน อวเสสฺสพทานิปี อตฺถโต

ปิตีเป็นอันรู้แจง โดยอสมฺโมหะ ใด ? ภิกษุเข้าฌาน ๒ ประกอบด้วย ปิตีออกแล้ว ย่อมพิจารณาปิตีอันสัมปยุตควย ฌานโดยความสิ้นไป โดยความเสื่อมไป, ปิตีเป็นอันรู้แจงโดยอสมฺโมหะ ควยการแห่ง ตลอดลักษณะในขณะที่แห่งวิปัสสนาของภิกษุนั้น.

^๑ ส. ปฏิสังเวทิตา.
^๒ อ. ตทอารมฺมตสฺส.

เวทิตัพพานิ. อิทํ ปเนตฺถ วิเสสํมตฺตํ : โดยนัยนี้แหละ ฟังทราบแน่แท้ที่เหลือลง
 ตินฺณํ ฌานานํ วเสน สุขปฏิสํเวทิตา^๑ โดยอรรถ. ก็ในที่นี้มีแต่เพียงความต่างกัน
 โทติ^๒ จตฺตุนนํปิ ฌานานํ วเสน ดังต่อไปนี้ : เป็นอันรู้แจ้งสุขด้วยอำนาจฌาน
 จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวทิตา^๓ เวทิตัพพา. ทั้ง ๓. ฟังทราบความเป็นผู้รู้แจ้งจิตสังขาร
 จิตฺตสงฺขารโโรติ เวทนาสญฺญากฺขนฺธา^๔ ด้วยอำนาจฌานทั้ง ๔. คำว่า จิตสังขาร
 ไต่แกเวทนาขั้นและสัญญาขั้น.

ปสฺสสมภยํ จิตฺตสงฺขารนฺติ โอฟาริกํ คำว่า ระงับจิตสังขาร คือ ระงับ อธิบายว่า
 โอฟาริกํ จิตฺตสงฺขารํ ปสฺสสมภเนโต, ดับจิตสังขารที่หยาบ ๆ. จิตสังขารนั้น
 นิโรเธนฺโตติ อตฺถโธ. โส วิตุถารโต โดยพิสดาร ฟังทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว
 กายสงฺขารเ^๕ วุตฺตนเยน เวทิตัพโพ. ในกายสังขาร. แต่ว่าในที่นี้ท่านกล่าว
 อปิเจตฺถ ปิตฺติปเท ปิตฺติสึเสน เวทนา เวทนาด้วยยกศัพท์ว่า ปิตฺติ เป็นประธาน
 วุตฺตา, สุขปเท สรุเปเนว เวทนา. ในบทว่า ปิตฺติ, ท่านกล่าวเวทนาโดยสรูป
 ทิวีสุ จิตฺตสงฺขารปเทสุ "สญฺญา จ นันฺเอง ในบทว่า สุข. จตฺตูกะนี้ ฟังทราบว่า

^๑ ฉ. สุขปฏิสํเวทิตา.

^๒ วิสุทฺธิมคฺค. เจว สมฺนตปาสาทิกาย จ
 "โทติ"ติ ปาโล นตฺถิ.

^๓ ฉ. ..ปฏิสํเวทิตา.

^๔ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๘๒, สมฺนตปาสาทิกา.
 ๑/๕๒๘ เวทนาทโย เทว ขนฺธา.

^๕ ปุพฺเพ (๑๔๘) องฺเก ปสฺสิตัพพ.

พระเจตน กมลรัตน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เวทนา จ เจตสิกกา เอเต ธมฺมา
จิตฺตปฏิพฺพธา จิตฺตสงฺขาราทิ^๑ วจนฺโต
สญฺญาสมฺปยุตฺตา เวทนาตี เอว
เวทนานุปัสฺสนานเยน อิทํ จตฺตํ
ภาสิตนฺติ เวทิตพฺพ.

ท่านกล่าวไว้ ตามนัยแห่งเวทนานุปัสสนา
อย่างนี้ว่า เวทนาสัมปยุตด้วยสัญญา เพราะ
พระบาลีว่า "สัญญาและเวทนา ซึ่งเป็น
เจตสิก ธรรมเหล่านี้ เนื่องด้วยจิตเป็นจิต-
สังขาร" ดังนี้.

ตตฺยจตฺตํ เกปิ จตฺตุนํ ฌานานํ วเสณ
จิตฺตปฏิสํเวทิตา^๒ เวทิตพฺพทา. อภิปปโมทฺย
จิตฺตนฺติ จิตฺตํ โมเทฺนฺโต ปโมเทฺนฺโต
หาเสณฺโต ปหาเสณฺโต^๓ อสฺสสิสฺสามิ
ปสฺสสิสฺสามิติ สิกฺขตฺติ. ตตฺถ ทฺวี่หากาเรหิ
อภิปปโมโท โหติ สมาริวเสณ . จ
วิปัสฺสนาวเสณ . จ.

แม้ในจตตูกะที่ ๓ ก็พึงทราบความ
เป็นผู้รู้แจ้งจิตด้วยอำนาจฌานทั้ง ๔. คำว่า
ทำจิตให้บันเทิง ความว่า ย่อมศึกษาว่า
เราจักทำจิตให้บันเทิง คือ เบิกบานสรรษา
เราเรียง หายใจเข้าหายใจออก. ในข้อนั้น
ความบันเทิงย่อมมีด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ
ด้วยอำนาจสมาธิและด้วยอำนาจวิปัสสนา.

กถํ สมาธิวเสณ ? สบฺปีติเก เทว
ฌานเณ สฺมาปชฺชตฺติ, โส สฺมาปตฺตฺติกฺขณเณ

ความบันเทิง ย่อมมีด้วยอำนาจแห่ง
สมาธิ อยางไร ? คือ ภิกษุยอมเข้ฌาน

^๑ ข. ป. ๓๑/๒๘๔, (ภูมิพโลภิกขุ ๑/๓๐๕),
ม. ม. ๑๒/๕๕๐.
^๒ ฉ. จิตฺตปฏิสํเวทิตา.
^๓ อี. ภาเสณฺโต ปภาเสณฺโต.

สมฺปยุตฺตปีติยา^๑ จิตฺตํ อาโมเทติ ทัง ๒ อัมปรกอบทวฺยปีติ, เราย่อมยังจิต
 ปโมเทติ. กถํ วิปัสสนาวเสน ? ใ้บันเทิง คือปราโมทย์ทวฺยปีติอันสัมปยุตกัน
 สปัปีติเก เทว ฌานเ สมาสชฺชิตฺวา ในขณะที่แห่งการเข้าสมาบัติ. ความบันเทิง
 รุญฺจาย ฌานสมฺปยุตฺตํ ปีติ ชยโต วยโต ย่อมมีทวฺยอำนาจแห่งวิปัสสนา อย่างไร ?
 สมฺมสฺติ. เอวํ วิปัสสนากุชฺเณ ฌาน- ภิกษุเข้าฌานทั้ง ๒ อัมปรกอบทวฺยปีติ ออก
 สมฺปยุตฺตํ ปีติ อารมฺมณํ กตฺวา จิตฺตํ แล้ว พิจารณาปีติอันสัมปยุตทวฺยฌาน โดย
 อาโมเทติ ปโมเทติ. เอวํ ปฏิปนฺโน ความสิ้นไป โดยความเสื่อมไป. เธอกระทำ
 "อภิปฺปโมทโย จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามิ ปีติ อัมปยุตทวฺยฌานให้เป็นอารมณ์ในขณะที่
 ปสฺสสิสฺสามีติ ลิกฺขตี"ติ วุจฺจติ. แห่งวิปัสสนาอย่างนี้แล้ว ทำจิตใ้บันเทิง
 ปราโมทย์. ภิกษุนั้นปฏิบัติอยู่อย่างนี้ ท่าน
 กลาวว่า "ยอมศึกษาว่า เราจักทำจิตใ้
 บันเทิงหายใจเขาหายใจออก".

สมาทํ จิตฺตุนฺติ ปจฺมชฺฌานาทิวเสน คำว่า ตั้งจิตไว้ ความว่า ตั้งจิต
 อารมฺมณเ จิตฺตํ สมํ อาทหนฺโต สมํ ไว้ให้สมาเสมอ คือวางจิตไว้ให้สมาเสมอ
 จเปฺนฺโต, ตานิ วา ปน ฌานานิ ในอารมณ์ ทวฺยอำนาจปฐมฌานเป็นต้น,
 สมาสชฺชิตฺวา รุญฺจาย ฌานสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ ก็หรือว่าเมื่อเข้าฌานเหล่านั้นแล้ว ออกแล้ว
 ชยโต วยโต สมฺมสฺโต วิปัสสนากุชฺเณ พิจารณาจิตอันสัมปยุตทวฺยฌาน โดยความสิ้น-

^๑ สมฺนุตปาสาณิกา. ๑/๔๒๘ สมฺปยุตฺตตาย
 ปีติยา.

ลกฺขณปฏิเว เชน อูปฺปชฺชติ ขณิก-
 จิตฺเตกฺกตฺตา, เอวํ อูปฺปนฺนํ
 ขณิกจิตฺเตกฺกตฺตํ วเสณปี อารมฺมณ
 จิตฺตํ สมนํ อาทหนฺโต สมนํ จเปณฺโต
 "สมาทํ จิตฺตํ อสฺสสีสฺสามิ ปสฺสสีสฺสามีติ
 สิกฺขตี"ติ วุจฺจตี.

ไป โดยความเสื่อมไป เอกกตาแห่งจิตอัน
 เกิดขึ้นชั่วขณะย่อมเกิดขึ้นด้วยการแทงตลอด
 ลักษณะในขณะแห่งวิปัสสนา, ภิกษุตั้งจิตไว้
 สม่ำเสมอ คือวางใจสม่ำเสมอในอารมณ์
 แมตวยอำนาจแห่งเอกกตาแห่งจิตอันเกิดขึ้น
 ชั่วขณะ ซึ่งเกิดแล้วอย่างนี้ ท่านกล่าวว่า
 "ยอมศึกษาว่า เราจักตั้งจิตหายใจเข้า
 หายใจออก" ดังนี้.

วิโมจยํ จิตฺตุนฺติ ปจฺมชฺฌาเนน
 นีวรณฺเห จิตฺตํ โมเจนฺโต วิโมเจนฺโต,
 ทฺติเยน วิตกฺกวิจาเรหิ, ตฺติเยน ปีตียา,
 จตฺตถเนน สุขทฺกฺเขหิ จิตฺตํ โมเจนฺโต
 วิโมเจนฺโต, ตานิ วา ปน ฌานานิ
 สฺมาปชฺชิตฺวา วุจฺจาย ฌานสมฺปยุตฺตํ
 จิตฺตํ ขยโต วยโต สมฺมสตี.

คำว่า เปลื้องจิต ความว่า ภิกษุเมื่อ
 เปลื้อง คือปลดจิตออกจากนิวรณด้วยปฐม-
 ฌาน, ออกจากวิตกและวิจารณ์ด้วยทุติยฌาน,
 ออกจากปีติด้วยตติยฌาน, เปลื้องคือปลดจิต
 ออกจากสุขและทุกขด้วยจตุตถฌาน, ก็หรือว่า
 เข้าฌานเหล่านั้นแล้วออก ย่อมพิจารณาเห็น
 จิตอันสัมปยุตด้วยฌานโดยความสิ้นไป โดย
 ความเสื่อมไป.

โส วิปสฺสนากฺขณฺเ อนิจฺจานุปสฺสนาย
 นิจฺจสฺสณฺยาโต จิตฺตํ โมเจนฺโต
 วิโมเจนฺโต, ทฺกฺขานุปสฺสนาย สุขสฺสณฺยาโต,

ภิกษุ นั้น ในขณะแห่งวิปัสสนา เมื่อเปลื้อง
 คือ ปลดจิต ออกจากนิจสัญญาด้วยอนิจจานุ-
 ปัสสนา, จากสุขสัญญาด้วยทุกขานุปัสสนา,

พระเจตน กมลรัตน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนตฺตานุปัสสนาย อตฺตสณฺญาโต,
 นิพฺพิทานุปัสสนาย นนฺทิตฺโต, วิราคานุ-
 ปัสสนาย รากโต, นิโรธานุปัสสนาย
 สมุทฺทยโต, ปฏินิสฺสคฺคานุปัสสนาย
 อาทานโต จิตฺตํ โมเจนฺโต วิโมเจนฺโต
 อสฺสสฺสติ เจว ปสฺสสฺสติ จ. เตน วุจฺจติ
 "วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสฺสึสํมิ ปสฺสสฺสึสํมิตฺติ
 ลิกขตี"ติ. เอวํ จิตฺตานุปัสสนาวเสน
 อิทํ จตฺตํ กํ ภาสีตฺนฺติ เวทิตพฺพํ.

จตฺตฺถจตฺตํเก ปน อนิจฺจานุปัสฺสีติ
 เอตฺถ ตาว อนิจฺจํ เวทิตพฺพํ, อนิจฺจตา
 เวทิตพฺพา, อนิจฺจานุปัสสนา เวทิตพฺพา,
 อนิจฺจานุปัสฺสี เวทิตพฺโพ. ตตฺถ อนิจฺจนฺติ
 ปญฺจกฺขนฺธา. กสฺมา ? อูปฺปาทวฺยณฺณตฺต-
 ภาวา. อนิจฺจตาติ เตสํเยว
 อูปฺปาทวฺยณฺณตฺตํ, หุตฺวา อภาโว วา,
 นิพฺพตฺตานํ เตเนวากาเรน อญฺจตฺวา
 ขณฺภจฺเคน เภโทติ อตฺโถ.

จากอัสสญาณ ด้วยอนัตตานุปัสสนา, จากนั้นที่
 ด้วยนิพพิทานุปัสสนา, จากราคะ ด้วย
 วิราคานุปัสสนา, จากสมุทัย ด้วยนิโรธานุ-
 ปัสสนา, เปลี่ยนคือปลดจิตจากความยึดมั่น
 ด้วยปฏินิสัคคานุปัสสนา ย่อมหายใจเข้า
 และหายใจออก. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึง
 กล่าวว่า "ย่อมศึกษาว่า เราจักเปลื้องจิต
 หายใจเข้าหายใจออก". จตฺตํกนฺตีพฺงฺทราบ
 ว่า ท่านกล่าวไว้วัดวยอำนาจแห่งจิตตานุ-
 ปัสสนาด้วยประการฉะนี้.

ส่วนในจตฺตํกนฺตี ๕ ในคำว่า จะพิจารณา
เห็นความไม่เที่ยง นี้ เบื้องต้นพฺงฺทราบ
 อนิจฺจํ, พฺงฺทราบอนิจฺจตา, พฺงฺทราบ
 อนิจฺจานุปัสสนา, พฺงฺทราบอนิจฺจานุปัสฺสี.
 ไฉนเหล่านั้น บทว่า อนิจฺจํ ไต่แกขันธ์ ๕.
 เพราะเหตุไร ? เพราะมีความเกิดขึ้น
 ความเสื่อมไป และความเป็นโดยประการ-
 อื่น. บทว่า อนิจฺจตา ไต่แก่ ภาวที่
 เกิดขึ้นเสื่อมไปและเป็นโดยประการอื่นของ

คุณสุจิตรา ผลวิชา

อุทิศให้ คุณพ่อสามารถ ผลวิชา

ชั้น ๕ เหล่านั่นแหละ, หรือได้แก่ความ
มีแล้วไม่มี, ความว่าชั้น ๕ ที่บังเกิดแล้ว
ไม่ตั้งอยู่โดยอาการนั้นเลย แยกไปด้วย
ความดับโดยขณะ.

อนิจจานุปัสสนาติ ตสฺสา อนิจฺจทาย
วเสณ รูปาทิสฺสุ "อนิจฺจนุ"ติ อนุปัสสนา.
อนิจฺจานุปัสสีติ ทาย อนุปัสสนาย
สมนฺนาคโต. ตสฺมา เอวํภูโต อสฺสสนฺโต
จ ปสฺสสนฺโต จ อธิ "อนิจฺจานุปัสสี
อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามิติ สิกฺขตี"ติ
เวทิตพฺโพ.

คำว่า อนิจจานุปัสสนา ได้แก่ การพิจารณา
เห็นว่า "ไม่เที่ยง" ในรูปเป็นต้น ด้วย
อำนาจความเป็นของไม่เที่ยงนั้น. คำว่า
อนิจจานุปัสสี ได้แก่ บุคคลผู้ประกอบด้วย
อนุปัสสนานั้น. ฉะนั้น ภิกษุผู้เป็นอย่างนี้
เมื่อหายใจเข้าและหายใจออก ฟังทราบ
"ย่อมศึกษาว่า เรากำลังพิจารณาเห็นความ
ไม่เที่ยงหายใจเข้าหายใจออก" ดังนี้.

วิราคานุปัสสีติ เอตฺถ ปน เทว
วิราคา ขยวิราโค จ อจฺจนฺตวิราโค จ.
ตตฺถ ขยวิราโคติ สงฺขารานํ ขณฺภงฺโก.
อจฺจนฺตวิราโคติ นิพฺพานํ. วิราคานุ-
ปัสสนาติ ตทฺถุภยทสฺสนวเสณ ปวตฺตทา
วิปัสสนา จ มคฺโค จ. ทาย ทูวิธายปิ
อนุปัสสนาย สมนฺนาคโต หุตฺวา

ในคำว่า วิราคานุปัสสี (พิจารณาเห็น
ความคลายกำหนัด)นี้ วิราคะมี ๒ อย่างคือ
ขยวิราคะและอัจจันตวิราคะ. ในวิราคะ
ทั้ง ๒ อย่างนั้น ขยวิราคะ ได้แก่ ความดับ
โดยขณะแห่งสังขารทั้งหลาย. อัจจันต-
วิราคะได้แก่นิพพาน. คำว่า วิราคานุปัสสนา
ได้แก่ วิปัสสนาอันเป็นไปด้วยอำนาจการ

อสฺสสนฺโต จ ปสฺสสนฺโต จ "วิราทานุ-
ปสฺสี อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ ลิกฺขตี"ติ
เวทิตฺตพฺโพ. นิโรธานุปสฺสีปเทปิ เอเสว
นโย.

ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสีติ เอตฺถาปิ เทว
ปฏินิสฺสคฺคา ปริจฺจาคปฏินิสฺสคฺโค จ
ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสคฺโค จ, ปฏินิสฺสคฺโคเชว
อนุปสฺสนา ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา,
วิปสฺสนามคฺคานเมตฺ อธิวจัน. วิปสฺสนา
หิ ตทฺทฺควเสณ สทฺธิ ชนฺธามิสฺสงฺขาเรหิ
กิลเลเส ปริจฺจชฺติ, สงฺขตโทสทสฺสเนน
จ ตพฺพิปริเต นิพฺพานे ตนฺนินฺนตาย
ปกฺขนฺตตีติ ปริจฺจาคปฏินิสฺสคฺโค เจว
ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสคฺโค จาติ วุจฺจติ.

เห็นวิราคะทั้ง ๒ นั้นและมรรค. ภิกษุเป็น
ผู้ประกอบด้วยอนุปัสสนา ทั้ง ๒ อย่างนั้น
หายใจเข้าอยู่หายใจออกอยู่ ฟังทราบวา
"ชื่อว่า ย่อมศึกษาว่า เราจักพิจารณาเห็น
ความคลายกำหนัด หายใจเข้าหายใจออก".
แม้ในบทว่า นิโรธานุปสฺสี ก็มีนัยดังนี้
เหมือนกัน.

แม้ในคำว่า ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี
(พิจารณาเห็นความสลละคืน) นี้ ปฏินิสฺสคฺค
มี ๒ อย่างคือ ปริจฺจาคปฏินิสฺสคฺค(ความ
สลละคืนด้วยการปริจจาค) ๑ ปักขันทนปฏิ-
นิสฺสคฺค (ความสลละคืนด้วยการแล่นไป) ๑,
การพิจารณาเห็น คือ ความสลละคืน ชื่อว่า
ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา, คำว่า ปฏินิสฺสคฺคานุ-
ปสฺสนา นี้ เป็นชื่อแห่งวิปสฺสนาและมรรค.
จริงอยู่ วิปสฺสนา ย่อมสลละกิเลสพร้อมทั้ง
ขันธามิสฺสงฺขารควยอำนาจตทั้งคะ, และยอม
แล่นไป ด้วยความเป็นผู้น้อมไปในนิพพานนั้น
ในนิพพานอันต่างจากกิเลสนั้น ด้วยการเห็น
โทษแห่งสังขตะ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า

คุณแบ่ง แซ่เจี๋ย
อุทิศให้บิดา-มารดา

ปัสสี"ติ ตโต พลวตฺตราย สงฺขารเสสุ
 วิรชฺชนสมตฺตถาย วิปัสฺสนาย วเสณ,
 "นิโรธานุปัสสี"ติ ตโต พลวตฺตราย
 กิเลสฺนิโรธนสมตฺตถาย วิปัสฺสนาย วเสณ,
 "ปฏินิสฺสคฺคานุปัสสี"ติ มคฺคสฺส อาสนน-
 ภูตถาย อติตฺติกฺขาย^๑ วิปัสฺสนาย วเสณ
 วุตฺตคฺคตฺติ เวทิตฺตพฺพ. ยตฺถ ปน มคฺโคปิ
 ลพฺภตฺติ, โส อภินฺโนเยว. เอวमितฺถ จตฺถกํ
 สุตฺถวิปัสฺสนาวเสณ วุตฺตํ, ปุริมานิ ปน
 ตีณิ สมถวิปัสฺสนาวเสนาติ.

ด้วยอำนาจวิปัสสนาอย่างอ่อน ๆ, คำว่า
 "วิราคานุปัสสี" (พิจารณาเห็นความคลาย
 กำหนด) ท่านกล่าวด้วยอำนาจวิปัสสนาอัน
 สามารถที่จะคลายกำหนดในสังขารทั้งหลาย
 ซึ่งเป็นวิปัสสนา มีกำลังกว่าวิปัสสนาอย่าง
 อ่อน ๆ นั้น, คำว่า "นิโรธานุปัสสี" ท่าน
 กล่าวด้วยอำนาจวิปัสสนา ซึ่งสามารถดับ
 กิเลสได้ซึ่งมีกำลังกว่านั้น, คำว่า "ปฏิ-
 นิสฺสคฺคานุปัสสี" พึงทราบวาทานกล่าวด้วย
 อำนาจวิปัสสนาซึ่งกล้าแข็งอย่างยิ่ง อันใกล้
 ตอมรรค. ส่วนในบาลีประเทศโดยอมใด
 แม้ซึ่งมรรค, บาลีประเทศนั้นไม่ต่างกัน
 ที่เดียว. จตฺถกณีนีทานกล่าวด้วยอำนาจแห่ง
 วิปัสสนาล้วน ๆ อย่างนี้, ส่วน ๓ จตฺถกะ
 ขางตน ทานกล่าวด้วยอำนาจแห่งสมถะและ
 วิปัสสนา ฉะนั้นแล.

อานาปานสฺสตีมาตฺติกาवणฺณนา นิฏฺฐิตา.

พฺรณนามาตฺติกาแห่งอานาปานสฺตี จป.

^๑ อี. ติตฺติกฺขาย.

๑๖๔. อิทานิ ยถานิกฺขิตฺตํ มาตีกํ
 ปฏิปาฏิยา ภาเชตฺวา ทสฺเสตฺถ อิธาติ
อิมิสฺสา ทิกฺขิตฺยาติอาที อารหุณฺ. ตตฺถ
อิมิสฺสา ทิกฺขิตฺยาติอาทีหิ ทสฺหิ ปเทหิ
 สิกฺขตฺตยสงฺฆาตํ สัพพญฺญพฺพุทฺธสาสนเมว
 กถิตํ. ตํ หิ พุทฺเธน ภควตา ทิกฺขิตฺตา
ทิกฺขิตฺติ รุจฺจติ, ตํเยว^๑ ขมนวเสน
ขันติ, รุจฺจนวเสน รุจฺ, คหณวเสน
อาทาโย, สภาวญฺเณ ธมฺโม,
 สิกฺขิตฺตพฺพญฺเณ วินโย, ตทฺทุกเยนปิ
ธมฺมวินโย, ปวฺตฺตวเสน ปาพจัน,
 เสฏฺฐจฺริยญฺเณ พฺรหฺมจฺริย, อนุสสิญฺจ-
 ทานวเสน สตฺถุสาสนนฺติ รุจฺจติ.

๑๖๔. บัดนี้ ท่านหวังจะแสดงจำแนก
 มาติกาที่ไต่ยกขึ้นตั้งไว้แล้วตามลำดับ จึง
 เริ่มทว่า อิธ ความว่า ในทิสฺสนี้ ดังนี้ เป็นต้น.
 ในคำนั้นควยบททั้ง ๑๐ มีคำว่า ในทิสฺสนี้
 เป็นต้น ท่านกล่าวถึงคำสอนของพระสัพพัญญู-
 พุทฺธเจ้า กล่าวคือ สิกฺขา ๓ นั้นเอง. จริงอยู่
 คำสอนของพระสัพพัญญูพุทฺธเจ้านั้น ท่าน
 เรียกว่า ทิสฺส เพราะอันพระผู้มีพระภาค-
 พุทฺธเจ้าทรงเห็นแล้ว, ท่านเรียกว่า ขันติ
 ควบอำนาจความอดทน ของพระผู้มีพระภาค-
 พุทฺธเจ้านั้นนั่นแหละ, ท่านเรียกว่า รุจฺ ควบ
 อำนาจความชอบใจ, ท่านเรียกว่า อาทาเย
 ควบอำนาจความถือเอา, ท่านเรียกว่า
ธรรม ควบอรรถว่า เป็นสภาวะ, ท่านเรียก
 ว่า วินัย ควบอรรถว่า เป็นธรรมอันบุคคล
 ฟังศึกษา, ท่านเรียกว่า ธรรมวินัย ควบ
 อรรถทั้งสองนั้น, ท่านเรียกว่า ปาพจัน

^๑ ฉ. ตสฺเสว, สี. ตถฺเยว.

ด้วยอำนาจเป็นธรรมที่ตรัสไว้เป็นประธาน,
ท่านเรียกว่า พรหมจรรย์ ด้วยอรรถว่า
เป็นความประพฤติอันประเสริฐ, ท่านเรียก
ว่า สัตตสุต ด้วยอำนาจเป็นการให้คำ
พร่ำสอน.

ตสฺมา "อิมิสฺสา ทิฏฐิยา" ตีอาทิสฺ อิมิสฺสา
พุทฺธทิฏฐิยา อิมิสฺสา พุทฺธชนฺติยา
อิมิสฺสา พุทฺธรุจิยา อิมิสฺมี พุทฺธอาทาเย
อิมิสฺมี พุทฺธมฺเม อิมิสฺมี พุทฺธวินฺเย
อิมิสฺมี พุทฺธมฺมวินฺเย อิมิสฺมี พุทฺธปาวจเน
อิมิสฺมี พุทฺธพรหมจริเย อิมิสฺมี
พุทฺธสัตตสุตฺตเนติ อตุโถ เวทิตฺตฺโพ.
อปิเจตฺ^๑ สิกฺขตฺตยสงฺฆาตฺ สกฺลปาवจเน
ภควตา ทิฏฺฐตฺตา สมฺมาทิฏฺฐิปปุจฺจยตฺตา
สมฺมาทิฏฺฐิปปุพฺพกมฺมตฺตา จ ทิฏฺฐิ. ภควโต
ขมนวเสน ชนฺติ. รุจฺจนวเสน รุจิ.
กหฺมวเสน อาทาโย. อตุตฺโน การกั

เพราะฉะนั้นในคำว่า "ในทิวนี้" เป็นต้น
พึงทราบเนื้อความว่า ในพุทฺธทิวนี้ ใน
พุทฺธชนฺตินี้ ในพุทฺธรุจินี้ ในพุทฺธอาทาเยนี้
ในพุทฺธธรรมนี้ ในพุทฺธวินฺยนี้ ในพุทฺธธรรม-
วินฺยนี้ ในพุทฺธปาพจนฺนี้ ในพุทฺธพรหมจรรย์นี้
ในพุทฺธสัตตสุตฺตนี้. อีกประการหนึ่งปาพจน
ทั้งสิ้น กล่าวคือ สิกฺขา ๓ นี้ ชื่อว่า ทิว
เพราะอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเห็นแล้ว
เพราะมีสัมมาทิวเป็นปัจจัย และเพราะมี
สัมมาทิวเป็นประธาน. ชื่อว่า ชนฺติ ด้วย
อำนาจความอดทนของพระผู้มีพระภาคเจ้า.
ชื่อว่า รุจิ ด้วยอำนาจความชอบใจ. ชื่อว่า

^๑ ก. อปิเจตฺ.

จึงชื่อว่าธรรมวินัย. ขอนี้สมด้วยคำพระบาลี
ที่ท่านกล่าวไว้ว่า :

"ทณฺเฑเนเก ทมยฺนุติ
องฺกุเสหิ กสาหิ จ
อทณฺเฑน อสฺสฺสเถน
นาโค ทนฺโต มहेสินา"ติ^๑

"บุคคลพวกหนึ่ง ย่อมฝึกชางด้วยไม้
พลอง ด้วยขอและด้วยแส ชางอัน
พระพุทธเจ้า ผู้แสวงหาซึ่งคุณอันยิ่ง
ใหญ่ฝึกแล้ว ไม่ใช่ด้วยไม้พลอง ไม่ใช่
ด้วยศาสตรา"ดังนี้.

ตถา

อนึ่ง ตรัสว่า

"ธมฺเมเน นียมานานัน^๒
กา อุตฺถยา วิชานตฺนุ"ติ^๓

"เมื่อพระตถาคต ผู้ทรงแนะนำโดย
ธรรม ผู้รูแจงอยู่ จะริษยาทำไม".

ธมฺมาย วา วินโย ธมฺมวินโย. อีกประการหนึ่ง วินัยเพื่อธรรม จึงชื่อว่า
อนวชฺชธมฺมตฺถํ เหนส วินโย, น ธรรมวินัย. จริงอยู่ วินัยนี้ เพื่อธรรม
ภวโภคานิ สฺสฺสฺส^๔ เตนาท ภควา "น อันปราศจากโทษ, ไม่ใช่เพื่อเหยื่อคือภ
ยิทํ ภิกฺขเว พุรฺหมจฺริยํ วุสฺสฺสฺสฺส และโภคะ. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค

^๑ วิ. จ. ๗/๑๔๐, อปิจ ม. ม. ๑๓/๔๘๗,

องฺกุเก องฺกุสิมฺมาลสฺสฺสฺสฺสวินโย.

^๒ อ. นียมานานัน, ฉ. นยมานานัน.

^๓ วิ. มหา. ๔/๗๔.

^๔ ก. ภวโภคานิ สฺสฺสฺสฺส.

ชนกฺหนตฺถน^๑ติ วิตฺถาโร. ปุณฺณตฺถโรปิ
 อาท "อนุปาทาปรินิพฺพานตฺถํ โข อวฺสุโส
 ภควติ พุทฺทมจฺริยํ วุสฺสตี^๒ติ. วิสุทฺธํ วา
 นยตีติ วินโย, ธมฺมโต วินโย
 ธมฺมวินโย. สํสํารธมฺมโต หิ โสกาหิ-
 ธมฺมโต วา เอส วิสุทฺธํ นิพฺพานํ นยติ,
 ธมฺมสฺส วา วินโย, น ติตฺถกฺรณนฺติ
 ธมฺมวินโย.

จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลอยู่
 จบพรหมจรรย์นี้ เพื่อจะลวงประชาชนก็หา
 มิได้ทั้งนี้ เป็นต้น ควรทราบความพิสดาร
 ต่อไป. แม้พระปฐมเถระก็กล่าวว่า "ดูกร
 อวสุโส เราอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้า เพื่ออนุปาทาปรินิพพานแล"
 ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าวินัย ด้วยอรรถว่า
 นำไปสู่ธรรมอันบริสุทธิ์, การนำไปสู่ธรรม
 อันบริสุทธิ์จากธรรม ชื่อว่า ธรรมวินัย.
 จริงอยู่ ธรรมนี้ยอมนำไปสู่ธรรมอันบริสุทธิ์
 คือนิพพานจากธรรม คือสังสาร หรือจาก
 ธรรมมีโสกะเป็นต้น, อีกอย่างหนึ่ง การนำ
 ไปสู่ธรรมอันบริสุทธิ์ของพระธรรม, ไม่ใช่
 ของเจ้าลัทธิทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
 ธรรมวินัย.

ธมฺมภูโต หิ ภควา, ตสฺสเสว เอส
 วินโย. ยสฺมา วา ธมฺมา เอว

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นพระ-
 ธรรม, วินัยนี้เป็นของพระผู้มีพระภาคเจ้า

^๑ องฺ. จตุกก. ๒๑/๓๓, ขุ. อิติ. ๒๔/๒๕๒.

^๒ ม. ม. ๑๒/๒๔๕.

อภิญญา เวชยชา ปริณญา เวชยชา ปหาคพพา ผู้เป็นพระธรรมนั้นนั่นแหละ. อีกอย่างหนึ่ง
 ภาเวตพพา สัจฉิกาทพพา จ, ตสฺมา เพราะธรรมทั้งหลายนั้นแหละควรรู้อย่าง ครอบ
 เอส ฐมฺเมสุ วินโย, น สตุเตสุ น กำหนดรู้ ครอบละ ครอบเจริญ และควรทำ
 ซีเวสุ จาคี ฐมฺมวินโย. สาคฺค- ให้แจ้ง, เพราะฉะนั้น อันนี้จึงเป็นวินัยใน
 สพฺพญชนกาทีหิ อญฺเณสํ วจนโต ปธานํ ธรรมทั้งหลาย, ไม่ใช่ในสัตว์ทั้งหลายและ
 วจนนติ ปวจนํ, ปวจนํ เอว ปาวจนํ. ไม่ใช่สัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
 สพฺพจริยาหิ วิสิฏฺฐจจริยา วณ พุรหมจจริยํ. ธรรมวินัย. คำอันเป็นประธาน เพราะตรัส
 เทวมนุสฺसानํ สตุตฺตฺตสฺส ภควโต แกะชนเหล่าอื่นโดยเป็นธรรม มีอรรถและ
 สาสนนติ สตุตฺตฺตฺสํ, สตุตฺตฺตํ วา มีพยัญชนะเป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
 สาสนนติปิ^๑ สตุตฺตฺตฺสํ. ปวจนํ, ปวจนํ นั้นแหละเป็นปาวจนํ. ชื่อว่า
 พรหมจจริยํ ควบภาวะที่เป็นความประพฤติก
 อันวิเศษกว่าความประพฤติกทั้งปวง. ชื่อว่า
 สตุตฺตฺตฺสํ ควบอรรถว่า เป็นคำสอนของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นศาสดาของเทวดา
 และมนุษย์, อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า สตุตฺตฺตฺสํ
 ควบอรรถว่า เป็นคำสอนอันเป็นองค์ศาสดา
 คจฺนิกม.

^๑ ก. สาสนํ.

"โย โว อานนุท มยา ฌโม จ
 วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว
 มมจฺเจน สตุฏฺทา"^๑ ติ ฌมฺมวินโยว^๒
 สตุฏฺทาติ วุตฺโต. เอวํ เตสํ^๓ ปทานํ
 อตฺถโถ เวทิตฺพฺโพ. ยสฺมา ปน อิมสฺมีเยว
 สาสเน สพฺพการอานาปานสฺสตีสมาทิ-
 นิพฺพตฺตโก ภิกฺขุ วิชฺชติ, น อญฺญตฺร,
 ตสฺมา ตตฺถ ตตฺถ "อิมิสฺสา"^๓ ติ จ
 "อิมสฺมินุ"^๓ ติ จ อัย นียโม กโตติ
 เวทิตฺพฺโพ. อัย "อิธา"^๓ ติ มาติกาย
 นิตฺเทสฺส อตฺถโถ.

จริงอยู่พระธรรมวินัยนั้นแล พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าตรัสว่าเป็นศาสดา โดยพระบาลีว่า
 "ดูกรอานนท ธรรมและวินัยอันใดที่เรา
 แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย,
 ธรรมวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของเธอ
 ทั้งหลาย โดยการลวงไปแห่งเรา" ดังนี้.
 ฟังทราบอรรถแห่งบททั้งหลายเหล่านั้น ด้วย
 ประการฉะนี้. อนึ่ง เพราะภิกษุผู้ยังอานา-
 ปานสติสมาธิให้บังเกิดโดยอาการทั้งปวง มี
 อยู่ในพระศาสนานี้เท่านั้น, ไม่มีในที่อื่น,
 เพราะฉะนั้น ฟังทราบคํานิยมนี้ว่า ท่านได้
 กระทำไว้แล้วว่า "อิมิสฺสา" และว่า "อิมสฺมี"
 ในที่นั้น ๆ. นี้เป็นอรรถแห่งนิเทศในมาติกา
 ว่า "อิธ".

ปฺนุชฺชนกฺลยาณโก วาทิอาทินา ก็ด้วยคำว่า ภิกษุเป็นกัลยาณปฺนุชฺชน
 จ ภิกฺขุสฺสทฺทสฺส วจนตฺถํ อวตฺวา กิตาม เป็นต้น ท่านแสดงถึงภิกษุที่ประสงค์
 อิธาริเปตภิกฺขุเยว ทสฺสิโต. ตตฺถ เอาในที่นี้ มิได้กล่าวความหมายแห่งศัพท์ว่า

^๑ ติ. มหา. ๑๐/๑๗๘.
^๒ อี. ฌมฺมวินโย จ.
^๓ ฉ. เอวเมเตสํ.

นาวาเอกทองอยู่ - คุณอรพรรณ ปานสมุท
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปุกุชชโน จ โส กิเลสํ อสมุจฺฉินฺนตฺตา,
 กลฺยาโณ จ สีลาทีปฺปฏิปตฺติยฺตฺตตฺตาติ
 ปุกุชฺชนกลฺยาโณ, ปุกุชฺชนกลฺยาโณ เอว
 ปุกุชฺชนกลฺยาณโก. อธิสีลาทีนิ ลิกฺขตีติ
เสกฺโข. โสตาปนฺโน วา สกทาคามี วา
 อนาคามี วา. อกุปฺโป จลยิตุมสกุญฺเญโย
 อรหตฺตผลธมฺโม อสฺสาตี อกุปฺปธมฺโม.
 โสปี ทิ อิมํ สมาธิ ภาเวติ.

ภิกษุศัพท์ที่เดียว. ก็ในคำนั้นเมื่ออธิบายตั้งนี้
 ภิกษุนี้ชื่อปุกุชชนกลฺยาโณ ควยอรรถว่าเป็น
 ปุกุชชน เพราะยังตัดกิเลสไม่ได้เด็ดขาด,
 และเป็นคนดี เพราะเป็นผู้ประกอบควยการ
 ปฏิบัติด้วยคุณสมบัติเป็นต้น, ปุกุชชนกลฺยาโณ
 นั้นแหละ ชื่อว่า ปุกุชชนกลฺยาณโก แปลว่า
 กลฺยาณปุกุชชน. ชื่อว่า เสกฺชะ ควยอรรถว่า
 ยังศึกษาอริศีลเป็นตนอยู่. ไทแก่พระโสตาบัน
 หรือพระสกทาคามีหรือพระอนาคามี. ชื่อว่า
มีธรรมอันไม่กำเริบ ควยอรรถว่ามีธรรมคือ
 อรหัตผลอันไม่กำเริบ คืออันใคร ๆ ไม่อาจ
 จะให้หวนไหวได้. ก็ภิกษุเมื่อนยอมเจริญ
 สมาธินี้.

อรุณนิทฺเตเส วินยปริยาเยน
 ตาว "จเปตฺวา ความญจ ความุปจารญจ
 อวเสสํ อรุณนฺ"ติ^๑ อากตํ. สุตฺตนต-
 ปริยาเยน^๒ อารุณกํ ภิกฺขุ สนฺธาย

จะวินิจฉัย ในอรรถนิเทศสืบต่อไปว่า
 คำว่า "สถานที่เวณยานและอุปจารแห่งบ้าน
 เสียที่เหลือชื่อว่าป่า" (อธิบาย) มาก่อนแล้ว
 ในอรรถนิเทศ โดยปริยายทางพระวินัย.

^๑ วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๘๔.

^๒ อ. สุตฺตนตฺติกปริยาเยน.

"อารณฺภํ นาม เสนาสนํ ปญฺจณฺสติกํ
 ปจฺฉิมนฺ"^๑ อากตํ. วินยสุตฺตนฺตา ปน
 อุโภปิ ปริยายเทสนา นาม, อภิธมฺโม
 นิปฺปริยายเทสนาติ. อภิธมฺมปริยาเยน
 อรณฺภํ ทสฺเสตฺถํ นิกฺขมิตฺวา พฺหิ อินฺทชฺीलติ^๒
 วุตฺตํ, อินฺทชฺीलโต พฺหิ นิกฺขมิตฺวาติ
 อตฺถโณ. นิกฺขมิตฺวา พฺหิ อินฺทชฺीलนฺตีปิ
 ปาโณ, อินฺทชฺीलํ อตฺถิกมิตฺวา พฺหิตฺติ วุตฺตํ
 โทติ. อินฺทชฺीलติ เจตฺถ คามสฺส วา
 นครสฺส วา อุมมาโร.

ว่าโดยปริยายแห่งพระสูตร ท่านหมายถึง
 ภิกษุผู้อยู่ป่ามาแล้วในประโยคว่า "เสนาสนะ
 ทางออกไปชั้ว ๕๐๐ ธนุเป็นอย่างต่ำ ชื่อว่า
 ป่า". ก็พระวินัยและพระสูตรทั้ง ๒ ชื่อว่า
 เป็นเทศนาโดยปริยาย, พระอภิธรรมเป็น
 เทศนาโดยนิปริยาย เพราะฉะนั้น ท่าน
 ประสงค์จะแสดงป่า โดยปริยายแห่งพระ-
 อภิธรรม จึงกล่าวว่า นิกฺขมิตฺวา พฺหิ
อินฺทชฺील, ความว่า ออกไป นอกจาก
 เสาเขื่อน ดังนี้. พระบาลีว่า นิกฺขมิตฺวา
 พฺหิ อินฺทชฺीलํ ดังนี้ก็มี, มีอรรถาธิบายว่า
 อยู่นอกเลยเสาเขื่อนไป. ก็กรณีประตูแห่ง
 บ้านหรือเมือง ชื่อว่า เสาเขื่อน ในที่นี้.

รฺกฺขมฺมูลนิตฺเตเส รฺกฺขมฺมูลสฺส
 ปากฏตฺตา ตํ อวตฺตวาว ยตฺถ ธาติอาทิมาน.
 ตตฺถ ยตฺถ ธาติ ยสฺมี รฺกฺขมฺมุเล. อาสนฺติ
 นิสฺสหนฺติ เอตฺถ ธาติ อาสนํ. ปญฺญตฺต นฺตี

จะวินิจฉัยในนี้เทศแห่งรฺกฺขมฺมูลสืบต่อไป
 ท่านมีไต่กล่าวรฺกฺขมฺมูลนั้น เพราะรฺกฺขมฺมูลได้
 ปราบกฏแล้วที่เดียว ไต่กล่าวบทว่า ยตฺถ ดังนี้
 เป็นต้น. ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยตฺถ

^๑ วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๕๒๘.
^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๘.

จปีติ. มนุโจ วาติอาทีนิ อาสนสุส แปลว่า ที่โคนต้นไม้ใด. ชื่อว่า อาสนะ
 ปเภทวจนानी. มนุโจปิ หิ นิสชชายปิ ดวยอรรถวา เป็นที่หนึ่ง. คำว่า ที่จัดไว้
 โอภาสตุตา อธิ อาสนเนสุ วุตโต. โส คือ ที่ตั้งไว้. คำว่า เตียง เป็นต้น
 ปน มสารกพุนฺธิกาพทฺธกุฬีรปาทกอาหจฺจ- เป็นคำกล่าวประเภทของอาสนะ. จริงอยู่
 ปาทกานํ^๑. อณฺฺตโร. ปิจฺ เตสํ แม้เตียง ท่านก็กล่าวไว้ในอาสนะทั้งหลาย
 อณฺฺตรเมว. ภิสฺสึ อณฺฺณภิสฺสึ โจภิสฺสึ วาก- ในที่นี้ เพราะเป็นโอกาสแม่แก่การนั่ง.
 ภิสฺสึ อณฺฺณภิสฺสึ โจภิสฺสึ วาก- ก็เตียงนั้น ไต่แก่ เตียงอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ตาลปณฺฺณาทีหิ จินิตฺวา กตา. จุมฺมขณฺฺโทติ บรรดาเตียงที่ชื่อว่า มสารก (แปลว่าเตียง
 นิสชชารโห โย โภจึ จุมฺมขณฺฺโท. ชนิดมีแม่แคร่สอดเข้าในขาหนึ่ง) พุนฺธิกา-
ติณฺสนุรธา โย ติณฺนาทีนิ कुम्पेतฺวา กตา. พุทฺธ (แปลว่า เตียงมีแม่แคร่เนื่องเป็นอัน
 ตตฺถาติ ตสฺมี รุกฺขมุเล. จฺงกมฺติ เดียวกันกับขาหนึ่ง) กุฬีรปาทก (แปลว่า
 วาติอาทีหิ รุกฺขมุลสุส จตุอิริยาปถ- เตียงมีขาเหมือนขาปูหนึ่ง) อาหจฺจปาทก
 ปวตฺตตนโยคฺยตา^๒ กถิตา. "ยตุถา" ติอาทีหิ (แปลว่า เตียงมีขาจรดแม่แคร่หนึ่ง). ตั้ง

^๑ อ. มสารพุนฺธิกาพทฺธ....,

อภิธานปฺปทีปิกาย วุตตํ

"กุฬีรปาโท อาหจฺจ-

ปาโท เจว มสารโก

จตุตาโร พุนฺธิกาพทฺธโร-

ติเม มณฺจนฺตรา ลินฺน"ติ.

^๒ อ. จตุอิริยาปถปวตฺตตนโยคฺยตา.

สัพพเทหิ รุกขมूलสุส สันทจุฉายตา
 ชนวิวิตตตาท^๑ จ วุตตทา โหติ.

โตแก ตั้งอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดา
 ตั้งที่มีลักษณะเหมือนเตี้ยงเหล่านั่นนั่นแหละ.
 คำว่า พุก โตแก พุกอย่างใดอย่างหนึ่ง
 บรรดาพุกที่ยัดด้วยขนสัตว์ พุกที่ยัดด้วยผ้า
 พุกที่ยัดด้วยเปลือกปอ พุกที่ยัดด้วยหญ้า และ
 พุกที่ยัดด้วยใบไม้. คำว่า เลื่อ โตแก เลื่อ
 ที่ทอกระทำด้วยใบตาลเป็นต้น. คำว่า ทอน
หนึ่ง โตแก ทอนหนึ่งอย่างใดอย่างหนึ่ง
 อันควรแก่การนั่ง. เครื่องลาดทำด้วยหญ้า
 เป็นต้น โตแก เครื่องลาดที่เขารวมหญ้า
 เป็นต้นกระทำไว้. บทว่า ตตุถ แปลว่า
 ที่โคนไม้ นั้น. ด้วยคำว่า เดิน เป็นต้น
 ท่านกล่าวความที่โคนไม้เป็นของควรแก่การ
 ยังอิริยาบถทั้ง ๔ ให้เป็นไป. ด้วยบทที่
 ๖ ว่า "ยตุถ" เป็นต้น ท่านกล่าวถึงความที่
 โคนไม้มีร่มเงา อันชิดและว่างเปล่าจากคน.

เกนจีติ เกนจิ สมุเทน. ติ สมุหิ คำว่า ควยไคร ๆ คือ ควยชุมนุมชนใด ๆ.
 ภินทิตฺวา วิตุถา เรนโต กหมฺเจหิ วา ท่านเมื่อจะจำแนกชุมนุมชนนั้น ทำให้พิสดาร

^๑ ก. วิวิตตตาท.

ปพพิเตติ วาติ อาห. อนากิณฺณติ จึงกล่าวว่า เป็นคฤหัสถ์ก็ตามเป็นบรรพชิต
 อสงฺกิณฺณํ อสมฺพารํ. ยสฺส เสนาสนสฺส ก็ตาม. คำว่า ไม่เคลื่อนกล่น คือไม่ระคน
 สมฺนตา คาวุตฺตมฺปิ อหฺมโยชนมฺปิ ไม่คับแคบ. เสนาสนะใดมีชฎาเขา ชฎา
 ปพฺพตคณฺน์ วนคณฺน์ นทีคณฺน์ โหติ, น ชฎาเม่น้ำ อยู่โดยรอบคาวุตหนึ่งบ้าง ครึ่ง
 โกจิ อเวลาย อฺปสงฺกมิตฺตํ สกฺโกติ, อิทํ โยชนบ้าง, ใคร ๆ ไม่อาจจะเข้าไปใกล้
 สฺนฺติเกปิ อนากิณฺณํ นาม. ยํ ปน ในกาลที่มีไชเวลา, เสนาสนะนี้แม้อยู่ใกล้
 อหฺมโยชนิกํ วา โยชนิกํ วา โหติ, อิทํ ก็ชื่อว่าไม่เคลื่อนกล่น. ส่วนเสนาสนะใดชั่ว
 ทูรตาย เหว อนากิณฺณํ นาม. ระยะกึ่งโยชน์หรือโยชน์หนึ่ง, เสนาสนะนี้ก็
 ชื่อว่าไม่เคลื่อนกล่น เพราะอยู่ไกลนั่นเอง.

วิหาโรติ อหฺมโยคาทิมุตฺตโก คำว่า วิหาร ไคแก่ สถานที่อยู่ที่เหลือ
 อวเสสาวาโส. อหฺมโยโคติ สุปณฺณวงฺก- พนจากเรือนมุงดานเดี่ยวเป็นต้น. คำว่า
 เคหฺ. ปราสาทิ เทว กณฺณิกา เรือนมุงดานเดี่ยว ไคแก่ เรือนที่คดเหมือน
 คเหตุวา กโต ทิมปราสาทิ. หฺมมฺยนิติ ครุท. คำว่า ปราสาท ไคแก่ ปราสาทยาว
 อฺปริ อากาสตเล ปตฺติฏฺฐิตกฺกฏาการ- ที่เขากระทำติดข้อฟ้าทั้งสองไว้. คำว่า
 ปราสาทิเยว. คฺหาติ อิกฺกฺกาคุหา เรือนโลน ไคแก่ ปราสาทที่เป็นเรือนยอด
 สฺลาคุหา ทารุคุหา ปัสสุคุหาติ เหว หิ ตั้งอยู่บนชั้นอากาศเบื้องบน. คำว่า ถ้า
 ชนฺธกฺกฏกถายฺ^๑ วุตฺตํ. วิภฺงฺกฏกถายฺ^๒ ไคแก่ ถ้าอิฐ ถ้าศิลา ถ้าไม้ ถ้าดิน ทาน

^๑ สมฺนตปาสาทิกา. ๓/๓๕๓.

^๒ สมฺโมหฺริโนทนี. ๔๗๗.

คุณการุญย์ ทินกร ณ อยุธยา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณไทร และแม่พิมพ์ คอวงษ์

ปน วิหาโรติ สมฺนฺตา ปรีหารปถั
 อนุโตเยว รตฺติญฺจานทิวาญฺจานานิ จ
 ทสฺเสตฺวา กตเสนาสนํ. คฺหาติ ญฺมิคฺหา,^๑
 ยตฺถ รตฺติณทิวํ ทิปํ ลทฺฐํ วมฺภูติ.
 "ปพฺพตคฺหา วา ญฺมิคฺหา วา"ติ อิทํ ทฺวยํ
 วิเสเสตฺวา วุตฺตํ.

กล่าวไว้ในอรรถกถาชั้นธกะ อย่างนี้แหละ.
 ส่วนในอรรถกถาวิงค์ ท่านกล่าวให้พิเศษ
 ๒ อย่าง ดังนี้ว่า คำว่า วิหาร ได้แก่
 เสนาสนะที่ทำ แสงทางเฉียงใต้โดยรอบ
 และที่พักกลางคืนที่พักกลางวันไว้ในภายใน.
 คำว่า ถ้ำ ได้แก่ ถ้ำแผ่นดิน, ซึ่งควรจะได้
 ประทับทั้งกลางวันและกลางคืน. ใต้
 "ถ้ำในภูเขาหรือถ้ำในแผ่นดิน" ดังนี้.

มาติกา ย สพฺพกาลสาธาณลกฺขณวเสน
 "นีสิตฺติ"ติ วตฺตมานวจนํ กตํ, อธิ
 ปน นิสินฺนสฺส ภาวนารมฺภสพฺภาวโต^๒
 นิสฺชฺชากรมฺภปริโยसानทสฺสนตฺถํ นินฺนโนติ
 นิฏฺจานวจนํ กตํ. ยสฺมา ปน อฺชฺชํ กายํ
 ปณิธาย นิสินฺนสฺส กายโย อฺชฺชโก โหติ,
 ตสฺมา พฺยญฺชเน อาทรํ อกฺตฺวา
 อธิปฺเปตเมว ทสฺเสนฺโต อฺชฺชโกติ-
 อาทิมาน. ตตฺถ สิโต สฺปณฺหิโตติ อฺชฺชกํ

ในมาติกา ท่านกระทำคำเป็นปัจจุบันกาลว่า
 "นีสิตฺติ" (แปลว่านั่ง) ด้วยอำนาจลักษณะ
 ทั่วไปแก่กาลทั้งหมด, แต่ในที่ที่ท่านกระทำ
 คำเป็นอดีตกาลว่า นินฺนโน (แปลว่านั่งแล้ว)
 เพื่อจะแสดงที่สุดแห่งการเริ่มนั่ง เพราะ
 ภิกษุหนึ่งแล้ว จึงมีการเริ่มภาวนา. ก็เพราะ
 เมื่อภิกษุหนึ่งตั้งกายตรง กายก็ย่อมตรง,
 เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่กระทำความ
 เอื้อเพื่อในพยัญชนะ แสดงเฉพาะเรื่องที่

^๑ สมฺโมหริโนทนิ. ๔๗๗ ญฺมิทริ วา.

^๒ อธิ. ภาวนารมฺภสมฺภาวโต.

คุณการุณย์ ทินกร ณ อยุธยา
 อุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณโทร และแม่เพ็ญ ค้อวงษ์

ปณิหิตตฺตา จปิตตฺตา^๑ อุษฺโก หุตฺวา ประสงค์เท่านั้น กล่าวคำว่า อุชฺโก (แปลว่า
 จิตฺ, น สยเมวาทิ อตฺโถ. ตรง) ดังนี้เป็นต้น. ในคำนั้น คำว่า
ตั้งไว้แล้ว ตั้งไว้ดีแล้ว มีความว่า เพราะ
 ภิกษุตั้งกายไวตรง กายจึงเป็นกายตรง
 ตั้งอยู่, หาใช่ตรงเองที่เดียวไม่.

ปริคฺคหฺมฺโง จิตฺ ปริคฺคหิตฺมฺโง. ก็ ปริคฺคหิตฺ ? บพฺวา ปริคฺคหฺมฺโง แปลว่า มีอรรถว่า
 นิยุยานํ. ก็ นิยุยานํ ? อานาปานสฺสตี- กำหนดถือเอา. กำหนดถือเอาอะไร ?
 สมาริเยว ยาว อรหตฺตมคฺคา นิยุยานํ. กำหนดถือเอานิยุยาน คือการนำออกไป.
 เตนานห นิยุยานมฺโง จิตฺ. มุข-สทฺทสฺส นิยุยาน ไตฺแกอะไร ? ไตฺแก อานาปานสฺสตี-
 เชฏฺจกตฺถวเสณ สํสารโต นิยุยานมฺโง สมารินันฺเอง จนถึงอรหัตมรรค ชื่อว่า
 วุตฺโต. อุปฺภฺจฺจานมฺโง จิตฺ สภาวมฺโง เยว. นิยุยาน. ควฺยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว
 สพฺเพหิ ปเนเตหิ ปเทหิ ปริคฺคหิตฺนิยุยานํ นิยุยานมฺโง (แปลว่ามีอรรถว่านำออกไป).
 สตี กตฺวาติ อตฺโถ วุตฺโต โหติ. เกจิ ท่านกล่าวอรรถแห่งมุขศัพท์ว่านำออกไปจาก
 ปน "ปริคฺคหฺมฺโง จิตฺ สตียา ปริคฺคหฺมฺโง, สงสาร ควฺยอำนาจมีอรรถว่าเจริญที่สุด.
 นิยุยานมฺโง จิตฺ อสฺสาสฺปสฺสาสนันํ บพฺวา อุปฺภฺจฺจานมฺโง (มีอรรถว่าปรากฏ)
 ปวิสนนิกฺขมฺนทฺวารมฺโง"ติ วณฺณยนฺติ. ความว่ามีอรรถว่าเป็นสภาวะนั้นเอง. ก็ควฺย
 ปริคฺคหิตอสฺสาสฺปสฺสาสนนิยุยานํ สตี อุปฺภฺจ- บทเหล่านี้ทั้งหมด เป็นอันท่านกล่าวอรรถว่า
 เปตฺวาติ. วุตฺติ โหติ. กระทำสติซึ่งมีการนำออกไปอันใดกำหนดถือ

^๑ ฉ. ไปตฺถเก "จปิตตฺตา"ติ ปาโง นตฺถิ.

เอาแล้ว. ส่วนเกจิอาจารย์พรรณาวา
"บทว่า ปริกคหฺวโจ ไคแกมื่อรรถวากำหนด
ถือเอาควยสติ, บทว่า นิยุยานฺวโจ ไคแก
มื่อรรถวา เป็นทวารเข้าและออกแห่งลม-
หายใจเข้าและหายใจออก". มีอรรถาธิ-
บายว่า เข้าไปตั้งสติซึ่งมีลมหายใจเข้าและ
ลมหายใจออก ที่ใดที่กำหนดถือเอาแล้วเป็น
ทางนำออกไปดังนี้.

๑๖๕. พตฺตีสาธ อากาเรหิตี ตาสู
ตาสู อวตฺตาสู ยถากุกเมน ลพฺภมานานัน
อนวเสสฺปริยาทานวเสน วุตฺตํ. ทิม
อสฺสาสวเสนาติ มาติกาย "ทิมฺ"ติ
วุตฺตอสฺสาสวเสน. เอว เสเสสุ.
เอกกฺคตฺนติ เอกกฺคภาวํ. อวิกฺเขปนฺติ
อวิกฺชิปนํ. เอกกฺคตา เอว หิ
นानารมฺมณฺเส จิตฺตสฺส อวิกฺชิปนโต
อวิกฺเขโปติ วุจฺจติ. ปชานฺโตติ
อสฺมฺโมหฺวเสน ปชานฺนตฺสฺส, วินฺทฺนตฺสฺสาคี
วา อตฺโถ. "อวิกฺเขโป เม ปฏฺิลทฺโธ"ติ
อารมฺมณฺกรณฺวเสน ปชานฺนตฺสฺส วา.

๑๖๕. คำว่า โดยอาการ ๓๒ ท่าน
กล่าวควยอำนาจการกำหนดถือเอาไม่มีส่วน
เหลือ ซึ่งอาการที่ได้อยู่ตามลำดับในบรรดา
กิริยาที่ตั้งลงนั้น ๆ. คำว่า ควยอำนาจ
ลมหายใจเขายาว ท่านกล่าวไวควยอำนาจ
แห่งลมหายใจเข้า ที่ท่านกล่าวว่า "ยาว"
ในมาติกา. ในบทที่เหลือก็อย่างนี้. บทว่า
เอกกคต แปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว.
บทว่า อวิกเขป แปลว่า ความไม่ฟุ้งซ่าน.
ก็ภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียวนั้นแหละ ท่าน
เรียกว่า ความไม่ฟุ้งซ่าน เพราะจิตไม่ฟุ้ง-
ซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ. บทว่า ปชานโต

คุณการุญย์ ทินกร ณ อยุธยา
อุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณไทร และแม่เพ็ญ ค้อวงษ์

ความว่า รุอยู่ หรือความว่า ไตอยู่ควย
อำนาจอสมัโมหะ. หรือรุอยู่ ควยอำนาจ
กระทำให้เป็นอารมณ์ว่า "ความไม่ฟังชาน
เราไต่แล้ว" ดังนี้.

ตาย สตีชาติ ตาย อุปภูจิตาย สตีชาติ. คำว่า ควยสตีนั้น คือควยสตีที่เข้าไป
เตน ณาณนาติ เตน อวิกุเขปชานน- ตั้งไว้นั้น. คำว่า ควยญาณนั้น คือควยญาณ
ณาณน? สโตการี โหตีติ เอกุถ ยสุมา อัญรูความไม่ฟังชานนั้น. ในบทว่า สโตการี
ญาณสมุပ္ยตุตา เอว สตี สตีติ อธิปเปตา. โหตี (แปลว่า เป็นผู้กระทำสตี) นี้ เพราะ
ยถาห "สตีมา โหตี พรเมน สตีเนปกุเกน เหตุว่า สตีอันสัมปยุตควยญาณเท่านั้น ท่าน
สมนนาคโต"ติ^๑ ตสุมา "สโต"ติ ประสงค์เอาว่าสตี. ดังที่ตรัสไว้ว่า "เป็นผู้
วจเนเนว ญาณมปิ คหิตเมว โหตี. มีสตี ประกอบควยสตีปกครองตนอย่างยอด-
เยียม"ดังนี้. เพราะฉะนั้นควยคำว่า "สโต"
ซึ่งแปลว่ามีสตีนั้นเอง เป็นอันถือเอาแม่ญาณ
ที่เดียว.

๑๖๖. อทุธานสงฺขาเต ที่มสงฺขาเต
กาเล. ที่โฆ หิ มคฺโค อทุธานตี
วุจฺจตี. อยมฺปิ กาโล ที่มตฺตา อทุธวโน

๑๖๖. บทว่า อทุธานสงฺขาเต แปลว่า
ในกาลที่กล่าวว่ายาว. จริงอยู่ ทางไกล
ท่านเรียกว่า อทุธาน. แม่กาลนี้ก็เหมือนกับ

^๑ ฉ. อวิกุเขปชานนณาณน.

^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๓๐๖.

วีย อทธานนติ วุตโต. "อสุสสตี"ติ จ
 "ปสุสสตี"ติ จ อสุสาสญจ ปสุสาสญจ
 วิสุ วิสุ วตวาปี ภาวนาย นินทรป-
 ปวตติทสุสนตุถ์ "อสุสสตีปี ปสุสสตีปี"ติ
 ปุน สมาสเสตวา วุตต.

ทางไกล เพราะเป็นเวลายาวนาน ท่านจึง
 เรียกว่า อัทธาน. ท่านแมกลมหายใจ
 เขา และลมหายใจออกเป็นส่วน ๆ ว่า
 "อสุสสตี" และว่า "ปสุสสตี" ทั้งนี้แล้ว
 กลาวรวมอีกว่า "อสุสสตีปี ปสุสสตีปี" เพื่อ
 จะแสดงความเป็นไปติดต่อกันแห่งภาวนา.

ฉนโท อุปปชชตีติ ภาวนาภิวุทธิยา
 ภियโยภาวาย ฉนโท ชายตี. สขุมทรนติ
 ปสุสมภนสพภาวโต^๑ วุตต. ปามุชช^๒
 อุปปชชตีติ ภาวนาปาริปุริยา ปีติ ชายตี.
 อสุสาสปสุสาสาปี จิตต^๓ วิวฏฏตีติ^๓
 อสุสาสปสุสาเส นิสุสาช ปฎิภาคนิมิตเต
 อุปปชชชนเต ปกตือสุสาสปสุสาสโต จิตต^๓
 นีวตตติ. อุเปกขา สญจาทีติ ตสมิ
 ปฎิภาคนิมิตเต อุปจารบพนาสมาธิปตติยา
 ปุน สมาราเน พยาปารากาวโต
 ตตุรมชฌตตุเปกขา สญจาทิ นาม.

คำว่า ฉนทะยอมเกิด ความว่า ฉนทะ
 ย่อมเกิดเพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความภियो
 ภาพแห่งภาวนา. คำว่า ละเอียดยกว่า
 ท่านกลาว เพราะมีความระงับ. คำว่า
 ความปราโมทย์ยอมเกิด ความว่า ปิตีย่อม
 เกิดเพื่อความบริบูรณ์แห่งภาวนา. คำว่า
 จิตยอมปลีกออก แมจากลมหายใจเขาและ
 ลมหายใจออก ความว่า เมื่อเกิดปฎิภาค-
 นิมิต อาศัยลมหายใจเขาและลมหายใจออก
 จิตยอมถอยกลับจากลมหายใจเขา และลม-
 หายใจออกปกติ. คำว่า อุเปกขาย่อมตั้งอยู่

^๑ อ. ปสุสมภนสภาวโต.
^๒ ฉ. ปาโมชช. ^๓ ฉ. วิวตตตีติ.

คุณการุณย์ ทินกร ณ อยุธยา
 อุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณไทร และแม่เพ็ญ ต่อวงษ์

ความว่า เพราะได้บรรลุอุปจารสมาธิและ
อัปปนาสมาธิในปฏิภาคนิมิตนั้น ชื่อตัตตรมช-
ณัตตุเบกขาย่อมตั้งอยู่ เพราะไม่มีความ
ชวนชวายเป็นสมาธิอีก.

นวหากาเรหิตี เอตถ ภาวนารมภูโต
ปฏฺติ ปุเร ฉนฺทูปฺปาทา "อสุสฺสตีปิ
ปสุสฺสตีปิ"ติ วุตฺตา ตโย อากาธา,
ฉนฺทูปฺปาทโต ปฏฺติ ปุเร ปาโมชฺชูปฺปาทา
ตโย, ปาโมชฺชูปฺปาทโต ปฏฺติ ตโยติ นว
อากาธา. กาโยติ จุณฺณวิจฺจฺญาปิ
อสุสฺสาสฺปสุสฺสาสา สฺมฺมฺหฺนฺเจน กาโย.
ปกฺติอสุสฺสาสฺปกฺติปสุสฺสาเส นิสฺสาย
อุปฺปนฺนนิมิตฺตมฺปิ อสุสฺสาสฺปสุสฺสาสาติ นามํ
ลภฺติ. อุปฺปฺญฺจฺจํ สฺตีติ ตํ อารมฺมณํ
อุเปจฺจ ติฏฺฐจฺตีติ สฺตี อุปฺปฺญฺจฺจํ นาม.

ในคำว่า โดยอาการ ๔ อย่างนี้ ฟังทราบ
วินิจฉัยว่าอาการ ๔ อย่าง คืออาการ
๓ อย่าง ที่ท่านกล่าวไว้ว่า "อสุสฺสตีปิ
(หายใจเข้าข้าง) ปสุสฺสตีปิ (หายใจออก
ข้าง)" ตั้งแต่เริ่มภาวนาก่อนที่ฉันทะจะ
เกิด, อาการ ๓ อย่าง ตั้งแต่ฉันทะเกิดก่อน
ที่ความปราโมทย์จะเกิด, อาการ ๓ อย่าง
ตั้งแต่ความปราโมทย์เกิดขึ้นไป. คำว่า กาย
ความว่า ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก
แต่ละเอียงคนละเอียง ชื่อว่า กาย ด้วย
อรรถว่าประชุม. แม้นิมิตที่เกิดขึ้น อาศัย
ลมหายใจเข้าปกติ และลมหายใจออกปกติ
ก็ได้ชื่อว่า อัสสาสปัสสาสะ. คำว่า ความ
เข้าไปตั้งไว้ ชื่อว่า สติ ความว่า สติ ชื่อว่า
อุปฺปฺญฺจฺจานะ (คือความเข้าไปตั้งไว้) ด้วย
อรรถว่า เข้าไปอาศัยอารมณ์นั้นตั้งอยู่.

คุณการุณย์ ทินกร ณ อยุธยา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณไทร และแม่เพ็ญ ต่อวงษ์

อนุปัสสนา ญาณนฺติ สมถวเสน นิมิตฺต-
 กายาอนุปัสสนา, วิปัสสนาวเสน นาม-
 กายรูปกายาอนุปัสสนา ญาณนฺติ อตฺโต.
 กาโย อุปฺภูจฺจานนฺติ โส กาโย อุเปจฺจ
 ติญฺจติ เอตฺถ สตีติ อุปฺภูจฺจัน นาม.
 โน สตีติ โส กาโย สติ นาม น
 โหตีติ อตฺโต. ตาย สตียาติ อิทานิ
 วุตฺตาย สตียา. เตน ญาเณนาติ
 อิทาเนว วุตฺเตน ญาเณน. ตํ กายํ
 อนุปัสสตีติ สมถวิปัสสนาวเสน ยถาวุตฺตํ
 กายํ อนุคนฺตุวา ฌานสมฺปยุตฺตญาเณน วา
 วิปัสสนาญาเณน วา ปัสสตี.

คำว่า อนุปัสสนา ชื่อว่า ญาณ ความว่า
 การพิจารณาเห็นกาย คือนิมิตด้วยอำนาจ
 สมถะ, การพิจารณาเห็นกายคือ นามกาย
 และรูปกาย ด้วยอำนาจวิปัสสนาชื่อว่า ญาณ.
 คำว่า กาย ชื่อว่า อุปฺภูจฺจาน ความว่า
 กายนั้นชื่อว่า อุปฺภูจฺจานะ ด้วยอรรถว่า
 เป็นที่เข้าไปอาศัยตั้งอยู่แห่งสติ. คำว่า
 ไม่ใช่สติ ความว่า กายนั้นไม่ชื่อว่า เป็นสติ.
 คำว่า ด้วยสตินั้น คือด้วยสติที่กล่าวแล้ว
 เดียวนี้. คำว่า ด้วยญาณนั้น ความว่า ด้วย
 ญาณที่กล่าวแล้วเดียวนี้เหมือนกัน. คำว่า
 ย่อมพิจารณาเห็นกายนั้น ความว่า ไปตาม
 กาย ตามที่กล่าวแล้ว ด้วยอำนาจสมถะและ
 วิปัสสนา แล้วเห็นด้วยญาณที่สัมปยุตด้วยฌาน
 หรือด้วยวิปัสสนาญาณ.

มาติกาย กายาทีนํ ปทานํ อภาเวปิ
 อิมสฺส จตฺกุกสฺส กายาอนุปัสสนาวเสน
 วุตฺตตฺตา อิทานิ วุตฺตพฺพํ "กาเย
 กายาอนุปัสสนาสตีปฺภูจฺจานภาวนา"ติ วจัน

แม่เมื่อไม่มีบทั้งหลาย มีบทว่า กาย
 เป็นต้นในมาติกา ท่านก็กระทำนิเทศ บทว่า
 กาย หมายถึง คำว่า "เจริญสติปฺภูจฺจาน คือ
 การพิจารณาเห็นกายในกาย"ซึ่งจะพึงกล่าว

คุณการุณย์ ทินกร ณ อยุธยา
 อุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณไทร และแม่เพิ่ม ต่อวงษ์

สนุชา ย กายปทนิทเทโส กโต. กาเย กายานุปัสสนาติ พหุวิธ กายเย ตสฺส^๑ กายสฺส อุนุปัสสนา. อถวา กายเย กายานุปัสสนา, น อญญธมฺมานุปัสสนาติ วุตฺตํ โหติ. อนิจฺจทุกฺขานตฺตาสุภฺภูเต^๒ กายเย น นิจฺจสุขตฺตสฺส กายานุปัสสนา, อถ โข อนิจฺจทุกฺขานตฺตาสุภโต กายสฺสเสว อุนุปัสสนา.

อถวา กายเย อหฺนฺติ วา มมฺนฺติ วา อิตฺถึตี วา ปุริโสตี วา คเหตุพฺพสฺส กสฺสจि อุนุปัสสนโต ตสฺสเสว กายมตฺตสฺส อุนุปัสสนาติ วุตฺตํ โหติ. อฺปฺริ เวทนาสุ เวทนานุปัสสนาติอาทิสฺส ติสฺสปิ เอเสว นโย. สตีเยว อฺปฺภูจฺจัน สตีปฺภูจฺจัน,

ณบัดนี้ เพราะจตุกกะนี้ท่านกล่าวด้วยอำนาจ กายานุปัสสนา. คำว่า พิจารณาเห็นกาย ในกาย ความว่า พิจารณาเห็นกายนั้น ๆ ในกายมากอย่าง. อีกอย่างหนึ่งมีคำอธิบาย ว่าพิจารณาเห็นกายในกาย, ไม่ใช่พิจารณา เห็นธรรมอย่างอื่น. ไม่ใช่พิจารณาเห็นว่า เทียง ว่าเป็นสุข ว่าเป็นอิตฺตา ว่างาม ใน กายซึ่งเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ไม่งาม, โดยที่แท้พิจารณาเห็นกายนั้นแหละ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น อนัตตา และไม่งาม.

อีกประการหนึ่ง มีอรรถาธิบายว่า พิจารณา เห็นสักว่าเป็นกายนั้นนั้นแหละ เพราะไม่ พิจารณาเห็นอะไร ๆ ที่จะถือเอาว่า เป็น เราบ้าง ว่าเป็นเขาบ้าง ว่าเป็นหญิงบ้าง ว่าเป็นชายบ้าง ในกายเลย. ในบททั้ง ๓ มีอาทิว่า พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาดังนี้

^๑ ฉ. ตสฺส ตสฺส.

^๒ อี. อนิจฺจทุกฺขานตฺตาสุภโต.

กายานุปัสสนาย สมฺปยุตฺตํ สติปฏฺฐานํ
 กายานุปัสสนาสติปฏฺฐานํ, ตสฺส ภาวนา
กายานุปัสสนาสติปฏฺฐานภาวนา.

ก็มีนัยคั่งนี้เหมือนกัน. ความเข้าไปตั้งไว้คือ
 สติ ชื่อว่า สติปฏฺฐาน, สติปฏฺฐานอันสัมปยุต
 ๖๖๗. คำว่า กาย นั้น ท่านกล่าว
 ๖๖๗. คำว่า กาย นั้น ท่านกล่าว
 ๖๖๗. คำว่า กาย นั้น ท่านกล่าว

๖๖๗. กํ กายนฺติ อนิทฺธิภูเจป
 นามรูปกาเย กายสทฺเทน ตสฺสาปิ
 สํกฺกहितตฺตา นิตฺธิภูจํ วีย กตฺวา วุตฺตํ.
 อนิจฺจานุปัสสนาทโย หิ นามรูปกาเย
 เอว ลพฺภนฺติ, น นิมิตฺตกาเย. อนุปัสสนา
 จ ภาวนา จ วุตฺตตฺตา เอว.

กระทำให้เหมือนกับไตแสดงไขว้ เพราะ
 ในนามกายและรูปกาย แม้มันไตแสดงไขว้
 ก็สังเคราะห์นามกายและรูปกายเมื่อนั้น ด้วย
 กายศัพท์. ก็อนิจจานุปัสสนาเป็นต้น ย่อมได้
 เฉพาะในนามกายและรูปกายเท่านั้น, ย่อม
 ไม่ได้ในนimit्तกาย. อนุปัสสนาและภาวนา
 มีอรรถอันข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วที่เดียว.

ที่มํ อสุสาสปสฺสาสวเสนาตีอาที อานา-
 ปานสฺสติภาวนาย อานิสฺสํ ทสฺเสตฺถ วุตฺตํ.
 ตสฺสาปิ^๑ หิ สติเวปฺพลฺลตา ฃาณเวปฺพลฺลตา
 จ อานิสฺสํโส. ตตฺถ จิตฺตสฺส เอกคฺคตฺ

คำว่า ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าและลม-
หายใจออกยาว เป็นต้น ท่านกล่าวไว้เพื่อ
 แสดงอานิสงส์แห่งอานาปานสติภาวนา. ก็
 ความไพบูลย์ด้วยสติ และความไพบูลย์ด้วย

^๑ ฉ. ตสฺสา.

อวิกเขปํ ปชานโตติ ปฏิทฺตชฺฌานสฺส
 วิปัสสนากาเล จิตฺเตกคฺคํ สนฺธาย
 วุตฺตํ. วิทิตา เวทนาตี สามณฺณโต
 อุทฺยทสฺสเนน วิทิตา เวทนา. วิทิตา
อุปฺภูจหนตฺตี ขยโต วยโต สฺขณฺโต วิทิตา
 อุปฺภูจหนตฺตี. วิทิตา อพฺภตฺถิ คจฺจนตฺตี
 สามณฺณโต วยทสฺสเนน วิทิตา วินาสํ
 คจฺจนตฺตี, ภิชฺชนตฺตี อตฺถโณ.

สณฺณาวิตกฺเกสฺสปิ เอเสว นโย. อิมสฺส
 ปน ตีสฺส วุตฺเตสฺส เสสา รุปรมฺมาปิ วุตฺตา
 โหนตฺตี. กสฺมา ปน อิมเ ตโย เอว
 วุตฺตาตี เจ ? ทุปฺปรคฺคหตฺตา. เวทนาสฺส
 ตาว สุขทุกฺขา ปากฺกา, อุเปกฺขา

ญาณ เป็นอันสงัดแห่งอานาปานสติภาวนา
 นั้น. ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เมื่อรู้
ความมีอารมณ์เป็นอันเดียวแห่งจิต ความไม่
ฟุ้งซ่าน ท่านกล่าวหมายถึงเอกัคตาแห่งจิต
 ในกาลแห่งวิปัสสนาของพระโยคี ผู้ใดมาน
 แล้ว. คำว่า เวทนาปรากฏ ความว่า
 เวทนาปรากฏด้วยการเห็นความเกิดขึ้นโดย
 เสมอกัน. คำว่า ปรากฏแล้วเข้าไปตั้งอยู่
 ความว่า ปรากฏแล้วโดยความสิ้นไปโดย
 ความเสื่อมไป โดยความว่างเปล่าเข้าไป
 ตั้งอยู่. คำว่า ปรากฏแล้วถึงความดับไป
 ความว่า ปรากฏแล้ว ด้วยการเห็นความ
 เสื่อมไปโดยความเสมอกันถึงความพินาศไป,
 อธิบายว่า แยกไป.

แม่ในสัญญาและวิตก ก็มีนัยดังนี้เหมือนกัน.
 ก็เมื่อกล่าวถึงนามธรรมทั้ง ๓ เหล่านี้แล้ว
 ย่อมเป็นอันกล่าวถึงแม่รูปธรรมที่เหลือ. หาก
 จะมีผู้สงสัยถามว่า ก็เพราะเหตุไร ท่านจึง
 กล่าวถึงนามธรรมทั้ง ๓ เหล่านี้เท่านั้น ?

คุณพวงหยก ประสมไชย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปน สุขุม ทุปปริคคหา, น สุกฺขุ ทอบว่า เพราะกำหนดถือเอาไต่ยาก. ว่า
 ปากฎา. ส่าปี จสฺส ปากฎา โหติ, ถึงในบรรดาเวทนาทั้งหลาย เบื้องต้นสุข
 สณฺญา อาการมตฺตคฺคาหคฺคตา น และทุกขปรากฏแล้ว, ส่วนอุเบกขาละเอียด
 ยถาสภาวคฺคาหิณี. ส่า จ สภาว- กำหนดถือเอาไต่ยาก, ไม่ปรากฏด้วยดี.
 สามณฺณลกฺขณคฺคาหเกณ วิปัสฺสนาณาณน และแม่อุเบกขานั้น ก็ยอมเป็นอันปรากฏแล้ว
 สมฺปยุตฺตา อตีวีย อปากฎา. ส่าปี จสฺส แก่พระโยคีนั้น, สัญญาไม่ใช่ถือเอาสภาวะ
 ปากฎา โหติ, วิตกฺโก ฅาณปฏิรูปคฺคตา ตามเป็นจริง เพราะถือเอาแต่เพียงอาการ
 ฅาณโต วิสฺสุ กตฺวา ทุปปริคคโห. เท่านั้น. และสัญญานั้นสัมปยุตด้วยวิปัสสนา-
 ฅาณปฏิรูปโก หิ วิตกฺโก. ยถาห "ยา ญาน อันให้ถือเอาสภาวะลักษณะ และสามัญญ-
 จาวุโส วิสาข สมฺมาทิสฺสิจิ, โย จ ลักษณะ จึงไม่ปรากฏเกินที่จะเปรียบเทียบได้.
 สมฺมาสงฺกปโป, อีเม ฅมฺมา และสัญญาเมื่อนั้นก็เป็นอันปรากฏแล้วแก่พระ-
 ปญฺญาภุชฺชเช^๑ สงฺกหิตา"^๒ โสปี จสฺส โยคีนั้น, วิตกละก็กำหนดถือเอาไต่ยาก
 วิตกฺโก ปากฎา โหตีติ เอวํ ทุปปริคคเหสุ เพราะกระทำไว้แผนกหนึ่งโดยญาณ เพราะ
 วุตฺเตสุ เสสา วุตฺตาว โหนตีติ. มีรูปเปรียบเทียบด้วยญาณ. จริงอยู่ วิตกมีรูป
 เปรียบด้วยญาณ. ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า "ตฺถกร
 ทานวิสาขะ สัมมาทิสฺสอินฺโด, และสัมมา-
 สังกปฺปะอินฺโด, ฅรรมเหล่านี้ ส่งเคราะห์

^๑ ปญฺญาภุชฺชเชนาติปิ ปาโล.

^๒ ม. ม. ๑๒/๕๕๐.

เข้าในปัญญาขั้นนี้" ดังนี้. กวิตกเมื่อนั้นก็เป็น
อันปรากฏแล้วแก่พระโยคินนั้น เมื่อกล่าวถึง
นามธรรมที่กำหนดถือเอาไต่ยาก ดังกล่า
มานี้แล้ว ย่อมเป็นอันกล่าวถึงรูปธรรมที่
เหลือที่เดียวขณะนี้แล.

อิมสํ ปน ปทานํ นิตฺเตเส กถํ
 วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนตีติ ปุจฺฉิตฺวา
 ตํ อวิสฺสชฺเชตฺวาเวทนุปฺปาทสฺส
 วิทิตฺตฺเตเยว วิสฺสชฺชิตฺเต เวทนาย
 วิทิตฺตํ วิสฺสชฺชิตํ โหตีติ กถํ เวทนาย
 อุปฺปาโท วิทิตฺโต โหตีติอาทิมาห.
 เสเสสุปิ เอสฺว นโย. อวิชฺชาสมุทฺทยา
 อวิชฺชา นิโรธาติอาทโย เหฏฺฐา
 วุตฺตตฺถา เอว. อิมินาว นเยน
 สญฺญาวิตกฺกาปิ เวทิตฺตพฺพา. วิทกฺกวาเร
 ปน "ผลฺลสฺสมุทฺทยา ผลฺลสนิโรธา"ติ อวตฺวา
 ผลฺลสฺสญฺจาเน สญฺญาสมุทฺทยา สญฺญานิโรธาติ
 วุตฺตํ. ตํ กสฺมาติ เจ ? สญฺญามูลกตฺตา
 วิทกฺกสฺส. "สญฺญานานตฺตํ ปฏิจฺจ

ก็ในนิเทศแห่งบทเหล่านี้ ท่านถามว่า เวทนา
ปรากฏแล้ว ย่อมเกิดขึ้นอย่างไร ดังนี้แล้ว
 มิได้วิสัชนาคำนี้ที่เดียว เมื่อวิสัชนาความ
 ปรากฏแห่งความเกิดขึ้น แห่งเวทนานั้นเอง
 ก็ย่อมเป็นวิสัชนา ความปรากฏแห่งเวทนา
 เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวคำว่า ความ
เกิดขึ้นแห่งเวทนา เป็นอันปรากฏแล้ว
อย่างไร. แม้ในคำที่เหลือ ก็มีนัยดังนี้
 เหมือนกัน. คำว่า เพราะอวิชชาเกิดขึ้น
เพราะอวิชชาดับไป เป็นต้น มีอรรถอัน
 ขาพเจ้าได้กล่าวแล้วในหนหลังนั่นเอง. พึง
 ทราบแม่สัญญาและวิตกโดยนัยนี้แหละ. แต่
 ในวาระแห่งวิตกท่านมิได้กล่าววว่า "เพราะ
 ผัสสะเกิดขึ้นเพราะผัสสะดับไป" กล่าววว่า

คุณพวงหยก ประสมไชย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปฺปชฺชติ สงฺกปฺปนํ นตฺตํ^๑ ติ วุคฺคํ.

เพราะสัญญาเกิดขึ้นเพราะสัญญาดับไป ใน
ฐานะแห่งผัสสะ. หากจะมีผู้สงสัยถามว่า
เพราะเหตุไรท่านจึงกล่าวดังนั้น ? ตอบว่า
เพราะวิตกมีสัญญาเป็นมูล. สมดังคำที่ท่าน
กล่าวไว้ว่า "ความต่างแห่งสังกัปปะเกิดขึ้น
เพราะอาศัยความต่างแห่งสัญญา".

อนิจฺจโต มนสิการิโต ติอาทีสุ จ
"เวทนี อนิจฺจโต มนสิการิโต" ติอาทีนา
นเขน ตสฺมี ตสฺมี วาเร โส โสเยว
ธมฺโม โยเชตพฺโพ. ยสฺมา ปน
วิปัสสนาสมฺปยุตฺตา เวทนา วิปัสสนา-
กิจฺจกรณเ อสมฺตถตฺตา วิปัสสนาย
อนุปการิกา, ตสฺมาเยว จ โโพธิปักขิย-
ธมฺเมสุ นาคตา. วิปัสสนาสมฺปยุตฺตาย
ปน สญฺญาย กิจฺจเมว อปริพฺยุตฺตํ, ตสฺมา
สา วิปัสสนาย เอกนฺตมฺนุปการิกา^๒ เอว.
วิตกํ ปน วินา วิปัสสนากิจฺจเมว นตฺถิ.

ก็ในคำว่า เมื่อมนสิการโดยความไม่
เที่ยงเป็นต้น หึ่งประกอบธรรมนั้นๆ นั้นแหละ
ในวาระนั้น ๆ โดยนัยมีอาทิว่า "เมื่อ
มนสิการเวทนาโดยความไม่เที่ยง" ดังนี้.
ก็เพราะเวทนาอันสัมปยุตด้วยวิปัสสนา ไม่
เป็นอุปการะแก่วิปัสสนา เพราะไม่สามารถ
กระทำกิจแห่งวิปัสสนา, เพราะเหตุฉะนั้น-
แหละ จึงไม่มาในโพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย.
อนึ่ง กิจแห่งสัญญา อันสัมปยุตด้วยวิปัสสนา
นั่นเอง ก็ไม่แจ่มชัด, เพราะฉะนั้น สัญญานั้น
จึงไม่เป็นอุปการะโดยส่วนเดียวแก่วิปัสสนา

^๑ ที. ปา. ๑๑/๓๓๒.

^๒ อี. เอกนตฺมฺนุปการิกา.

วิตกกุสหาชา ^๑ วิปัสสนา สกกิจจันนั้นเอง. แต่เว้นวิตกเสีย กิจแห่งวิปัสสนา
กโรติ. นั้นเทียวก็ยอมไม่มี. เพราะว่าวิปัสสนามี

วิตกเป็นสหายจึงกระทำกิจของตนได้.

ยถา :

ตั้งที่พระพุทธโฆษะกล่าวไว้ว่า :

"ปญญา อุตฺตโน ฌมฺมตาย
อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตาคฺติ อารมฺมณฺ
นิจฺเจตฺตุน สกฺโกตฺติ, วิตกฺเก
ปน อาโกเกตฺตวา อาโกเกตฺตวา
เทนฺเต สกฺโกตฺติ. กถํ ? ยถา
หิ เหรณฺณโก กหาปณฺ หนฺตฺเต
จเปตฺตวา สพฺพภาเคสุ โอล-
เกตฺตกาโม สมานนฺปิ น จกฺขุ-
ตเลเนว ปรีวตฺเตตฺตุน สกฺโกตฺติ,
องฺคฺคฺลิตฺตพฺเพหิ ปน ปรีวตฺเตตฺตวา
ปรีวตฺเตตฺตวา อิตฺโต จิตฺโต จ
โอลเกตฺตุน สกฺโกตฺติ, เอวเมว
น ปญญา อุตฺตโน ฌมฺมตาย

"ปัญญาไม่สามารถจะวินิจฉัย
อารมณ์ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
โดยธรรมชาติของตน, แต่เมื่อวิตก
เคาะแล้ว ๆ ให้อยู่จึงสามารถ.
ข้อนี้อย่างไร? อุปมาเหมือนพนักงาน
ดูเงิน วางเหรียญหาปะวะไว้ในมือ
ประสงค์จะดูทุก ๆ ส่วน ไม่สามารถ
จะใช้พื้นแห่งดวงตาอย่างเดียวพลิก
ไปมาได้, แต่ใช้ขอแห่งนิ้วมือพลิก
ไปมาจึงสามารถจะตรวจดูข้างโน้น
ข้างนี้ได้ ข้อนี้ฉันใด, ปัญญาก็ฉันนั้น
เหมือนกัน ไม่สามารถจะวินิจฉัย
อารมณ์ด้วยอำนาจความเป็นของไม่

^๑ ฉ. วิตกกุสหาชาปี.

สมฺปตฺตี ภาวนาผลญจ ทสฺเสตฺถ วุตฺตํ. ไ้เพื่อจะแสดงสมบัติและผลแห่งภาวนาแห่ง
 ตตฺถ สโมธาเนตฺตี อารมฺมณฺ์ จเปตี, การเจริญอานาปานสติ. ในบรรดาคำ
 อารมฺมณฺ์ ปตฺติญาเปตฺตี วา อตฺถโถ. เหล่านั้น คำว่า ยอมให้อื่นหรือทั้งหลาย
 สโมทหนพฺยาปารากาเวปี ภาวนา- ประชุมลง ความว่า ยอมตั้งอารมณ์ไว้,
 ปารีปุริยา เอว สโมทหตี นาม. หรือความว่ายอมยังอารมณ์ให้ตั้งอยู่เฉพาะ.
 โคจรนฺตี วิปสฺสนากฺขณฺเ สงฺขารารมฺมณฺ์, แม้เมื่อไม่มีความตั้งลง และความชวนชวาย
 มคฺคกฺขณฺเ จ ผลกฺขณฺเ จ นิพฺพานารมฺมณฺ์. ก็ชื่อว่า ยอมตั้งลง ด้วยความบริบูรณ์แห่ง
สมฺตถนฺตี สมเมว อตฺถโถ, สมสฺส วา ภาวนานั้นเอง. คำว่า โคจร ไ้แก่
 อตฺถโถตี สมตฺถโถ. ตํ สมตฺถํ. เสเสสุปี อารมฺมณฺ์คือสังขาร ในขณะที่วิปัสสนา, และ
 เอเสว นโย. มคฺคํ สโมธาเนตฺตี อารมฺมณฺ์คือนิพพานในขณะที่มรรคและในขณะที่ผล.
 มคฺคผลกฺขณฺเเยว โคจรี นิพฺพานเมว. บทว่า สมตฺถํ แปลว่า ความสงบนั้นเอง
 เป็นประโยชน์, หรือประโยชน์เพื่อความ
 สงบ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า สมตฺถโถ (มีความ
 สงบเป็นประโยชน์). ซึ่งธรรมอันมีความ
 สงบเป็นประโยชน์นั้น. แม้ในบทที่เหลือก็มี
 นัยดังนี้เหมือนกัน. คำว่า ยอมยังมรรคให้
ประชุมลง ความว่า ยอมยังนิพพานนั้นเพียง
 อันเป็นอารมณ์ให้ประชุมลงในขณะแห่งมรรค
 และผลนั้นแหละ.

คุณกิมลฺย พฤกษาโนชา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อวิกเขโปติ สมาธิ. อธิฏฺฐานนติ ยถา-
 วุตตสงฺขารารมฺมณํ นิพฺพานารมฺมณญจ. สมาธิ. บทว่า อธิฏฺฐาน (ความตั้งมั่น)
 ตํ हि อธิฏฺฐาติ เอตฺถ จิตฺตฺนติ อธิฏฺฐานํ. ไทแก่ อารมณํ คือ สังขาร ตามที่กล่าวแล้ว
โวทานนติ ฅาณํ. ตํ हि โวทหายติ วิสุชฺฌติ และอารมณฺคือนิพพาน. ก็อารมณฺทั้งสองนั้น
 เตน จิตฺตฺนติ โวทานํ. สีนฺปกฺขิโก ชื่อว่า อธิษฐาน (ตั้งมั่น) ควฺยอรรถวํ
 สฺมาธิ อสีนภาวปฺปตฺติยา สมฺภูตฺตฺตา สฺมํ, เป็นที่ตั้งมั่นแห่งจิต. บทว่า โวทาน (ความ
 อุตฺตฺจฺจฺปกฺขิกํ ฅาณํ อนฺนุทฺตภาวปฺปตฺติยา ผองแผว) ไทแก่ฅาณ. จริงอยู่ ฅาณนฺนั้นชื่อว่า
 สมฺภูตฺตฺตา สฺมํ. เตน วิปฺสฺสนามคฺค- โวทาน ควฺยอรรถวํ เป็นเหตุทำจิตให้
 ผลคฺขฺฅเณสุ สมถวิปฺสฺสนานํ ฅุคฺนทฺตฺตา ผองแผว ไทบริสุทฺธิ. สฺมาธิซึ่งเป็นไปใน
 วุตฺตฺตา โหติ. สติ ปน สพฺพตฺตฺติคฺคฺตา ผักฝายแห่งความหคฺหฺ ก็ชื่อว่า สงฺบ เพราะ
 ตทฺภยสมตฺาย อุปการิกาทิ สฺมํ, อารมฺมณํ เป็นความสงฺบ ควฺยการบรฺรลฺถึงภาวะที่ไม่
 สมถาธิฏฺฐานตฺตา^๑ สฺมํ. อนวชฺชฏฺโจติ หคฺหฺ, ฅาณเป็นไปในผักฝายแห่งอฺทจฺจจะ
 วิปฺสฺสนาย อนวชฺชสฺภาโว. นิกฺกิลฺลสฺฏฺโจติ ก็ชื่อว่า เป็นความสงฺบ เพราะเป็นความสงฺบ
 มคฺคสฺส นิกฺกิลฺลสฺภาโว. นิเกฺลสฺฏฺโจติ^๒ ควฺยบรฺรลฺภาวะที่ไม่พุงชาน. ควฺยคานนฺยอม
 วา ปาโจ.

ในอรรถแห่งกรรม เหมือนบทว่า รมฺโณ
 อฺปฏิฏฺฐาน (แปลว่าการบำรุงซึ่งพระราช).

บทว่า อวิกเขโป (ความไม่พุงชาน) ไทแก่
 สฺมาธิ. บทว่า อธิฏฺฐาน (ความตั้งมั่น)
 ไทแก่ อารมณํ คือ สังขาร ตามที่กล่าวแล้ว
 และอารมณฺคือนิพพาน. ก็อารมณฺทั้งสองนั้น
 ชื่อว่า อธิษฐาน (ตั้งมั่น) ควฺยอรรถวํ
 เป็นที่ตั้งมั่นแห่งจิต. บทว่า โวทาน (ความ
 ผองแผว) ไทแก่ฅาณ. จริงอยู่ ฅาณนฺนั้นชื่อว่า
 โวทาน ควฺยอรรถวํ เป็นเหตุทำจิตให้
 ผองแผว ไทบริสุทฺธิ. สฺมาธิซึ่งเป็นไปใน
 ผักฝายแห่งความหคฺหฺ ก็ชื่อว่า สงฺบ เพราะ
 เป็นความสงฺบ ควฺยการบรฺรลฺถึงภาวะที่ไม่
 หคฺหฺ, ฅาณเป็นไปในผักฝายแห่งอฺทจฺจจะ
 ก็ชื่อว่า เป็นความสงฺบ เพราะเป็นความสงฺบ
 ควฺยบรฺรลฺภาวะที่ไม่พุงชาน. ควฺยคานนฺยอม
 เป็นอันทานกล่าวความที่สมถะ และวิปฺสฺสนา

^๑ ฉ. สมถาธิฏฺฐานตฺตา.

^๒ ฉ. นิกฺกิลฺลสฺฏฺโจติ.

คุณน้อย ลัมพสาระ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ชานานเป็นคู่กันในขณะที่วิปัสสนามรรคและผล.
 ส่วนสติ เป็นอุปการะแก่ความสงบทั้งสองนั้น
 เพราะมีประโยชน์ในที่ทุกสถาน เพราะ
 ฉะนั้น จึงเป็นความสงบ, อารมณฺชี่ชื่อว่า
 เป็นความสงบ เพราะเป็นที่ตั้งแห่งสมณะ.
 คำว่า อรรถว่าไม่มีโทษ ใดแก่สภาวะที่ไม่มี
 โทษแห่งวิปัสสนา. บทว่า นิกกิเลสฺสุโจ
 (แปลว่า ไม่มีกิเลส) ใดแก่ สภาวะที่ไม่มี
 กิเลสแห่งมรรค. อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีว่า
 นิกุเลสฺสุโจ แปลความว่า อรรถว่า ไม่มี
 กิเลสก็มี.

โวทานฺนุโจติ ผลสุส ปริสุทฺธสฺภาโว.
ปรมฺมฺนุโจติ นิพฺพานสุส สพฺพชฺมมุตฺตม-
 สภาโว. ปฏฺวิชฺฌตีติ ตํ^๑ สภาวํ
 อสมฺโมหโต ปฏฺวิชฺฌตี. เอตฺถ จ
 "อารมฺมณฺสุส อุปฺนฺจฺจานน" ตีอาทีหิ
 สมฺปฏฺเวโร^๒ วุตฺโต. เอตฺถ เถว จ
 โวทานฺนุจฺปฏฺเวโรสุส วุตฺตตฺตา เตน

คำว่า อรรถว่า ผ่องแผ้ว ใดแก่ สภาวะอัน
 บริสุทธิ์แห่งผล. คำว่า อรรถว่ายอดเยี่ยม
 ใดแก่ สภาวะอันสูงสุดแห่งธรรมทั้งปวงแห่ง
 นิพพาน. คำว่า ยอมแทบตลอด คือยอมแทบ
 ตลอดสภาวะนั้น ๆ โดยความไม่หลง. ก็ใน
 ที่นี้ท่านกล่าวถึงการแทบตลอดโดยชอบ ด้วย
 คำว่า "การเข้าไปตั้งไว้ซึ่งอารมณ์" ดังนี้.

^๑ ฉ. ตํ ตํ. ^๒ ฉ. สมฺมา ปฏฺเวโร.

๑๖๗

เอกลกขณา อนวชฺชฎุจนิกกิเลสฎุจปรมฎุจา และเพราะในอธิการนั้นแหละ ท่านกล่าว
 ลกขณหารวเสณ วุตฺตาเยว โทหนฺติ. ถึงความแห่งตลอด ซึ่งมีความผ่องแผ้วเป็น
 อรรถ ดังนั้น อรรถว่าไม่มีโทษ อรรถว่า
 หมดกิเลส และอรรถว่ายอดเยี่ยม ซึ่งมี
 ลักษณะอย่างเดียวกันกับความข้อนั้น ก็เป็น
 อันท่านกล่าวแล้วด้วยอำนาจลักษณะโวหาร.
 ยถา : อย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า :

"วุตฺตมฺหิ เอกธฺมฺเม

เย ธฺมฺมา เอกลกขณา เกจิ

วุตฺตา ภวนฺติ สพุเพ

โส หารโ ลกฺขณฺเ นามา"^๑ติ"

"เมื่อธรรมอย่างหนึ่ง ท่านกล่าวแล้ว
 ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะ
 เป็นอันเดียวกัน ก็ย่อมเป็นอันกล่าว
 แล้วทั้งหมด โวหารที่กล่าวแล้ว
 อย่างนี้ ชื่อว่า ลักษณะโวหาร".

อนวชฺชฎุจ โน กิเลสฎุจ เจตฺถ

อวิกฺเขปสงฺขาทสฺส สมฺสฺส อตุโถ

ปโยชนนฺติ สมตฺถโถ, โวทานฎุจ

วิปสฺสนามคฺคโวทานํ สนฺธาย สมเมว

อตุโถติ สมตฺถโถ, ผลโวทานํ สนฺธาย

ก็อรรถว่าไม่มีโทษ อรรถว่าไม่มีกิเลส
 ในอธิการนี้เป็นอรรถ คือเป็นประโยชน์แห่ง
 ความสงบ กล่าวคือความไม่ฟุ้งซ่าน เพราะ
 ฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นอรรถว่าสงบ, อรรถว่า
 ผ่องแผ้ว เป็นอรรถคือความสงบ หมายถึง

^๑ อ. อิติ วุตฺโต ลกฺขณฺเ หารโติ.

^๒ เนตฺติปกรณ. ๖ (ภูมิพโลภิกขุ).

มคฺคโหวทานสงฺขาทสฺส สมนฺสฺส อตฺตโถติ
 สมนฺตโถ, ปรมฺภูโจ ปน สมนฺเมว อตฺตโถติ
 วา นินฺพพานปโยชนตฺตา สพฺพสฺส สมนฺสฺส
 อตฺตโถติ วา สมนฺตโถ, ตํ วุตฺตปฺปการํ
 สมนฺจ สมนฺตถฺจ เอกเทศสฺสรูปกเสสํ
 กตฺวา สมนฺตถฺจ ปฏฺวิชฺฌตี วุตฺตํ.

ความผ่องแผ้วคือวิปัสสนาและมรรค เพราะ
 ฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นอรรทฺวาสงฺบ, อรรท
 แห่งความสงฺบ กล่าวคือ ความผ่องแผ้ว คือ
 มรรค หมายถึงความผ่องแผ้วคือผล เพราะ
 ฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นอรรทฺวาสงฺบ, ส่วน
 อรรทฺวายอดเยี่ยมเป็นอรรท คือความสงฺบ
 หรือเป็นอรรทแห่งความสงฺบทั้งหมด เพราะ
 มีนินฺพพานเป็นประโยชน์ เพราะฉะนั้นจึง
 ชื่อว่า อรรทฺวาสงฺบ, ทานกล่าวว่ และ
แห่งตลอดอรรทฺวาสงฺบ ดังนี้ เพราะกระทำ
 ความสงฺบ และอรรทฺวาสงฺบ ซึ่งมีประการ
 ดังกล่าวแล้วนั้น ให้เป็นสรูปกเสสโดย
 เอกเทศ.

อินฺทริยพลโพชฌงฺกธมฺมา วิปสฺสนา-
 มคฺคผลกฺขณेषิ ลพฺภนฺติ, มคฺโค จ ติสฺโส
 จ วิสฺสุทฺธิโย มคฺคผลกฺขณเณยฺว,
 วิโมกฺโข จ วิชฺชา จ ขยณฺณณฺจ^๑
 มคฺคกฺขณเณยฺว, วิมุตฺติ จ อนุปฺปาเท

ธรรมคืออินทรีย์ พละและโพชฌงค์ย่อมได้
 แม้ในขณะวิปัสสนามรรคและผล, มรรค
 และวิสุทฺธิทั้ง ๓ ก็ย่อมได้ในขณะแห่งมรรค
 และผลนั่นเอง, ส่วนวิโมกข์วิชชาและขยณณ
 ย่อมได้ในขณะแห่งมรรคอย่างเดียวกัน, ส่วน

^๑ จ. ขเย ญาณญจ.

คุณน้อย ลัมพสาระ
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ญาณจ ผลกฺขณเยว, เสสา วิมุตติและอนุปปาทญาณ ย่อมได้ในขณะที่แห่ง
 วิปัสสนากุชณเปตฺติ. ธมฺมาเร อิม ผลอย่างเดียวกัน, ที่เหลือย่อมได้แม้ในขณะที่
ธมฺเม อิมสฺมี อารมฺมณ สโมธาเนตฺติ. แห่งวิปัสสนาดังนี้แล. ในวาระแห่งธรรมมี
 นิพพานํ จเปตฺวา เสสา ยถาโยคํ วิวินิจฉัยดังนี้ คำว่า ยอมยังธรรมเหล่านี้
 เวทิตพฺพา. อิทํ ปน เยภฺยฺยวเสน^๑ ให้ประชุมลงในอารมณ์นี้ ความว่า ธรรมที่
 วุตฺตํ. อวุตฺตตฺตา ปเนตฺถ เภฺจจา เหลือเว้นนิพพานพึงทราบตามควร. ก็คำนี้
 วุตฺตา เอว. เอเกกจตุกกฺวเสเนตฺถ ทานกล่าวด้วยสามารถแห่งเยภฺยฺยนํ. ส่วน
 นิยฺยานเน ทสฺสึเตปิ จตุกกฺนุโตคธสฺส อรรถที่ท่านมิได้กล่าวไว้ในที่นี้ ท่านกล่าวไว้
 เอเกกสฺสาปิ ภาคสฺส นิยฺยานสฺส แล้วในหนหลังที่เดียวกัน. แม้เมื่อท่านแสดง
 อุนิสฺสยตฺตา เอเกกภาควเสน นิยฺยานํ นิยฺยานไว้ในที่นี้ ด้วยอำนาจจตุกกะแต่ละ
 ทสฺสึตํ. น หิ เอเกกํ วิตฺวา นิยฺยานํ จตุกกะ ท่านก็แสดงนิยฺยานด้วยสามารถส่วน
 โหตฺติ. แต่ละส่วน ๆ เพราะส่วนแม่แต่ละส่วน ๆ
 ซึ่งหยั่งลงภายในจตุกกะ ก็เป็นอุปนิสัยแห่ง
 นิยฺยาน. เพราะเว้นส่วนแต่ละส่วน ๆ เสีย
 ก็ยอมไม่มีนิยฺยาน ฉะนี้แล. (นิยฺยานสติที่นำ
 ลมอัสสาสปัสสาสออกไป หรือสมาธิคืออานา-
 ปานสตินั้นเอง.)

ที่ขอสูสาสปัสสาสนิทฺเทสวณฺณา

นิฏฺฐิตา.

พรณฺณานิเทศแห่งลมหายใจเข้าและ

ลมหายใจออกยาว จบ.

^๑ อ. เยภฺยฺยเณวเสน.

คุณน้อย ลัมพสาระ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๖๙. รสฺสนิทฺเตเส อิตฺตฺร-
สงฺขาเตติ ปฺริตฺตสงฺขาเต กาเล.
เสสเมตฺถ วุตฺตนเยน เวทิตพฺพ.

๑๖๙. จะวินิจฉัยในรัสสนิเทศสืบต่อไป
คำว่า ที่นับว่านิทหนอย คือในกาลที่กล่าวว่
เล็กน้อย. ธรรมที่เหลือในที่นี้ พึงทราบตาม
นัยที่ใดกล่าวไว้แล้ว.

๑๗๐. สพฺพกายปฏิสฺสเวทินิทฺเตเส
อรุปรชฺมเมสุ เวทนาย โอปาริกตฺตา สุข-
คณตฺถํ ปจฺมํ อิกฺขจานิกฺขจารมฺมณฺสฺสเวทิกา
เวทนา วุตฺตา, ตโต ยํ เวเทติ, ตํ
สญฺชานาตีติ เอว เวทนาวิสยสฺส
อาการคฺคาทิกา สญฺญา, ตโต สญฺญาวเสณ
อภิสงฺขาริกา เจตนา, ตโต "สมฺมุจฺโจะ
เวเทติ, สมฺมุจฺโจะ สญฺชานาติ, สมฺมุจฺโจะ
เจเตตี"ติ^๑ วจนโต ผสฺโส, ตโต
สพฺเพสํ สาธารณลกฺขโณ มนสิกาโรตี^๒
เจตนาทีหิ สงฺขารกฺขนฺโธ วุตฺโต.

๑๗๐. จะวินิจฉัยในนิเทศว่าด้วยภิกษุ
ผู้แจ่งซึ่งกองลมทั้งปวงสืบต่อไป เพราะ
ในบรรดาอรูปธรรมทั้งหลาย เวทนาเป็น
ธรรมชาติหยาบ ท่านจึงกล่าวเวทนาอันเป็น
ตัวเสวยอารมณ์ที่น่าปรารถนา และไม่
ปรารถนาก่อน เพื่อถือเอาได้โดยง่าย,
ต่อจากนั้นท่านจึงกล่าวสัญญาอันทำให้ถือเอา
อาการแห่งอารมณ์ของเวทนาอย่างนี้ว่ายอม
เสวยอารมณ์ใด, ก็ยอมจำใจซึ่งอารมณ์นั้น,
ต่อจากนั้น ท่านจึงกล่าวเจตนาอันปรุงแต่ง
ด้วยอำนาจสัญญา, ต่อจากนั้น ท่านจึงกล่าว
ผัสสะ เพราะมีพระบาลีว่า "ผู้ที่สัมผัสแล้ว
ยอมเสวยอารมณ์, ผู้ที่สัมผัสแล้วยอมจำใจ,

^๑ ส. สพา. ๑๘/๘๖ อัง. เก
หุติยทวยสุตฺตนโย.

^๒ ฉ. โปตฺถเก อิติ-สทฺโท นตฺถิ.

ผู้ที่สัมผัสแล้วยอมคิด"ตั้งนี้, ต่อจากนั้นท่าน จึงกล่าวมนสิการอันมีลักษณะทั่วไป แก่ธรรม ทั้งปวง ท่านกล่าวสังขารชั้นธวยกัว่า เจตนาเป็นต้น.

เอวํ ติสุ ขนฺธเสสุ วุฑฺเตสุ ตันนิสฺสโย วิญญาณกฺขนฺโธ วุฑฺโตว โหติ. นามญจาติ วุฑฺตปฺปการํ นามํ จ. นามกาโย จาติ อิทํ ปน นามเน นิพฺพานสฺสาปิ สงฺกหิตฺตฺตา โลกุตฺตรานญฺจ อวิปฺสฺสนุ- ปกฺตฺตา ตํ อปเนตฺวํ วุฑฺตํ. "กาโย"ติ ทิ วจเนน นิพฺพานํ อปนีตํ โหติ นิพฺพานสฺส ราสีวินิมฺุตฺตฺตา.

เมื่อท่านกล่าวชั้นธทั้ง ๓ อย่างนี้แล้ว ย่อม เป็นอันกล่าววิญญาณชั้นธ อันเป็นที่อาศัยของ ธรรมเหล่านั้นทีเดียว. คำว่า นาม ได้แก่ นามมีประการดังกล่าวแล้ว. ส่วนคำว่า นามกาย ท่านกล่าวเพื่อจะนำออกไปซึ่งนาม นั้น เพราะแม่พระนิพพานท่านก็ส่งเคราะห์ ด้วยนามและเพราะโลกุตระทั้งหลายไม่ควร แก่การเจริญวิปัสสนา. ก็ด้วยคำว่า "กาย" ย่อมเป็นอันนำนิพพานออกไป เพราะนิพพาน เป็นราสีวินิมุตติ.

เย จ วุจฺจนฺติ จิตฺตฺสงฺขาราคิ "สญฺญา จ เวทนา จ เจตสีกา, เอเต ธมฺมา จิตฺตปฺปฏิพฺพธา จิตฺตฺสงฺขาราคิ"

บทว่า เย จ วุจฺจนฺติ จิตฺตฺสงฺขาราคิ (ซึ่งแปลว่า ที่เรียกว่าจิตสังขาร)มีอรรถา- ธิบายว่า จิตสังขารแม่ที่ท่านกล่าวอย่างนี้

๑ ขุ. ป. ๓๑/๒๔๔, ภูมิพโลภิกขุ.
๑/๓๐๕, ม. มุ. ๑๒/๕๕๐.
องฺเก จุฬเวทลลฺลสฺสฺตฺตฺนโย จ.

คุณน้อย ลัทธิสาระ
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวี่ วุจฺจมานาปิ จิตฺตสงฺขารธา อธิ
 นามกาเยเนว สงฺกหิตาติ วุคฺคํ โหติ.
มหาภูตาคี มหนฺตปาตฺตภาวโต มหาภูต-
 สามณฺณโต มหาปริหารโต มหาวิการโต
 มหนฺตภูตตฺตา จาติ^๑ มหาภูตา. เต ปน
 ปจฺวี อาโป เตโช วาโยติ จตฺตารา.

ว่า "สัญญาและเวทนาอันมีในจิต, ธรรม
 เหล่านี้ เนื่องด้วยจิตเป็นจิตสังขาร" ท่าน
 สงฺเคราะห์ด้วยนามกายนั้นเองในที่นี้. คำว่า
มหาภูต ความว่า ชื่อวามหาภูต ด้วยอรรถว่า
 เพราะเป็นความปรากฏใหญ่ เพราะมีความ
 เสมอกันด้วยภูตอย่างใหญ่ (มายาการและ
 พวกผีเป็นต้น) เพราะมีการบริหารอย่างใหญ่
 เพราะมีvikarอย่างใหญ่ และเพราะเป็น
 ความใหญ่(ที่มีอยู่). ก็มหาภูตเหล่านั้นมี ๔
 คือ ปฐวี ๑ อาโป ๑ เตโช ๑ วาโย ๑.

จตุรฺรณฺจ มหาภูตานิ อุปาทายรูปนฺติ
 อุปโยคตฺตฺเถ สามีวจฺนํ, จตฺตารา มหาภูเต
 อุปาทาย นิสฺสํสา ย อมฺฤจิตฺตฺวา ปวตฺตฺตฺรูปนฺติ
 อตฺตฺโถ. ตมฺปน จกฺขุ โสคํ ฆานํ ชิวฺหา
 กาโย รูปํ สทฺโท คนฺโธ รโส อิตฺถินฺทฺริยํ
 ปุริสินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ หทยวตฺตฺตฺ ออชา
 กายวิญฺญตฺตฺติ วจฺจวิญฺญตฺตฺติ อากาสธาตฺตฺ

บหา จตุรฺรณฺจ มหาภูตานิ อุปาทายรูป
 (ซึ่งแปลว่า รูปอาศัยมหาภูตทั้ง ๔) เป็น
 จัณฐีวิภักติ ลงในอรรถแห่งทุกขวิภักติ,
 ความว่า รูปที่เป็นไปอาศัย คือ อิงแอบไม่
 ปล่อยมหาภูตทั้ง ๔. ก็อุปาทายรูปนั้น
 มี ๒๔ อย่าง คือ จักขุ ๑ โสตะ ๑ ฆานะ ๑
 ชิวหา ๑ กาย ๑ รูป ๑ เสียง ๑ กลิ่น ๑

^๑ อภฺรฺสาลินิยา ๔๓๔ อญฺกาทีสุ อิมสํ
 การณานิ วิตฺถารตฺตฺโถ ทญฺรพฺโพ.

รูปสัส ลหุตา มุหุตา กมฺมณฺณตา อุปจโย รัส ๑ อิตถินทรีย์ ๑ ปริสินทรีย์ ๑
 สุนตติ ชรตา อนิจฺจตาติ จตุวิสตีวิธ. ชีวิตินทรีย์ ๑ ทพยวัตถุ ๑ โอชา ๑
 กายวิญญูติ ๑ วจีวิญญูติ ๑ อากาศธาตุ ๑
 ลหุตารูป ๑ มุหุตารูป ๑ กัมมณฺณตารูป ๑
 อุปจยรูป ๑ สันตติรูป ๑ ชรตารูป ๑
 อนิจจตารูป ๑.

อสุสาโส จ ปสฺสาโส จ ชาติ ปากติโกเขว. บทว่า อสุสาโส จ ปสฺสาโส จ (ซึ่งแปลว่า
 อสุสาสปสฺสาเส นิสฺสาช อุปฺปนฺนํ ลมหายใจเขาและลมหายใจออก) ไต่แก
 ปฏิภาคนิมิตฺตมฺปิ ตเทว นามํ ลภติ ลมตามปกตินั่นเอง. แม้ปฏิภาคนิมิตที่อาศัย
 ปฐวีกสิณาทินิ วิช. รูปสรีริกฺขกตฺตา ลมหายใจเขา และลมหายใจออกเกิดขึ้นก็
 รูปนฺติ จ นามํ ลภติ "พหิทฺธา ย่อมไต่ชื่อว่าตั้งนั้นเหมือนกัน เหมือนกลิมมี-
 รูปานิ ปสฺสตี" ติอาทิสฺ วิช. นิมิตฺตญจ ปฐวีกสิณเป็นต้น. ก็ย่อมไต่ชื่อว่ารูป เพราะ
อุปฺนิพนฺธนาติ สติอุปฺนิพนฺธนาย นิมิตฺตญจ มีส่วนที่บุคคลพึงเห็นเสมอด้วยรูป เหมือนใน
 อสุสาสปสฺสาसानํ ผุสฺนญฺจานํ. เย จ คำว่า "ย่อมเห็นรูปในภายนอก" ตั้งนี้เป็นต้น.
วจฺจนฺติ กายสงฺขารธาติ "อสุสาสปสฺสาสา คำว่า นิมิตฺต เข้าไปตามผูก ความว่า ฐานะ
 กายิกา เอเต ธมฺมา กายปฏิพฺพธา แห่งการถูกตองลมหายใจเขาและลมหายใจ

๑ อภ. ส. ๓๔/๖๐, ที. ปา.

๑๑/๒๗๔, ๓๒๕.

กายสังขาร^๑ เอว^๒ จุจฺจมานาปิ
 กายสังขาร อธิ รูปกาเยเนว
 สกฺกหิตาคิ วุคฺคํ โหติ.

ออก อันเป็นนิมิตแห่งการเข้าไปผูกด้วยสติ.
 คำว่า ท่านกล่าวว่ กายสังขาร ความว่า
 กายสังขาร แม่ที่กล่าวอยู่อย่างนี้ว่า "ลม-
 หายใจเขาและลมหายใจออกมีในกาย ธรรม
 เหล่านี้เนื่องด้วยกาย ชื่อว่า กายสังขาร"
 ท่านสังเคราะห์เขาด้วยรูปกายนั้นเองในที่นี้.

เต กายา ปฏีวิทิตา โหนตฺติ
 ฌานกฺขณ อสฺสาสปฺสฺสาสนินิมิตฺตกาเย
 วิปฺสฺสนากฺขณ อวเสสฺสรูปารูปกาเย
 อารมฺมณโต ปฏีวิทิตา โหนตฺติ, มคฺคกฺขณ
 อสฺมิมฺหโต ปฏีวิทิตา โหนตฺติ. อสฺสาส-
 ปฺสฺสาสวเสณ ปฏิลทุชฺชฌานสฺส โยคิสฺส
 อฺปฺปนฺนวิปฺสฺสนามคฺเคปิ สนฺธาย ทิมฺ
อสฺสาสปฺสฺสาสวเสณาตฺถิทิ วุคฺคํ.

คำว่า กายเหล่านี้ย่อมปรากฏ
 ความว่า กายคือนิมิตแห่งลมหายใจเขาและ
 ลมหายใจออก ย่อมปรากฏในขณะแห่งฌาน
 รูปกายและอรูปกายที่เหลือ ย่อมปรากฏใน
 ขณะแห่งวิปัสสนาโดยอารมณ์, ย่อมปรากฏ
 ในขณะแห่งมรรคโดยอัสสัมโมหะ. คำว่า ด้วย
สามารถลมหายใจเข้า และลมหายใจออก
ยาวเป็นต้น ท่านกล่าวหมายถึงแม่วิปัสสนา
 และมรรคที่เกิดขึ้นแก่พระโยคี ผู้ใดฌานแล้ว
 ด้วยสามารถลมหายใจเขาและลมหายใจออก.

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๒๗๘, ฎมิพโลภิกขุ. ๑/๒๙๘.
 ม. มุ. ๑๒/๕๕๐.
 องฺ. เก จุฬเวทลลสฺสตนโย จ.

อวชชโต ปชานโตคืออาทีนึ คำว่า เมื่อกำนิ่งถึง เมื่อรู้ เป็นต้น
 สีสลกถายั วุตตคฺคณานึ. เต วุตตปฺปกาเร มีอรรถอันทานใดกลาวไวแล้ว ในศีลกกถา.
 กายเย อนุโตกริตฺวา "สพฺพกาย- คำว่า "รูแจงกอลมทั้งปวง" ทานกลาว
 ปฏิสัเวที"ติ วุตฺต. กระทำกาย อันมีประการใดกลาวไวแล้ว
 นั้นไวภายใน.

สพฺพกายปฏิสัเวที อัสสาสปสสาสนัน ในคำว่า ควยอรรถวา เป็นผู้รูแจง
สัวรญฺเจนาคืออาทีสุ "สพฺพกายปฏิสัเวที"ติ กายทั้งปวง ระวังลมหายใจเขาและล-
 วุตตอัสสาสปสสาสโต อุปฺนฺนชฺฌาน- หายใจออก เป็นต้น มีความว่า การระวัง
 วิปัสสนามคฺเคสุ^๑ สัวโรเยว สัวรญฺเจน ในฉานวิปัสสนาและมรรค ซึ่งเกิดขึ้นโดย
 สีสลวิสุทฺธิ. อวิกฺเขโปเยว อวิกฺเขปญฺเจน ลมหายใจเขาและลมหายใจออกที่ทานกลาว
 จิตฺตวิสุทฺธิ. ปญฺญาเยว ทสฺสนญฺเจน ไวว่า"เป็นผู้รูแจงกายทั้งปวง"ดังนี้ นี้แหละ
 ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ. ฉานวิปัสสนาสู วิรติอภาเวปิ ชื่อว่า ศีลวิสุทฺธิ ควยอรรถวา ระวัง.
 ปาปาภาวมคฺคเมว สัวโร นามาคิ ความไม่ฟุ้งชานนั้นแหละ ชื่อว่า จิตฺตวิสุทฺธิ
 เวทิตพฺพ. ควยอรรถวา ไม่ฟุ้งชาน. ปัญญานันแหละ
 ชื่อว่า ทิสฺวิสุทฺธิ ควยอรรถวาเห็น. แมเมื่อ
 ในฉานและวิปัสสนาจะไม่มีวิรติ แต่เพียง
 ความไม่มีบาปเท่านั้น ก็พึงทราบว่ ชื่อว่า
สังวร.

^๑ อ. อุปฺปชฺชนฉานวิปัสสนามคฺเคสุ.

๑๗๑. ปลฺสสมุภยนติอาทึนํ นิทเทเส
กายิกาติ รูปกาเย ภาวา. กายปฏิพทธาติ
 กายํ ปฏิพทธา กายํ นิสฺสิตา, กายเย
 สติ โหนฺติ, อสติ น โหนฺติ, ตสฺมาเยว
 เต กาเยน สงฺขริยฺนตีติ กาย-
สงฺขารา. ปลฺสสมุภนโตติ นิพฺพาเปนฺโต
 สนนีสึทา เปนฺโต. ปลฺสสมุภนวจเนเนว
 โอสาริกานํ ปลฺสสมุภนํ สิทฺธํ.
นิโรเชนโตติ โอสาริกานํ อนุปฺปาทเนน
 นิโรเชนฺโต. วูปสฺเมนโตติ โอสาริกะ-
 เยว เอกสนฺตติปริณามนเยน สนฺตภาวํ
 นยฺนโต. ลิกฺขตีติ อธิการวเสน
 อสฺสสิสฺสามีติ ลิกฺขตีติ สมุพฺนฺโต,
 ติสฺโส ลิกฺขา ลิกฺขตีติ วา อตุโล.
 ๑๗๒. จะวินิจฉัยฺยในนิเทศแห่งคำว่า
ระงับ เป็นต้น ต่อไป คำว่า เป็นไปทาง
กาย คือมีอยู่ในรูปกาย. คำว่า เนื่องด้วย
กาย คือเนื่องเฉพาะกายอาศัยกาย, เมื่อ
 กายมีอยู่ ธรรมคือลมหายใจเหล่านี้จึงมี,
 เมื่อกายไม่มีก็ไม่มี, เพราะเหตุฉะนั้นแหละ
ธรรมคือลมหายใจเหล่านี้ จึงชื่อว่า กาย-
สังขาร ด้วยอรรถว่า อันกายปรุงแต่ง.
 คำว่า ระงับ ความว่า บุคคลเมื่อทำให้ดับ
 เมื่อทำให้สงบ. การระงับลมหายใจหายาบ
 สำเร็จแล้ว ด้วยคำว่า ระงับนั่นเอง.
 คำว่า ดับ คือดับด้วยความสามารถ
 ที่หายาบไม่ให้เกิดขึ้น. คำว่า สงบ คือ
 นำไปสู่ความสงบด้วยการยังลมหายใจหายาบ
 นั้นเองให้ยอมไปสู่สันตติอันเดียวกัน. คำว่า
ศึกษาอยู่ เชื่อมความว่า ย่อมศึกษาว่า
 เราจักหายใจเขา ด้วยอำนาจแห่งอธิการ
 (คือกระทำไหยิ่ง), อีกอย่างหนึ่ง ความว่า
 ย่อมศึกษาศึกษา ๓ ดังนี้.

ด.ญ.แม่ฉิมณี จารุคูล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิทานิ โอปาริกปัสสุมฺภนํ ทสฺเสตฺถุ
ยถารูปเปหิติอาทิมาน. ตตฺถ ยถารูปเปหิติ
 ยาทีเสหิ. อานมฺนาติ ปจฺจโต นมฺนา.
วินมฺนาติ อุกฺกยปัสสโต นมฺนา. สนฺนมฺนาติ
 สพฺพโตปิ นมฺนตฺสฺส สฺกฺกุสุ นมฺนา.
ปณฺมฺนาติ ปุโรโต นมฺนา. อิตฺตชฺนาติ
 กมฺปนา. ผนฺตนาติ อีสํกํ จลนา.
ปกมฺปนาติ ภูสํ กมฺปนา. ยถารูปเปหิ
 กายสฺงฺขาเรหิ กายสฺส อานมฺนา ๆเปฯ
 ปกมฺปนา, ตถารูปํ กายสฺงฺขารํ
 ปัสสุมฺภยฺนฺตึ จ, ยา กายสฺส อานมฺนา
 ๆเปฯ ปกมฺปนา, ตถฺจ ปัสสุมฺภยฺนฺตึ จ
 สฺมฺพนฺโธ กาทพฺโพ.

บัดนี้ ท่านประสงค์จะแสดงการระงับ
 ลมหายใจที่หยาบ จึงกล่าวคำว่า เพราะ
กายสังขารเห็นปานใด ดังนี้ เป็นต้น. ใน
 คำนั้น คำว่า เพราะกายสังขารเห็นปานใด
 ใดแก่ เพราะกายสังขารเช่นใด. บทว่า
อานมฺนา (ความผอมไป) ใดแก่ความผอมไป
 ข้างหลัง. บทว่า วินมฺนา (ที่แปลไว้ว่า
 ความผอมไป) ใดแก่ความผอมไปทั้งสองข้าง
 บทว่า สนฺนมฺนา (ที่แปลไว้ว่าเงื่อมไป)
 ใดแก่ความผอมไปด้วยดีแห่งภิกษุผู้นอนไปอยู่
 แม่ทุกข้าง. บทว่า ปณฺมฺนา (ที่แปลไว้ว่า
 โอนไป) ใดแก่ความผอมไปข้างหนา. บทว่า
อิตฺตชฺนา (ที่แปลไว้ว่า ความคั่นรน) ใดแก่
 ความไหว. บทว่า ผนฺตนา (ที่แปลไว้ว่า
 ความคั่นรน) ใดแก่ความหวั่นไหวนิดหน่อย.
 บทว่า ปกมฺปนา (ที่แปลไว้ว่า ความโคลง)
 ใดแก่ความหวั่นไหวอย่างแรง. พึงกระทำ
 การเชื่อมความว่า ความผอมไป ฯลฯ ความ
 โคลงแห่งกาย เพราะกายสังขารเห็นปานใด,

ค.ญ. แม้นมณี จารุตุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ระงับอยู่ซึ่งกายสังขารเห็นปานนั้น, และว่า
ความนอมนไป ฯลฯ ความโคลงแห่งกายอันใด,
ระงับอยู่ซึ่งความนอมนไป ซึ่งความโคลงไป
อันนั้น ดังนี้.

กายสังขารเรสุ หิ ปสฺสํภิกเตสุ กายสฺส
อานมนาทโย จ ปสฺสํภิกตาเยว โหนตฺตีติ.
ยถารูปเปหิ กายสังขารเรหิ กายสฺส น
อานมนาทิกา โหติ, ตถารูปํ สนฺตํ
สุขุมมุปี กายสังขารํ ปสฺสํภิกยณฺติ จ,
ยา กายสฺส น อานมนาทิกา, ตถารูปํ^๑
สนฺตํ สุขุมํ ปสฺสํภิกยณฺติ จ สมฺพนฺธโต
เวทิตพฺพ. สฺนฺตํ สุขุมฺนฺติ จ ภาวนปฺปฺสก-
วจนเมตฺ.

จริงอยู่ เมื่อระงับกายสังขารได้แล้ว ความ
นอมนไปเป็นต้นแห่งกายย่อมเป็นอันระงับแล้ว
ทีเดียว. ฟังทราบโดยการเชื่อมความว่า
อาการมีการเอนไปเป็นต้นแห่งกาย ย่อมไม่
ปรากฏด้วยกายสังขารเห็นปานใด, ระงับ
กายสังขารแม้ที่สงบสุขุมเห็นปานนั้น, และ
ว่า อาการมีการเอนไปเป็นต้น แห่งกาย
อันใด ย่อมไม่ปรากฏ, ระงับอาการอันสงบ
สุขุมเห็นปานนั้น. ก็คำว่า สฺนฺตํ (สงบ)
สุขุมํ (สุขุม) นี้เป็นคำภาวนปฺปฺสกะ.

อิตฺติ กิราติ เอตฺถ อิตฺติ เอวมตฺเต,
กิริ ยทิตฺเต. ยทิ เอวํ สุขุมเกปิ
อสุสาสปฺสสาเส ปสฺสํภิกยํ อสุสสิสุสามิ

ในสองศัพท์ว่า อิตฺติ กิริ นี้ อิตฺติ ลงในอรรถว่า
เอวํ (แปลว่า อย่างนี้), กิริ ลงในอรรถว่า
ยทิ (แปลว่า ผีว่า). อาจารย์ผู้ทวงเริ่มทวง

^๑ ฉ. ตณฺจ.

ปัสสัสนิสสามีติ ลิกขตீติ โจทเคน โจทนา แล้วว่า พินิจเมื่อเป็นอย่างนี้ พระโยคี
 อารทฐา โหติ. อถวา กิราติ ย่อมศึกษาว่า เราจักระงับลมหายใจเข้า
 โจทกวจนตฺตา อสทฺทหนตฺเถ ปโรกฺขตฺเถ และลมหายใจออก แม้ที่ละเอียดหายใจเข้า
 จ ยฺชชติเยว, เอวํ สุขุমানมฺปิ ปัสสุมฺภนํ หายใจออก. อีกอย่างหนึ่งก็พท์ว่า กิร ท่าน
 ลิกขตீติ น สทฺทหามิ^๑ อปฺจจกฺขํ เมติ ประกอบในอรรถว่าไม่เชื่อ และในอรรถว่า
 วุตฺตํ โหติ. พนวิสัย เพราะเป็นคำของอาจารย์ผู้ทวง
 นั้นเอง, มีอรรถาธิบายว่า ข้าพเจ้า
 ยังไม่เชื่อว่า พระโยคีจะศึกษาการระงับแม
 ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ที่ละเอียด
 อย่างนี้ เพราะยังไม่ประจักษ์แก่ข้าพเจ้า.

เอวํ สฺนฺเตติ เอวํ สุขุमानํ
 ปัสสุมฺภเน สฺนฺเต. วาทฺตฺพลฺลทฺธิยา จ
ปภาวนา น โหตีติ อสฺสาสฺปสฺสาสฺวาตฺสส
 อฺพลฺลทฺธิยา. อฺพลฺลทฺธิตี วิญฺญาณํ.
 อสฺสาสฺปสฺสาสฺวาตฺ อฺพลฺลทฺทฺมานสฺส
 ตทฺทารมฺมณสฺส ภาวนาวิญฺญาณสฺส ปภาวนา

บทว่า เอวํ สฺนฺเต ความว่า ในเมื่อ
 ความระงับลมหายใจเข้าและลมหายใจออก
 ที่ละเอียดอย่างนั้นมิอยู่. หลายบทว่า
วาทฺตฺพลฺลทฺธิยา จ ปภาวนา น โหตี ความว่า
 การเขาไปไคลมหายใจเข้าและลมหายใจ-
 ออก. คำว่า อฺพลฺลทฺธิ ไคแก่ วิญฺญาณ.

^๑ ฉ. อสทฺทหนตฺเถ อสหนตฺเถ
 ปโรกฺขตฺเถ.

^๒ ฉ. น สทฺทหามิ น สหามิ.

ค.ญ.แม่ยมณี จารุตุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปัชฌา น โหติ, ตสฺส อารมฺมณฺสฺส
 ภาวนา น โหตีติ อตฺถโถ. อสุสาส-
ปสุสาสาณญ ปภาวนา น โหตีติ ภาวนาย
 สุขุมกานมฺปิ อสุสาสปสุสาสนํ นิโรธนโต
 เตสํ จ อุปัชฌา ปวตฺตนา น โหตีติ
 อตฺถโถ.

ความว่า การทำใหม่ก่อน คือ การทำให้
 เกิดขึ้นซึ่งวิญญาณ คือ การเจริญอารมณ์นั้น
 อันเข้าไปได้ซึ่งลมหายใจเข้าและลมหายใจ
 ออกไม่มี, อธิบายว่า การเจริญอารมณ์นั้น
 ยังไม่มี. หลายนบทว่า อสุสาสปสุสาสาณญ
ปภาวนา น โหติ ความว่า ก็การยัง
 ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกเหล่านั้นให้
 เกิดขึ้น คือให้เป็นไปย่อมไม่มี เพราะลม-
 หายใจเข้าและลมหายใจออก แม้ที่ละเอียดย
 ดับไปแล้วด้วยภาวนา.

อานาปานสฺสตียา จ ปภาวนา น โหตีติ
 อสุสาสปสุสาสาภาวโตเยว ตทวารมฺมณาย
 ภาวนาวิญญาณสมฺปยุตฺตตาย สตียา จ
 ปวตฺตนา น โหติ. ตสฺมาเยว ตํสมฺปยุตฺตสฺส
 อานาปานสฺสตีสมาริสฺส จ ภาวนา น
 โหติ. น จ นํ ตฺนติ เอตฺถ จ นฺนติ
 นิปาตมตฺตํ "ภิกฺขุ จ นนุ"^๑ติอาทีสุ วिय.

หลายนบทว่า อานาปานสฺสตียา จ ปภาวนา
น โหติ ความว่า กัสติที่สัมปยุตด้วยวิญญาณ
 คือภาวนา ซึ่งมีลมหายใจเข้าและลมหายใจ
 ออกนั้นเป็นอารมณ์ ย่อมไม่เป็นไปเพราะ
 ไม่มีลมหายใจเข้าและลมหายใจออกนั่นเอง.
 เพราะเหตุนั้นแหละ จึงไม่ชื่อว่าเป็นการ
 เจริญอานาปานสติสมาธิ ซึ่งสัมปยุตด้วย

^๑ วิ. มหาวีรยงค. ๑/๒๕๕.

ตั วุตุตวิธ^๑ ส มาปตตี ปณทิตา น วิญญาณคือภาวนานัน. คำว่า จ ุ น ในคำว่า
 ส มาปชชนติปิ ตโต น วุฏฐหนติปีติ น จ ุ น ตั นี้ เป็นเพียงนิบาต เหมือนอย่าง
 ส มพนุโธ. ในคำว่า "ภิกขุ จ ุ น" เป็นต้น. เชื่อมความว่า
 บัณฑิตทั้งหลาย ทั้งยังไม่เข้าสมาบัติ ตามวิธี
 ที่กล่าวแล้วนั้น ทั้งไม่ออกจากสมาบัตินั้น.

โจทนาปกุขสุส ปรีหารวจเน อิติ กิราติ จะวินิจฉัย ในคำเฉลยของฝ่ายทวงต่อไป
 เอวเมว. เอตถ เอว-การตุเถ คำว่า อิติ กิร เท่ากับ เอวเมว. ในคำว่า
 กิร-สทโท ทฎฐพโพ. เอว สนเตติ เอว อิติ กิร นี้ พึงเห็น กิร-ศัพท์ลงในอรรถ
 ปลสุสมภเน สนเต เอว. เท่ากับ เอว-อักษร. บทว่า เอว สนเต
 ความว่า ในเมื่อความระงับอย่างนั้นมีอยู่
 นั้นเทียว.

ยถา กถ วิยาติ ยถา ตั ควຍဘၠာ ယထာ ကထံ ဝိယံ တာၤဃာၣ်
 วจตุตถิธานံ โหติ, ตถา ตั กถံ วิยาติ ถึงคำอุปมาว่า คำตามวิธีที่กล่าวแล้วนั้น
 อุปมံ ปุจจติ. อิทานิ เสยฺยถาปีติ ตั เปรียบอย่างไร? บัดนี้ท่านแสดงข้ออุปมา
 อุปมံ ทสฺเสติ. กัเสติ กัสมยภาชเน. นั้นควยคำว่า เสยฺยถาปี (แปลว่าแม้นใจ).
นิमितฺตุนฺติ เตสံ สทฺทานံ อากาเร. บทว่า กัเส แปลว่า ภาชนะสัมฤทธิ์.
 "นิमितฺตุนฺ"ติ จ สามิอตุเถ อุปโยควจัน, บทว่า นิमित्त ใดแก่อากาการแห่งเสียงเหล่านั้น.

^๑ อ. วจตุตวิธ.

นิมิตตสุสาติ อตุโถ. สทฺทนิมิตฺตญจ อนึ่ง บทว่า "นิมิตฺตํ" เป็นหุติยาวิภคฺติ
 สทฺทโต อนนฺณํ. สุคฺคหิตตฺตาติ สุญฺจ ลงในจฺญฺฐวิภคฺติ, มีอรรถเทากับ นิมิตตสุส.
 อุกฺคหิตตฺตา. สุคฺคหิตตฺตาติปิ ปาโฐ, อนึ่ง นิมิตฺคือเสียง ไม่ใช่อย่างอื่น นอกจาก
สุญฺจ คหิตตฺตาติ อตุโถ. เสียง. บทว่า สุคฺคหิตตฺตา แปลว่า
 เพราะเรียนเอาด้วยดีแล้ว. พระบาลี เป็น
สุคฺคหิตตฺตา คังนํกมฺ, ความว่า เพราะถือ-
 เอาด้วยดีแล้ว.

สุมนสิกตตฺตาติ สุญฺจ อาวชฺชิตตฺตา. บทว่า สุมนสิกตตฺตา ความว่า เพราะนึกแล้ว
สุปฺถาริตตฺตาติ สุญฺจ จิตฺเต ลปิตตฺตา. ด้วยดี. บทว่า สุปฺถาริตตฺตา ความว่า
สุขุมสทฺทนิมิตฺตารมฺมณตฺตาปีติ ททา เพราะตั้งไว้ในจิตด้วยดี. คำว่า แม่เพราะ
สุขุমানมุปี สทฺทานํ นิรุทฺตฺตา นิมิตฺแห่งเสียงค้อยเป็นอารมณ์ ความว่า
อนุกฺคหิตสทฺทนิมิตฺตสุส อนารมฺมณมุปี^๑ เพราะดับเสียงแม่ที่ค้อยได้ในขณะนั้น จิตแม่
สุขุมตรํ สทฺทนิมิตฺตํ อารมฺมณํ กตฺวา มีนิมิตคือเสียงเป็นอารมณ์ที่ค้อยกว่า ทำนิมิต
สุขุมตรํ สทฺทนิมิตฺตารมฺมณมุปี จิตฺตํ คือเสียงที่ค้อยกว่า แม่ที่เป็นอารมณ์ไม่ได้
 ปวตฺตติ, สุขุมตรสทฺทนิมิตฺตารมฺมณ- ของสทฺทนิมิตที่ถือเอาไม่ได้ มาเป็นอารมณ์
ภาวโตปีติ วา อตุโถ. อิมินาว นเยน เป็นไป, อีกอย่างหนึ่ง ความว่า แม่เพราะ
อปฺปนายมุปี อตุโถ เวทิตฺพุโพ. มีนิมิต คือ เสียงที่ค้อยกว่า เป็นอารมณ์.
 ฟังทราบความแม่ในอัปฺปนาโดยนัยนี้แหละ.

^๑ อ. อนารมฺมณมุปี.

ปัสสัสมุภยนฺตีอาทีสุ "ปัสสัสมุภยํ กาย-
 สงฺขารนฺ"ตี วุตฺตา อสฺสาสปัสสาสา
 กาโยติ วา "ปัสสัสมุภยํ กายสงฺขารนฺ"ตี
 เอตฺถ อสฺสาสปัสสาสา กาโยติ วา
 โยชนา เวทิตฺพพา. ภาวนาวิสุทฺธิยา
 กายสงฺขารํ ปัสสัสมุภมาเนปิ โอฟาริกํ
 กายสงฺขารํ ปัสสัสมุภเมตี โยคิโน
 อาโภเค สตี เตนาทเรน อตีวีย
 ปัสสัสมุภตี. อนุปฺภวจหนฺตมฺปิ สุขุมํ สุขานยํ
 โหตี.

ในบทว่า ปัสสัสมุภยเป็นต้น พึงทราบคำ
 ประกอบว่าลมหายใจเขาและลมหายใจออก
 ที่ท่านกล่าวไว้ว่า "ระงับกายสังขาร" ชื่อว่า
 กายหรือว่าลมหายใจเขาและลมหายใจออก
 ในบทนี้ว่า "ปัสสัสมุภยํ กายสงฺขารํ" (แปลว่า
 ระงับกายสังขาร) ชื่อว่า กาย. เมื่อ
 พระโยคินีอยู่ว่า เราจะระงับกายสังขาร
 ที่หายบ แม้ในเมื่อกายสังขารกำลังระงับอยู่
 ด้วยความบริสุทธิ์แห่งภาวนา กายสังขาร ก็
 ย่อมระงับอย่างเหลือเกินด้วยความเอื้อเพื่อ
 นั้น. การที่ระงับ ย่อมเป็นธรรมชาตินำมา
 ด้วยดี ซึ่งนิमितที่ละเอียด แมที่ไม่ปรากฏอยู่.

อญฺจ อนุปัสสเน ญาณานีตี^๑
 "ทีหมฺ... รสฺสํ... สพฺพกายปฏิสฺสเวที
 ปัสสัสมุภยํ กายสงฺขารนฺ"ตี วุตฺเตสุ จตุสุ
 วุตฺตสุ อสฺสาสวเสณ จตฺสโส,
 ปัสสัสวเสณ จตฺสโสตี อญฺจ อนุปัสสนา-
 ญาณานี. อญฺจ จ อุปฺภจจนาอนุสฺสตีโยติ

คำว่า อนุปัสสนาญาณ ๔ ความว่า
 อนุปัสสนาญาณ ๔ คือ อนุปัสสนาญาณ ๔ ด้วย
 อำนาลมหายใจเข้าในวัตถุทั้ง ๔ ที่ท่าน
 กล่าวไว้ว่า "ทีหมฺ... รสฺสํ... สพฺพกาย-
 ปฏิสฺสเวที ปัสสัสมุภยํ กายสงฺขารํ" (แปลว่า
 ทีหมฺ เราจักหายใจเขายาวก็รู้วาทายใจ-

^๑ ฉ. อญฺจ อนุปัสสนาญาณานี.

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"ที่หิ อสสาสวเสณ จิตฺตสฺส เอกกคฺคํ เขายาว รสฺสํ เราจักหายใจเข้าสั้น ก็รู้ว่า
อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อပ္ภุจิตา โหติ"^๑ หายใจเข้าสั้น สัพพกายปฏิสฺสเวทึ เราจากรู
อาทีนา นเยน วุตฺเตสุ จตฺตสุ วตฺตฺตสุ กอกลมทั้งปวง หายใจเข้า ปสฺสมภยํ กาย-
อสสาสวเสณ จตฺตสฺสํ, ปสฺสาสวเสณ สงฺขารํ เราจกระงับกายสังขารหายใจ
จตฺตสฺสํติ อภฺจ จ อပ္ภุจานานุสฺสํติโย. เข้า), อนุปัสฺนาญาณํ อิก ๕ ทวยอำนาจ
อภฺจ จ อပ္ภุจานานุสฺสํติโยติปิ ปาโจ. ลมหายใจออก (โดยนัยแรกนั้น) ดังนี้.
จตฺตารี สุตฺตฺนติกฺวตฺตฺนํติ ภควตา บทว่า อภฺจ จ อပ္ภุจานานุสฺสํติโย ความว่า
อานาปานสฺสํติสุตฺตฺนํเต^๒ วุตฺตคฺคตา อပ္ภุจานานุสฺสํติ ๕ คือ อပ္ภุจานานุสฺสํติ ๕
ปสมจตฺกฺวเสณ จตฺตารี สุตฺตฺนติกฺวตฺตฺนํติ. ทวยอำนาจลมหายใจเข้า ในวตฺต ๕ ที่
ตรัสไว้โดยนัยว่า "ที่หิ อสสาสวเสณ จิตฺตสฺส
เอกกคฺคํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อပ္ภุจิตา
โหติ" (แปลว่า เมื่อรู้ความที่จิตมีอารมณ์
แนวนั้น คือไม่ฟุ้งซ่านทวยอำนาจลมหายใจ
เขายาว สติยอมตั้งมั่น), อပ္ภุจานานุสฺสํติ
อิก ๕ ทวยอำนาจลมหายใจออก (โดยนัย
เดียวกัน) ดังนี้เป็นต้น. พระบาลีเป็น
อภฺจ จ อပ္ภุจานานุสฺสํติโย ดังนี้ก็มี. คำว่า

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๒๗๕,
(ภูมิพโลภิกขุ ๑/๒๘๖.)
^๒ ม. อ. ๑๔/๑๘๐.

สุดท้าย กัณฑ์ ๕ ความว่า กัณฑ์ ๕
ควยอำนาจจตุกกะที่ ๑ เพราะพระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าไตรสรัสไว้แล้ว ในอานาปานสติสูตร
 ฉะนั้นแล.

ปจฺมจตุกกนินฺทเทสวณฺณนา

นินฺจิตา.

พฺรณฺณานิเทศํแห่งจตุกกะที่ ๑ จบ.

๑๗๒. ทุติยจตุกกสุส ปิตฺติปฏิสํเวที-
 นินฺทเทส อุปฺปชฺชติ ปิตฺติ ปามุชฺชนติ^๑ เอตฺถ
ปิตฺติ มฺลปทํ. ปามุชฺชนติ^๑ ตสฺส
อตฺถปทํ, ปมฺหิตฺตภาโว อตฺถโ. ยา ปิตฺติ
ปามุชฺชนติ อาทิสฺสุ ยา "ปิตฺติ" ติ จ
"ปามุชฺชน" ติ จ เอวมาทีนินฺ นามานินฺ
ลภติ, สา ปิตฺติ วุตฺตํ โหติ. ตตฺถ
ปิตฺติ สภาวปทํ. ปมฺหิตฺตภาโว^๒
ปามุชฺช. อาโมทนา กาโร อาโมทนา.
ปโมทนา กาโร ปโมทนา. ยถา จ^๓

๑๗๒. จะวินิจฉัยในนิเทศว่าควยภิกษุ
 ฐแจ้งปิตฺติแห่งจตุกกะที่ ๒ ต่อไป ในคำว่า
ปิตฺติ ปราโมทย์ ยอม เกิดขึ้น นี้ บทว่า ปิตฺติ เป็น
มฺลปท. คำว่า ปราโมทย์ เป็น บทขยาย
ความ ของ มฺลปท นั้น, ความ ว่า ภาวะ ที่ จิต
เบิกบาน. ในคำว่า ปิตฺติ ปราโมทย์ ใด เป็น ต้น
มี วินิจฉัย ตั้ง ต่อไป นี้ มี อรรถ อธิบาย ว่า
ธรรม ชาติ ใด ยอม ใด ชื่อ มี อาทิ อย่าง นี้ ว่า
"ปิตฺติ" และ ว่า "ปราโมทย์", ธรรม ชาติ นั้น
ชื่อ ปิตฺติ. ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปิตฺติ

^๑ ฉ. ปาโมชฺชนติ. ^๒ ฉ. ปมฺหิตฺตสฺส ภาโว.

^๓ ฉ. วา.

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภสชฺชานํ วา เตลानํ วา อุโณทก-
 สโตทกานํ วา เอกโตกรรมํ โมทนาติ
 วุจฺจติ, เอวมยมุปีธมฺมานํ เอกโตกรณ
 โมทนา, อุปสคฺควเสณ ปทํ มณฺเฑตฺวา^๑
 อาโมทนา ปโมทนาติ วุตฺตา.^๒
 หาเสตีติ หาโส, ปหาเสตีติ ปหาโส,
 หนฺลปหนฺลจากรานเมตํ อธิวจฺนํ.

เป็นบทแสดงสภาวะ. ภาวะที่เบิกบานใจ
 ชื่อว่า ความปราโมทย์. อาการคือความ
 เบิกบานใจ ชื่อว่า อาโมทนา (ความ
 เบิกบานใจ). อาการคือความบันเทิงชื่อว่า
ปโมทนา (ความบันเทิง). การกระทำ
 ภสชฺช หรือ น้ำมัน หรือน้ำร้อนและน้ำเย็น
 รวมกันเรียกว่า โมทนา ฉนฺโต, แมปิตินึ
 ก็ชื่อว่า โมทนา (เคล้ากันระคนกัน) ควบการ
 กระทำธรรมทั้งหลายรวมกัน เหมือนฉนฺโต,
 (อนึ่ง) ทานแต่งบท ควบอำนาจอุปสรรค
 กล่าววว่า อาโมทนา ปโมทนา. ชื่อว่า หาโส
 ควบอรรถว่า รื่นเริง, ชื่อว่า ปหาโส
 ควบอรรถว่า รื่นเริงทั่ว, คำทั้งสองนี้เป็นชื่อ
 แห่งอาการรื่นเริงและรื่นเริงทั่ว.

วิตฺตีติ วิตฺตํ, ธนฺสเสตํ นามํ. อัย
 ปน โสมนสฺสปลฺจยตฺตา วิตฺตสริกฺขตาย
 วิตฺติ. ยถา หิ ธนฺโน ธนํ ปฏิจฺจ
 โสมนสฺสํ อุปฺปชฺชติ, เอวํ ปิติมโตปิ

บทว่า วิตฺติ แปลว่า ความปลื้มใจ,
 บทนี้เป็นชื่อแห่งทรัพย์. ก็ปิตินึชื่อว่า วิตฺติ
 เพราะพึงเห็นเสมอด้วยทรัพย์เครื่องปลื้มใจ
 เพราะเป็นปัจจัยแก่โสมนัส. เหมือนอย่าง

^๑ ส. วทฺเฉตฺวา.

^๒ ฉ. วุตฺตํ.

น อณฺณสุส กสฺสจฺจ อตฺตโน มนฺตา, ความที่มีใจเป็นของตน คือ ภาวะแห่งใจ
จิตฺตสุสฺเสว ปเนโส ภาโว เจตฺตสิโก ของตน. ก็ความที่มีใจเป็นของตานั้น เพราะ
ธมฺโม, ตสฺมา อตฺตมนฺตา จิตฺตสฺสาคิ เหตุว่า เป็นใจของตนแห่งใครอื่นหาไม่ได้,
วุตฺตา. เสสฺเมตฺถ จ อฺปฺริ จ เหมฺจฺจา แต่ภาวะนี้เป็นของจิตนั่นเอง คือเป็นเจตสิก
วุตฺตนเยน โยเชตฺวา เวทิตพฺพ. ธรรม, ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า ความมีใจ
เป็นของตนแห่งจิต. คำที่เหลือในอธิการนี้
และข้างหนา พึงประกอบทราบตามนัยที่
กล่าวไว้ในหนหลัง.

๑๗๓. สุขปฏิสัเวทีนิตฺเตเส เหตุ
สุขานีติ สมถวิปัสสนาญฺมิตฺตฺสนฺตํ วุตฺตํ.
กายิกํ หิ สุขํ วิปัสสนาย ญฺมิ, เจตสิกํ
สุขํ สมถสุส จ วิปัสสนาย จ ญฺมิ.
กายิกนฺติ ปสาทกายํ วนา^๑ อณฺุปฺตฺติโต
กาเย นียุตฺตนฺติ กายิกํ. เจตสิกนฺติ
อวิปฺปโยควเสน เจตฺติ นียุตฺตนฺติ เจตสิกํ.
ตตฺถ กายิกปฺเทน เจตสิกํ สุขํ
ปฏิกฺขิปฺติ, สุขปฺเทน กายิกํ พุกฺขํ.
ตถ เจตสิกปฺเทน กายิกํ สุขํ ปฏิกฺขิปฺติ,

๑๗๓. จะวินิจฺฉยฺในนิตฺเตศฺวา ด้วยภิกษุ
ผู้รู้แจ้งสุขต่อไป คำว่า สุข ๒ อย่าง
ท่านกล่าวไว้ เพื่อแสดงภูมิแห่งสมถะและ
วิปัสสนา. จริงอยู่ กายิกสุข (สุขทางกาย)
เป็นภูมิแห่งวิปัสสนา, เจตสิกสุข (สุขทาง
ใจ) เป็นภูมิแห่งสมถะและวิปัสสนา. บทว่า
กายิกํ มีอรรถว่า ชื่อว่า กายิกะ ด้วยอรรถ
ว่าประกอบในกาย เพราะเวณกายประสาท
เกิดขึ้นไม่ได้. คำว่า เจตสิก มีอรรถว่า
ชื่อว่า เจตสิก ด้วยอรรถว่า ประกอบในจิต

^๑ ลี. ปสาทกายํ, ตํ วนา.

สุขปนฺน เจตสิกํ ทุกฺขํ. สาตฺตนิ มฺธฺรํ ๑๕๐ ควฺยอํนํจํไมพรากกัน. ในสุข ๒ อย่างนั้น
 สุขมฺธฺรํ. ทานปฏิเสธสุขทางใจ ควฺยบทฺวา กายิกะ,
 ทานปฏิเสธทุกฺขทางกาย ควฺยบทฺวา สุขะ.
 อนึ่ง ทานปฏิเสธสุขทางกาย ควฺยบทฺวา
 เจตสิกะ, ทานปฏิเสธทุกฺขทางใจ ควฺยบท
 ๑๕๐ วา สุขะ. คำว่า ความสำราญ ไตแกอรอย
 อรอยอย่างดี.

สุขนฺติ สุขเมว, น ทุกฺขํ. กาย- คำว่า ความสุข ก็ไต่แกความสุขนั้นเอง,
สมฺผลฺสชนฺติ กายสมฺผลฺสชาตํ. สาตํ สุขํ ๑๕๐ ไม่ใช่ความทุกข์. คำว่า เกิดแต่กายสัมผัส
เวทฺยิตฺตนิ สาตํ เวทฺยิตํ, น อสาตํ คือเกิดที่กายสัมผัส. คำว่า ความสำราญ
เวทฺยิตํ. สุขํ เวทฺยิตํ, น ทุกฺขํ ความสุขที่ไต่เสวย มีความว่า ความสำราญ
เวทฺยิตํ. ปฺรโต ตีณิ ปทานิ อิตฺถิลิงค- ที่ไต่เสวย, ไม่ใช่ความไม่สำราญที่ไต่เสวย.
 วเสน วุตฺตานิ. สาตา เวทนา, น ความสุขไต่เสวย. ไม่ใช่ความทุกข์ที่ไต่
 อสาตา. สุขา เวทนา, น ทุกฺขชาติ เสวย. สามบทเบื่องปลาย ทานกล่าวควฺย
 ๑๕๐ อยเมว ปเนตฺถ อตุโถ. อํนํจํอิตฺถิลิงค. ก็ความในทํนี้ ดั่งนี้แทน
 ว่า ความสำราญอันเป็นเวทนา, ไม่ใช่ความ
 ๑๕๐ ไม่สำราญ. เวทนาอันเป็นสุข, ไม่ใช่
 เวทนาอันเป็นทุกข์.

๑๕๐ ฉ. กายสมฺผลฺสเส ชาตํ.

เจตสิกสุขนิตฺเตโส วุตฺตปฏิปกฺข-
นเยน โยเชตฺตพฺโพ. เต สุขาทิ
ลึงฺควิปฺลลาโส กโศ, ตานิ สุขานีติ
วุตฺตํ โหติ. เสสเมตฺถ จตฺตฺกเก เหฏฺฐจา
ปจฺมจตฺตฺกเก วุตฺตฺนเยเนว เวทิตฺตพฺพํ.
จตฺตาริ สุตฺตฺนตฺตีกวตฺตฺตฺนินิ ทฺตฺตียจตฺตฺกกวเสณ
เวทิตฺตพฺพานีติ.

นิเทศแห่งเจตสิกสุข พึงประกอบตาม
นัยที่ตรงกันข้ามจากที่กล่าวแล้ว. สองบทว่า
เต สุขา ท่านกระทำลึงควิปลาส, เมื่ออธิบาย
เท่ากั้ว่า ตานิ สุขานิ (แปลว่าสุขเหล่านั้น).
คำที่เหลือในจตฺตฺกเกนี้ พึงทราบตามนัยที่
กล่าวไว้แล้วในจตฺตฺกเกที่ ๑ ในบทหลัง.
สุตฺตฺนตฺตีกวตฺตฺตฺนินิ ๕ ก็พึงทราบด้วยอำนาจ
จตฺตฺกเกที่ ๒ ฉะนั้นแล.

ทฺตฺตียจตฺตฺกกนิตฺเตสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณานานิเทศแห่งจตฺตฺกเกที่ ๒ จบ.

๑๗๖. ตตฺตียจตฺตฺกกนิตฺเตส จิตฺตฺนตฺติ
มฺลปทํ. วิญฺญาณนตฺติ อตฺตฺลปทํ. ยํ
จิตฺตฺนตฺติอาทิ ปิตฺตียํ วุตฺตฺนเยน โยเชตฺตพฺพํ.
ตตฺถ จิตฺตฺนตฺติอาทิสฺสุ จิตฺตฺตฺวิจิตฺตฺตฺตาย^๑ จิตฺตํ.
อารมฺมณํ มินฺมานํ ชานาตีติ มโน.

๑๗๖. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งจตฺตฺกเก
ที่ ๓ สืบต่อไป คำว่า จิต เป็นมฺลปท.
คำว่า วิญฺญาณ เป็นบทขยายความ. คำว่า
จิตโคเป็นต้น พึงประกอบตามนัยที่กล่าวแล้ว
ในปีติ. ในบรรดาบทเหล่านั้นในบทว่า จิตฺตํ

^๑ อ. จิตฺตฺตฺตาย, "จิตฺตฺตฺตาย จิตฺตฺน"ติ เหตุ
จิตฺตฺสทฺทตฺตฺถสฺสเน อฏฺฐสาลินียํ (๑๓๕)
วุตฺตฺวจเนน สเมติ. อธิ ปน "จิตฺต-
วิจิตฺตฺตฺตายา"ติอาทิวจัน อฏฺฐสาลินียํ
(๒๓๔) จิตฺตฺนิตฺเตส ปสฺสิตฺตพฺพํ.

มานสนติ มโนเยว. "อนตลิกฺขจโร เป็นต้น มีวินิจฉัยตั้งต่อไปนี้ ชื่อว่า จิตต์
 ปาโส, ยวายํ จรติ มานโส"^๑ ติ เพราะเป็นธรรมชาติคิคารมณ และเป็น
^๒เอตฺถ สมฺปยุตฺตกธฺโม^๒ มานโสติ ธรรมชาติวิจิตร. ชื่อว่า มโน ทวยอรรถว่า
 วุคฺโค. รุอารมณที่กำหนดอยู่. บทว่า มานส์ แปลว่า
 ใจนั่นเอง. จริงอยู่ สมฺปยุตฺตธรรมเรียกว่า
 มานส์ อย่างในประโยคนี้นี้ว่า "อนตลิกฺขจโร
 ปาโส ยวายํ จรติ มานโส" ซึ่งแปลว่า
 บวงนี้ใดเป็นบ่วงทางใจยอมเที่ยวไป บวงนี้
 นั้นเที่ยวไปทางอากาศ ดังนี้. พระอรหันต์
 ท่านเรียกว่า มานส์ ดังในพระคาถานี้ว่า

"กถํ ติ ภทฺวา ตฺยฺหํ
 สวโก สาสเน รโต
 อปฺปตฺตมานโส เสกฺโข
 กาลํ กยิรา ชเนสุตา"^๓ ติ

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ปรากฏใน
 หมูชน สาวกของพระองค์ยืนค้ำแล้วใน
 พระศาสนา เป็นเสกขะ มีมานส์ยัง
 ไม่ถึงแล้ว จะพึงทำกาละเสียอย่างไร
 เล่า" ดังนี้.

^๑ ส. ส. ๑๕/๑๖๔.

^{๒-๒} ฉ. เอตฺถ ปน สมฺปยุตฺตกธฺโม, ก.
 เอตฺถ มนสมฺปยุตฺตกธฺโม, อฏฺฐสาสินี.
 ๒๓๘ เอตฺถ ติ มนสา สมฺปยุตฺตกธฺโม.

^๓ ส. ส. ๑๕/๑๗๗.

เอตถ จ^๑ อรหตุตฺ มานสนฺติ วุตฺตํ. อิทฺ แต่ในที่นี้ใจนั้นแหละ ชื่อว่ามานัส. เพราะ
 ปนฺ มโนว มานสํ. พุยฺยชนวเสณฺ เหน้ ท่านเพิ่มพูนด้วยอำนาจพยัญชนะ.
 ปทํ วทฺธิตํ.

หทยนฺติ^๒ "จิตฺตํ วา เต ขิปิสฺสามิ,
 หทยํ วา เต ผาเลสฺสามิ"^๓เอตถ อุโร
 หทยนฺติ วุตฺตํ. "หทยา หทยํ มณฺเณ
 อณฺเณย ตจฺจตฺตี"^๔เอตถ จิตฺตํ. "วกฺกํ
 หทยนฺ"^๕เอตถ หทยวตฺถุ. อิทฺ ปน
 จิตฺตเมว อพฺภนฺตรญฺเจณ "หทยนฺ"^๕
 วุตฺตํ. ตเทว ปริสฺสุทฺธญฺเจณ ปณฺทริ.

คำว่า หทัย ไตแก่ จิต. อูระ(อก)
 ท่านก็เรียกว่าหทัย เช่นในคำนี้ว่า "จิตฺตํ วา
 เต ขิปิสฺสามิ, หทยํ วา เต ผาเลสฺสามิ"
 (แปลว่า ข้าพเจ้าจะซัดไปซึ่งจิตของท่าน,
 หรือว่าจะผาอกของท่าน) ดังนี้. จิตท่านก็
 เรียกว่า หทัย เช่นในคำนี้ว่า "หทยา หทยํ
 มณฺเณ อณฺเณย ตจฺจตฺตี" (แปลว่าพระสารีบุตร
 เหมือนจะรู้ใจควยใจแล้วหากอยู่) ดังนี้.
 หทยวตฺถุ ท่านกล่าวว่า หทัย ในคำนี้ว่า
 "วกฺกํ หทยํ" (แปลว่า ไต หัวใจ).แต่ในที่นี้
 จิตอย่างเดียว ท่านเรียกว่า "หทัย" ด้วย

^๑ ฉ. โปตถเก จ-สทโท นตฺถิ.

^๒ ฉ. หทยนฺติ จิตฺตํ.

^๓ ส. ส. ๑๕/๓๐๔, ขุ. ส. ๒๕/๓๖๐.

^๔ ม. ม. ๑๒/๕๕.

^๕ ที. มหา. ๑๐/๓๒๘, ม. ม. ๑๒/๑๐๖.

อรรถว่าเป็นภายใน. จิตนั้นนั่นแหละชื่อว่า
ปัมพระ ควยอรรถว่าบริสุทธิ์.

ภวงค์ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ. ยถา
 "ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ, ตณฺจ โข
 อาคนตุเกหิ อุกฺกิลเสหิ อุกฺกิลิฏฺฐนุ"^๑ติ.
 ตโต นิกฺขนฺต^๒ ปน อกุสลมุปี กงฺกาย
 นิกฺขนฺตา^๓ นที กงฺคา วีย, โคธาวรีโต^๔
 นิกฺขนฺตา^๓ โคธาวรี วีย จ ปณฺทรนฺเตว
 วุตฺตํ. ยสฺมา ปน อารมฺมณวิชานนลกฺขณํ
 จิตฺตํ อุกฺกิลเสสน กิลโส น โหติ,
 สภาวโต ปริสุทฺธเมว โหติ, อุกฺกิลเส-
 โยเค ปน สติ อุกฺกิลิฏฺฐํ นาม โหติ,
 ตสฺมาปิ "ปณฺทรนุ"^๕ติ วุตฺตํ ยุชฺชติ.

คำว่า ปัมพระนี้ ท่านกล่าวหมายถึงภวังค์.
 ดังที่ตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลายจิตนี้ผุดผ่อง,
 ก็จิตนั้นแลอันอุปกิเลสที่จรมา ทำให้เข้าไป
 เฝ้าราหมองแล้ว". แม่อุกุศลจิตที่ออกไปจาก
 ภวังคจิตนั้น ท่านก็เรียกว่าปัมพระเหมือนกัน
 เหมือนอย่างแม่น้ำ ซึ่งไหลออกจากแม่น้ำ
 กงคา ชื่อว่ากงคา, และเหมือนอย่างแม่น้ำ
 ซึ่งไหลออกจากแม่น้ำโคธาวารี ชื่อว่า
 โคธาวารี ฉะนั้น. อนึ่ง เพราะจิตซึ่งมี
 ลักษณะรู้อารมณ์ไม่เป็นธรรมชาติเฝ้าราหมอง
 ควยอุปกิเลส, เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เที่ยว

^๑ อง. เอกก. ๒๐/๑๒.

^๒ ฉ. อฏฺฐสาลินี. ๒๓๙ นิกฺขนฺตตฺตา,

อิ. นิกฺขิตฺตํ.

^๓ อิ. นิกฺขิตฺตา.

^๔ สี. โคธาวรีโต.

^๕ อฏฺฐสาลินี (๒๓๙) ปสฺสิตพฺพํ.

คุณนง เยาวี พงษ์กษัตริย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โดยสภาวะ, แต่เมื่อมีการประกอบด้วย
อุปกิเลส ย่อมเป็นธรรมชาติเข้าไปเสรา-
หมอง, แม้เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"ปัสสระ" ดังนี้ก็ควรอยู่.

มโน มนายตนนฺตี อธิ ปน
มโนคหณํ มนฺสฺเสว . आयตनभावतिपन्नत्तं.
เตเนตํ ที่เปติ "น ยิทํ เทวายนํ วिय
มนฺสฺส आयตनตฺตา มนายตฺนํ, อถ โข
มโน เอว आयตฺนํ มนายตนนฺตี"^๑
อายตนญฺโจ เหฏฺฐา วุคฺคโตเยว. มนฺเต
อิตฺติ มโน, วิชานาตีติ อตฺตโถ.
อฏฺฐกถาจริยา ปนาหุ: นาฬิยา มินฺมาโน
วिय มหาตุลาเย ธารยมาโน วिय จ
อารมฺมณํ ชานาตีติ มโน, ตเทว
มนนลกฺขณเ อินฺทฺฐจํ กโรตีติ^๒ อินฺทฺฐริยํ,
มโน เอว อินฺทฺฐริยํ มินฺทฺฐริยํ.

ก็ศัพท์ว่า มโน ในสองบทว่า มโน
มนายตฺนํ นี้ เพื่อจะแสดงความที่มันะนั้นเอง
เป็นอายตนะ. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงแสดง
ความข้อนีไวว่า "จิตนี้ชื่อว่า มนายตนะ
เพราะเป็นอายตนะของใจ เหมือนเทว-
ายตนะที่อยู่ของเทวคาหามิได้, โดยที่แท้
อายตนะคือมนะ ชื่อว่า มนายตนะ" ดังนี้.
อรรถวาอายตนะ ขาพเจาโตกลาวไวแลว
ในหนหลังนั้นเอง. ชื่อว่า มนะ ด้วยอรรถวา
รู, ความว่า รูแจ้ง. ส่วนพระอรรถกถา-
จารย์ทั้งหลายกลาวไวว่า : ชื่อว่า มนะ
ด้วยอรรถวา รูอารมณฺ คฺจวาทวงอยู่ด้วย

^๑ อฏฺฐสาลินี (๒๓๔) ปสฺสิตพฺพํ.

^๒ ฉ. อฏฺฐสาลินี. ๒๑๕ กาเรตีติ.

ทะนานและซึ่งอยู่ควยกันซึ่งอันใหญ่, มณะนั้น
นั้นแหละ ชื่อว่า เป็นอินทรีย์ ๖ ๖ ๖
กระทำความหมายว่าเป็นใหญ่ในลักษณะ คือ
ความรู้, อินทรีย์คือมณะ ชื่อว่า มณินทรีย์.

วิชานาคีติ วิญญาณ. วิญญาณเมว
ขนุโต วิญญาณกขนุโต. รุพฺหิตโต ขนุโต
วุตฺโต. ราสภูเจเน หิ วิญญาณกขนุตฺส
เอกเทโส เอกํ วิญญาณ. ตสฺมา ยถา
รูกฺขสฺส เอกเทสํ ฉินฺทนุโต รูกฺขํ ฉินฺทิตฺติ
วุจฺจติ, เอวเมว วิญญาณกขนุตฺส
เอกเทสภูตํ เอกํปิ วิญญาณ รุพฺหิตโต
"วิญญาณกขนุโต"ติ วุตฺตํ. ยสฺมา ปน
ราสภูโลเยว ขนุตฺสภูโล น โหติ,
โกฏฺฐาสภูโลปิ ขนุตฺสภูโลเยว, ตสฺมา
โกฏฺฐาสภูเจเน วิญญาณโกฏฺฐาสติปิ
อตุโถ.

ชื่อว่า วิญญาณ ๖ ๖ ๖
ขันธคือวิญญาณ ชื่อว่า วิญญาณขันธ. ท่านกล่าว
ขันธโดยเป็นคำคิดปาก. ๖ ๖ ๖
แห่งวิญญาณขันธ ๖ ๖ ๖
ว่าวิญญาณหนึ่ง. เพราะฉะนั้น วิญญาณแม่
อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเอกเทศแห่งวิญญาณขันธ
ท่านก็เรียกว่า "วิญญาณขันธ" โดยเป็น
คำคิดปาก เหมือนอย่างคนที่ตัดเอกเทศ
แห่งต้นไม้ ท่านก็เรียกว่าตัดต้นไม้ฉะนั้น.
ก็เพราะอรรถว่ากอง ไม่ใช่เป็นอรรถว่า
ขันธ, แม่อรรถว่าโกฏฐาส (ส่วน) ก็เป็น
อรรถว่ากองนั่นเอง, ฉะนั้น จึงมีเนื้อความ
ว่า ส่วนแห่งวิญญาณ ๖ ๖ ๖
ทั้งนี้ก็มี.

คุณสง่า - คุณแจ็ก ฐานิสสะ และบุตรธิดา

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณแม่ชีวกิม แซ่เล็ก และ ด.ญ.ศิริพร ฐานิสสะ

ตชชา มโนวิญญาณชาตฺติ เตสํ ผัสสาทีนํ
สมฺปยุตฺตธมฺมานํ อนุจฺฉวีกา^๑ มโนวิญญาณ-
ชาตฺ. อิมสฺมี หิ ปเท เอกเมว
จิตฺตํ มินนฺนุเจเน มโน, วิชานนฺนุเจเน
วิญญาณํ, สภาวฺนุเจเน นิสฺสตุตฺตฺนุเจเน
วา^๒ ชาตฺติ ตีหิ นามะหิ วุคฺตํ^๓

สองบทว่า ตชชา มโนวิญญาณชาตฺ แปลว่า
มโนวิญญาณชาตฺ อันสมควรแก่สมฺปยุตฺตธรรม
มีผัสสะเป็นต้น เหล่านี้. ก็ในบทนี้จิตอย่าง
เดียวนั้นแหละ ท่านกล่าวโดยชื่อ ๓ ชื่อคือ
ชื่อว่า มนะ ควบอรธวารู (หรือนับ),
ชื่อว่า วิญญาณ ควบอรธวารูแจ่ง, ชื่อว่า
ชาตฺ ควบอรธวาเป็นสภาวะหรือควบอรธ
วาไม่ใช่สัตว์.

๑๑๑. อภิปปโมโหติ อธิกา ตฺถุจฺ.

๑๑๑. คำว่า ความเบิกบาน แปลว่า
ความยินดีอย่างยิ่ง.

๑๑๔. สมာธินิตฺเตเส อจฺลภาเวเน
อารมฺมณฺเ ติฏฺฐจฺตีติ จิตฺติ. ปฺรโต ปททวํ
อุปสคฺควเสเน วทฺตมฺ. อปิจ สมฺปยุตฺต-
ธมฺเม^๔ อารมฺมณฺมฺหิ สมฺปิณฺฑิตฺตฺวา ติฏฺฐจฺตีติ
สฺถฺจฺจิตฺติ. อารมฺมณฺมฺ โอคคาเหตุวา
อนุปวิสิตฺตฺวา ติฏฺฐจฺตีติ อวฺนุจฺจิตฺติ. กุสลปกฺขสฺมึ

๑๑๔. จะวินิจฉัยในสมาธินี้เทศต่อไป :
ชื่อว่าจิตฺติ (ความตั้งอยู่) ควบอรธวาตั้งอยู่
ในอารมณ์ควบภาวะที่ไม่หวั่นไหว. สองบท
ข้างหน้า ท่านเพิ่มควบอำนาจอุปสรรค.
อีกประการหนึ่ง ชื่อว่า สฺถฺจฺจิตฺติ ควบอรธ
วารวบรวมสมฺปยุตฺตธรรมเข้าไว้ ในอารมณ์.

^๑ อ. อนุจฉวีกา. ^๒ อ. วาปี.

^๓ อภฺจฺจาลินิยํ (๒๔๐) ปสฺสิตพฺพํ.

^๔ อ. สมฺปยุตฺเต ธมฺเม.